

Újvárad

Ára 9,50 lej, 800 Ft

IRODALOM / MŰVÉSZET / TÁRSADALOM / KULTÚRA

Krusovszky Dénes
Életrajzi kísérletek

Zuh Deodáth
Modernista művészek
Nagyváradon

Visky András
Az Élők Háza
mint ellen-Éden

2022
Szeptember

Irodalom

- ¶ **Krusovszky Dénes**
Életrajzi kísérletek (*vers*)
- ▣ **Lokodi Imre**
Fürdővárosi képeslapok: Lúg (*próza*)
- ▣ **Szente B. Levente**
A bizonytalan létűek; A szeretet külön emléke (*vers*)
- ¶ **Lőnhárt Melinda**
tájban rezdülő eleven (*vers*)
- ▣ **Sarnyai Benedek**
Sztriska Panka; A kakaslevest ivartalanítják (*próza*)
- ▣ **Szűcs Anna**
Jay Cole és MJ bárki lehet (*vers*)
- ▣ **Tankó Andrea**
Aszfaltúton innen és túl (*próza*)
- ▣ **Vajda Zoltán**
Toprongygóg?
Születésnapodra (*vers*)

Dialog/Párbeszéd

- ▣ **Ioan F. Pop** költői világa.
Mihók Tamás fordításai

Galéria

- ▣ **Zuh Deodáth**
Modernista művészek
Nagyváradon

Esszé

- ▣ **Visky András**
Az Élők Háza mint ellen-Éden
– Nagy Károly Zsolt fotográfiái
a nagyvárad Cion neológ
zsinagógában

Kultúra

- ▣ **Fehér Imola**
„Minden próba közelebb vitt
Dollyhoz” (*színház*)
- ▣ **Bakó Endre**
Néhány vonás Horváth Imre
és Béteky László barátságához

Társadalom

- ▣ **Cseke Péter Tamás**
Merre tart a sajtószakma? –
Vonzóbbá tennék a magyar
újságíróképzést a BBTE-n
- ▣ **Mayer Ágota**
A leghíresebb ismeretlen
könyv a liberális demokrácia
védelmében

Tandem

- ▣ **Bökös Borbála, Magyarai Sára**
Nyár – utazás – irodalom

Ketten egy páston

- ▣ **Boka László**
Az önelemző költő-filozófus
Papp Sándor Zsigmond
Tornyok árnyékában

Kritika

- ▣ **Szlopp Bernadette**
„Tíz, tíz, tiszta víz” – A PKE
Művészeti Tanszékének
kolozsvári kiállításáról (*kiállítás*)
- ▣ **Beretvás Gábor**
Neonparádé
és szemfényvesztés (*film*)

Előhívás

- ▣ **Kőrössi P. József**
A másoló szerzetes – Gulyás
Miklós

A szerkesztőség ajtaja

Érdeemes ma Erdélyben magyar újságírónak lenni? – teszi fel a kérdést szeptemberi számunkban kollégánk a BBTE kolozsvári újságírás szak tanárának a médiaképzés helyzetéről készített interjújában. Nyilván ezt a felvetést sajátos kontextusba helyezi, hogy lapszámunk éppen akkor kerül nyomdába, amikor a megszüntetésre ítélt napilap, a *Szatmári Friss Újság* utolsó száma megjelent. A szomorú sajtótörténeti epizód nyilván elsősorban anyagi okokkal magyarázható, ugyanakkor felveti a szakmai alkalmasság kérdését is, már ami egy ilyen megyei lap menedzselését illeti. Felveti továbbá azt, hogy egy ilyen kiadvány milyen értelemben tudott, tudna közszolgálati szerepet betölteni, illetve a tájékoztatáson, véleményformáláson túl milyen szerepe van az anyanyelvhasználat erősítésében.

Viszont általánosabb értelemben arról a dilemmáról is szól ez az eset, hogy a hagyományos média-termékeket készen állnak-e már felváltani az új, digitális formátumok, egyáltalán szükségszerű-e egy ilyen váltás. Esetünkben képes-e a Friss Újság szerepét betölteni, szakmai küldetését tovább vinni egy online felület, képesek lehetnek-e mondjuk podcastek pótolni egy rádióadó műsorait és így tovább? Úgy gondoljuk, ahogy a macska nem ellentéte a kutyának, csupán egy más minőség, így a fentiek sem egymást kizárni hivatott ellentétpárok, hanem kiegészítői egymásnak, ahogy mondjuk egy blog vagy vlog lehet kiegészítője egy nyomtatott hetilapnak. Ahogy egy folyóirat nyomtatott változatának nem csupán egy másik megjelenési formája, hanem többtartalmakat kínáló kiegészítése lehet az internetes forma. Ami persze nem jelenti azt, hogy az online médiumok ne lehetnének önállóan is életképesek.

Visszatérve magára az újságíróra, aki erdélyi és magyar, sokuk manapság úgy kerül be a sajtóba, hogy nincs alkalma megtapasztalni egy szerkesztőségi közösség működését, szóval újságot írhat, tartalmat szolgáltathat valamilyen formában, de a sajtót, egy igazi szerkesztőség ajtáját, illetve mindazt, ami az ajtó mögött van, már nem biztos, hogy megtalálja.

A SZERK.

Újvárad 2022/9

IRODALOM MŰVÉSZET TÁRSADALOM KULTÚRA

II. évfolyam, 9. szám. Megjelenik havonta.

Benkő J. Zoltán, Both Abigél, Gittai István, Fám Erika, Kinde Annamária, Péter I. Zoltán, Szilágyi Aladár emlékére

FŐSZERKESZTŐ: Szűcs László
VEZETŐ SZERKESZTŐ: Kemenes Henriette
SZERKESZTŐK: Fazakas Márta (kultúra), Ozsváth Zsuzsa (web), Simon Judit (esszé, kritika), Traian Ștef (dialog/párbeszéd), Szabó Anna-Mária (művészet)
FŐMUNKATÁRSÁK: Biró Árpád Levente, Boka László, Kőrössi P. József, Magyarai Sára, Tasnádi-Sáhy Péter, Ujvárossy László
MŰSZAKI SZERKESZTŐ: Darabont Éva
KORREKTÚRA: Fodor Judit

Szerkesztőség:
Nagyvárad, 410147, str. Nicolae Titulescu u. 1.
Telefon: +40/725-944-956
E-mail: ujvarad@gmail.com
Honlap: ujvarad.ro

Kiadó:
Holnap Kulturális Egyesület (aholnap.ro)
ÜGYVEZETŐ: Laza Erika (+40/0771-652-005)
FELELŐS KIADÓ: Simon Judit elnök
E-mail: ujvaradkiado@gmail.com

Készült a csíkszeredai Alutus nyomdában.
FELELŐS VEZETŐ: Hajdu Áron

ISSN 2783 – 9567

Előfizetési díjak: 3 hónapra 25 lej (2000 Ft postaköltséggel), 6 hónapra 50 lej (4000 Ft), 12 hónapra 90 lej (7000 Ft).
Online-előfizetés: 3 hónapra 15 lej (1000 Ft), 6 hónapra 25 lej (2000 Ft), 12 hónapra 50 lej (4000 Ft).
A folyóirat előfizethető banki átutalással (RO39BTRLRONCRT0291922201 lejes, RO02BTRLHUF CRT0291922201 forintos); Revolut-kártyával (Laza Erika: 0745-282-178); postai pénzes utalvánnyal (mandat postál, Romániában) az előfizető neve, címe, valamint az Abonament Revista Újvárad megjegyzés feltüntetésével.
Asociația Culturală Holnap, Oradea, str. S. Bănuțiu nr. 14.
CUI 34356348; továbbá személyesen a szerkesztőségben (Nagyvárad, Titulescu u. 1.).

Támogatók:

A CÍMLAPON: Grünbaum Ernő: *Súlyemelő*. 1930-as évek közepe, színes rézmetszet, 12×9 cm, Körösvidéki Múzeum (részlet)

A HÁTSÓ BORÍTÓN Grünbaum Ernő tuskontúros akvarellje, a *Pincér*, 7,8×11 cm, 1930-as évek eleje, Körösvidéki Múzeum

Krusovszky Dénes

Életrajzi kísérletek

A szörnyeteg

Meg akartam mutatni a lányomnak,
milyenek voltak a léggömbök
az én gyerekkoromban,
milyen volt az, amire annyira vágytam,
ami után vigasztalanul zokogtam,
miután letekeredett észrevétlen
a csuklómról a cérnaszál,
amivel a lufiárus megkötötte,
meg akartam mutatni neki,
és az egyik nagyáruházban
végül tényleg találtam
pont ugyanolyan nyúl formáját,
nagy hurkás fülekkel,
vittem haza, aztán félrevonulva
megpróbáltam felfűjni neki,
de nem sikerült,
alighanem héliumra lett volna szükség,
a tudóm nem volt elég,
elkezdett ugyan megtelni
akár egy vizeztömlő,
de nehéz volt, lefelé húzta a kezem,
és a fülek egyáltalán nem duzzadtak meg,
úgy nézett ki végül, mint egy patkány,
és még patkánynak is visszataszító,
csupasz kék féreg,
undorító arckifejezéssel,
szétálló, pengeéles fogakkal,
mint ami épp cafatokra akar
tépni egy másik lényt,
hogyan fölhabálja a zsigereit,
kiigya a vérét, lenyelje,
megemésze mindenestől,
ezt mégsem mutathatom meg,
gondoltam, leeresztettem gyorsan,
és elrejtettem egy fiókba,
a szörnyeteg azóta is ott lapul,
összeaszott kék pofával a sötétben,
a megfelelő pillanatot várja,
hiszen ismeri az időt,
tudja, hogy egyszer eljön,
és ahogy ő, ugyanúgy tudom én is.

Irodalom

KRUSOVSZKY DÉNES
(Debrecen, 1982) József
Attila-díjas költő, kriti-
kus, szerkesztő, műfordí-
tó. 2014-től alapító fő-
szerkesztője a Versum
külföldi költészettel és
műfordítással foglalkozó
online világirodalmi fo-
lyóiratnak. Legutóbbi kö-
tete: *Azóta őzi* (versek),
Magvető, Bp., 2021.

Rétegek

A házak előtti kitaposott ösvényt
először pallókkal fedték be,
majd a pallók helyére
összetoldott betonlapokat fektettek,
amikor ezek már nagyon töredezetté
és hiányossá váltak,
az egészet leöntötték aszfalttal,
ez volt az a réteg,
ahol én bekapcsolódtam,
de nem végeztek különösebben jó munkát,
a forró anyag rögtön átvette
a betonlapok hibáit,
és éppoly hepehupás lett,
mint aminek a kijavítására szánták,
egyik-másik betonkocka szürke sarka
át is ütötte a fekete anyagot,
máshol a gödör, gödör maradt,
hamarosan a gaz is feszegetni
kezdte a repedéseket,
semmi nem lett jobb,
semmi nem lett rosszabb sem,
de nem is erről szólt ez a változás.

Középkor

Egy online boltból rendeltem
egy új, kék tornacipőt magamnak,
mert meguntam az előző
kék tornacipőmet,
és amíg a visszajelzést vártam,
arról olvastam egy cikket,
hogy előző nap hány fiú
égett el elevenen
néhány száz kilométerre tőlünk,
a középkorban élünk,
de hát nem is létezett középkor,
az idő széttagolhatatlan,
és babona csupán, hogy telik,
mi telünk, lángolnak a fiúk,
lángol a feszes bőrük,
olvad a szép, szögletes húsuk,
délceg arccsontjuk kibukkan a fényre,
és hiába üvöltenek,
a torkuk is lángol,
pernye a hangjuk,
megjött a visszajelzés,
lesz egy új, kék tornacipőm,
nem tudok tovább olvasni,
véget ér, véget ér ez is,
és úgy folytatódik.

Lokodi Imre

Fürdővárosi képeslapok: Lúg

A fürdővárosból kivezető völgyben megterem a krumpli, a spenót és a káposzta. A kardvirág (Gladiolus) is megterem. Péterünk szerint a spenót csak helyenként. Ha rákaptál, nem muszáj vetni, kirázza a magját magából, mondja Péterünk, és vág a szemével. Ha tudnám, mire fel vág a szemével. A spenót magját elfújja a szél, önvető, másként szólva: élő növény. Hiába is szabadulnál tőle, mert nem és nem. Olyan, mint a fürdővárosban rád ragadó moldovai fehérnép: ha hagyod, befon óhatatlanul. Péterünk ezt teljesen lefitymálón mondja, nem is értem, minek ilyen lefitymálón szól a életkedvvel tele, egészséges levegőn felnövő moldovai szépasszonyról. Olyan, mint a bazsarózsa, ha látom kihajolni a panzió ablakán. Mindegy.

Amikor az ember fél Unicumot iszik a Mogyorósi-tó Panzió teraszán, értelmes, mondjam úgy, racionális dolgokról beszél leginkább.

Irodalom

LOKODI IMRE író, újságíró (1960, Nyárádremete) az Erdélyi Magyar Televízió műsorvezetője. Marosvásárhelyen és Kolozsváron végzett műszaki iskolát. Romániai és magyarországi irodalmi lapokban publikál. Legutóbbi kötete: *Nekuláj almája* (Mentor, 2019).

Mondom is Péterünknek, szerintem elég széles a panzióhoz tartozó kert, hogy a konyha a hagyma, krumpli, spenót, és hát a vázába való kardvirág dolgában önellátó legyen. Erre kollektív hallgatásban gondolkozunk egyet. Értem én, talán Péterünk jobban, miről szól részünkről a kollektív hallgatás. Arról, amiről beszélni nem jó, legalábbis fölösleges. Szó sem lehet arról, hogy egy agglegény, foglalkozására nézve: panziószolga hajladozzon az ágyások fölött, tavasszal dugványozzon, ilyesmik. Elég neki, ha megnézi innen a magaslatról, hogy a fürdővárosból legelőkre vezető utcácskára rászaladó kertekben hogyan hajladoznak az asszonyok, sőt erre való a gukker, amit Péterünk a fürdőváros piacán vásárolt. Becsapták, mondta később, alig lehet látni valamit. A gukkernek erősen elmosó

tulajdonsága van, meg is nézi, véletlenül nem-e kínai. Kifejtette egyébként, szó sem lehet arról, hogy ő a kertben hajladozzon, ott van a kerítések mellett, lefetyel az asszonyokkal. Ha megindul ereiben a tavaszi nedv, Péterünk hangoztatja, olyan lágy ágyásokat készítenek az asszonyok, hogy szívesen elfeküdne a párnalágy talajon, ha egyszer úgy adódna.

Szokás, hogy a férfiak deszka helyett dróthálót húznak ki kerítésnek, azóta jól látni, mi folyik a veteményesekben. Péterünk, miközben az asszonyok feszt a kertet bújják, kimetszi a barackfákat. Nem tudni, miért, egyenesre szabja a fák ághegyét. Azt már rendszerint a fészerben rejtőzve hallgatja, hogy röhögnek a Zengőn túlról libasorban érkező asszonyok az ő barackkfáin. Né, szőrös és zsugorodott az agglegény barackja. Ha pedig valamelyest érni kezd, azt mondják a Zengőn túli asszonyok: nézzétek, erősen kukacos a Péter barackja. Általában mindenre tudnak valami frapáns dolgot mondani, amikor a pataokban lehajolva mossák a csizmájukat. Ők viszont erős, kerek, teljesen érett formákat mutatnak.

***

Péterünk, ez most egy ilyen szitu. Feltartod a fejed, a szemed nyitva hagyod, az eget bámulod, ennyi a dolgod mindösszesen. Szóval se mondom, hogy ezenközben nem gondolhatsz semmire, ellenkezőleg. Gondolj a tavaszra, nyárra, a patak parti sárgavirágra, a pitypangra, a juhfürösztőre a felső vályuknál, meglásd, mindjárt megnyugszol, meg is feledkezel arról, hogy neked most a tekinteted az égre kell fordítanod. Emlékezz, akkor is így tettünk, tavasszal, amikor a gólyák megjöttek, s te arccal az égnek nem győztél kiabálni: gólya, gólya, vaslapát, hozzá nekünk kisbabát! Apád előbb figyelmeztetett, fogd be a szád, kölyök, szerkeszderékkal van belőletek, de te nem adtad föl, gólya, gólya, vaslapát, erre nyakon fogott, előbb megrázott, térj magadhoz hasztalan kölyök, majd lenyesett neked egy szép pofont.

Úgy, úgy, nagyon jól csinálod, Péterünk! Nyakad kitekerve, arcod az égen, legalábbis úgy teszel, mint aki az eget bámulja, ha nem is. Akkor is, ha nem látsz semmit, mert a völgy a felhőktől

van lepadolva, felhők felett az Isten lakik. Úgy teszel, Péterünk mintha Őt látnád, egyszer majd meglátod, ha most nem is. Tudom, Péterünk, ömlik az áldás a szemedbe, kimossa a permetlevet, amit fölösen megkaptál, mert ott álltál a kerítés mellett, és néztél át rajta, mintha nem tudnád, hogy kerítés mellett nem jó sokat állni, legalábbis közvetlen közelben, hiszen azért átlátszó kerítés, hogy láss be a dombtetőről, de te egyáltalán nem a dombtetőről akarsz látni, mert nem töltené be a szemed a felkarózott paradicsom, a zöld paplanként terülő uborkás. Szép lenne, ha a ragya nem kezdené ki valamennyit. A magaslatról is jól látni, hogy a ragya kikezdi valamennyit, olykor ott marad az ember arcán is, mondják, né, a ragyásképp Péterünk, de erről most ne beszéljünk. Neked most nem azért kell az égre nézned, Péterünk, mert ragyás arcod van, hanem azért, mert egészen közelről szereted nézni az ágyászó asszonyokat.

Szereted nézni, hogy Ilon néni okkersárga permetezővel operál, az orosz piacról, három-négy méterre is elspriccel, ha úgy állítsz a gombokon. Elspriccel akár többre is, feltéve, ha Ilon néni jól felpumpálja és a vonalon nem adódik dugulás. Ilon néni spriccel hát, ha kicsit is lendíti a karját, szép ívet rajzol a permetlé. Vele szemben Manyi néni nem spriccel, ő közönséges meszelővel intézi, belemártja, fröcsköl szerteszét. Manyi néni tisztára úgy fröcsköl a meszelővel, mint ahogy bazsalikommal fröcskölnék az ortodox pópák, ha megindulnak szentelni. A pápa a szinódus javaslatára hivatkozik, ha úgy gondolja, indokolt a szenteltvízből kétszer is mártani.

Manyi néni azt mondja, neki nem való már a pumpálás szerkezet, nála koszorúérben adódik dugulás, különben sohasem szeretett pumpálni.

Hangoztatod eleget, Péterünk, öröm nézni a jószomszédi viszonyokat. Nem az van, hogy bedeszklázott kerítés, ahol a madár se, hanem szel-

Ha megindul ereiben a tavaszi nedv, Péterünk hangoztatja, olyan lágy ágyásokat készítenek az asszonyok, hogy szívesen elfeküdne a párnalágy talajon, ha egyszer úgy adódna.

lős ez a drótízé, mintha nem is lenne semmi se, feszt jön, hogy az ember megdézsmálja a szomszéd epresét. A nyár nagyjából még hátra van, mi minden dézsmálnivaló terem meg. És arról nem beszéltünk, Péterünk, mi van, ha lebben az ágyásra hajoló asszonyok szoknyája. Azt mondod, jól van így, valakinek vissza kell fognia a kísértést?

Nem tudom, mi van, Péterünk, az asszonyok szótlanul dolgoznak. Láthatod, időnként az asszonyok is az égre tekintenek kék gálickő szemükkel, mintha tüsszenteni akarnának. És hunyorítanak ravaszul. Nem értem, miért, hiszen nincs vakító fény, éppen borús, felhőátvonulós a völgy. Mert a hunyorítást megszokták. Ilon néni sunyin átspriccel a dróthálón, kábé Manyi néni szemét célózva. Manyi néni ugyanúgy, jó adaggal átmeszel. Ekkor kapsz a szemedbe, Péterünk, mondod, erősen csíp, éget a permetlé mint a nyavalya, lehet, megvakulsz.

Lúg az, mondja Ilon néni.

Lúg az, mondja Manyi néni.

Úgy, úgy, Péterünk, egészen jól tartod, ne törődj a nyakaddal. Hogy tudd, sokáig kell nézni a készülő esőt, hogy a lúgot kimossa a szemedből!

Manyi néni és Ilon néni karonfogva mennek a templomba.

Szente B. Levente

A bizonytalan létűek

mire megismertem önmagam
átrágtam magam a Biblián

más szent könyveket is kiolvastam
végül a sort a Rámajána és a Mahábharata zárta
és jött még egy biológia tankönyv
ami még iskoláskoromból maradt meg

(azt is kifizettették szüleimmel)

így rájöttem hogy mindig a bizonytalan létűek
hálnak ki előbb – ahogy tanították régen
mert az élet már csak ilyen

mi tagadás – az ember nem esett messze
fájának fájától

a többről jobb nem beszélni

Irodalom

SZENTE B. LEVENTE (Szörényvár, Drobeta-Turnu Severin, 1972. szeptember 21.) költő, újságíró. Székelykeresztúron él. Legutóbbi kötete: *Vízmerítő* (versek, Holnap Könyvek Kiadó, Nagyvárad, 2021).

A szeretet külön emléké

hallanod kéne
amikor megszólalnak a virágok
fejem fölött amikor felhő énekel

az emberek egyre többet beszélnek rólam
neked azonban tudnod kell
az nem én vagyok

te dachból falakat építesz
messzi égbenyúló hegyek tetején a sűrű ködben laksz
mint ama régi földre szálló dörgő hangú istenek

én csak az elmúlástól féltelek
az írások a hagyomány téged nem tanított
ki elesik annak nyújts kezét

a szeretet külön emléké
egy napon bármivel emlegetni mi volt van és lesz
mit ember teremtett nem lehet

élj és keress és kutass és szeretve légy –
emlékezz – a végén még bármi lehetséges
ha a jószág világa te vagy

magad írod s megéled újra meg újra
a legszebb meséket

Lőnhárt Melinda

tájban rezdülő eleven

1.
szavakat cipelek –
közelebb hozhatnának
közel az igazsághoz
közel a szeretethez
közelebb hozhatnának
ha téged nem is hozzám
legalább önmagamtól
ne legyek olyan távol

távolabbra vethetnek
téged is persze tőlem
engem is önmagamtól
távol az igazságtól
távol a szeretettől
forró mágneses pörgés
hosszas örök vajúdás

megszülhetném azt ami
igaz – így szerethető

2.
rádtalálok és nem mondalak ki
jó így most nem jó így már
titkomként megőrizlek
kincsemként elveszítlek

3.
nyár van aranyló szénaboglyákba csavarodom
tikkadt tehenekkel legelészek a lomha mezőkön
tücskökkel bújok meg lapik alatt lepkéket kergetek
a júliussal az ég vagyok meg a föld vagyok egészen egybeérek
nem nézi senki hol a határ kék meg zöld árnyalataim között
nem bánják mikor úszom az égen és mikor járok a vizen
ott dübörgök a fekete felhőkben ott zuhogok
az eső erejében ott csillogok a hőségben a tóban
tüzes pipacsban villámló bozótban poros úton
kóborló kutya vagyok nem tudom milyen nyelven szólsz
de ennem adsz megnyalom a kezéd elkullogok
beesteledik szentjánosbogár vagyok nyár van

4.
csak ezt a tájban rezdülő eleven
életet érdemes elmondanom neked
hogy talán mégsem olyan lehetetlenül törékeny
és múlandó minden ami most végtelen

LŐNHÁRT MELINDA (1975, Kolozsvár). Magyartanárként a Györgyfalvi Általános Iskolában tanít. Kötetei: *A látható hiány* (2014) és *a szaggatott* (2018) a Várad kiadásában jelentek meg.

Irodalom

Sarnyai Benedek

Sztriska Panka

A Sztriska Pankának az a legnagyobb baja, hogy a szülei nem örökbe fogadták. Mindennap ki is jár ezért a faluhatárba, és a magyarországi hegyek felé kiáltozza: „édesanyám, hallasz még?”

Már egészen hozzászoktunk ahhoz, hogy Szentistvándon minden férfit meddővé tett az Atyaúristen, de a Sztriska Mihálynak egyszer csak vajúdni kezdett a felesége. Ameddig a hasa nőtt, azt hittük, álderhes az Ágica, bárhol előfordulhat ilyen, ez az Atyaúristen furcsa vicce az itteni házaspárokon. A nők néha annyira akarják a gyereket, hogy a terhesség legtöbb tünetét észrevehetjük rajtuk: a vérzés-elmaradást, haspuffadást, néhányak még rúgásokat is éreznek a méhükben, és olyankor megesküsznek, hogy a hasfaluk ugrál fel-alá.

Amikor a Sztriskánéból hirtelen egy gyerek is előbújt, rájöttünk, hogy az Atyaúristen ezzel a csa-

A Sztriska meg a felesége jobb híján megviccelték az Atyaúristen furcsa viccét: úgy nevelték a Panka lányukat, mintha őt is örökbe fogadták volna, ahogy Szentistvándon minden gyereket. Panka is amolyan jobb híján-gyerekeknek érezhette magát, ahogy minden fiú és lány a faluban.

Sztriska Mihály nem próbált belőle fiúgyermekfélet faragni, ő úgy mondta nekem: „nehogy aztán Pankám esküvőjén derüljön ki, hogy nincs töke a vőlegénynek!” – én erre csak fanyarul vigyorgtam, de értettem a Sztriskát: két hazugságot már nehéz szívvel gyónna nekem hétről-hétre.

Így aztán megtanította Pankának, hogy egy lány visít például, ha disznóvisítást hall, de utána már könnyek nélkül kell tisztítania a beleket: „egy jó lány fél a vértől, de a szartól már csak nem szarja össze magát” – mondogatta a Sztriska mosolyogva. Mire tizenkétéves lett a Panka, csakugyan jó lány vált belőle, az apja pedig elégedett volt. Az öreg Sztriska ekkorra már süketnéma-vak böllérekéről is hallott, „de lányböllérről, meg lehet nézni a Pankát, maga az Atyaúristen se akar hallani”. Mi erre csak bólogattunk, valóban lehetnek olyan furcsa viccek, amikhez még az Atyaúristennek sincs humora.

Hogy Panka ekkoriban mennyire hitte el a szülei füllentéseit az örökbe fogadásról, nemigen tudni. Furcsállhatta, hogy épp a Sztriskáék vették magukhoz, még ha a szüleinek erre is megvolt a meséjük, azt mondták: böllérfeleség hozta hozzájuk a kis Pankát délről, olyat meg nem csinálhattak, hogy egy böllérlányt nem fogadnak be, még ha soha nem is válik belőle lányböllér.

Az biztos, hogy Panka volt az egyetlen jobb híján-gyerek, aki elkezdett kijárni a szentistvándi határba, és dél felé fordulva hangosan ismételtgette: „édesanyám, hallasz még?” Tizenhatévesen ment ki először a faluvégre, a Sztriskáné pedig azóta teljesen megsüketült.

Panka olyan hangosan szokott kiáltozni Magyarországra felé, mintha nem is bízna abban, hogy épp az anyja fogja meghallani őt. Pedig az itteni tótoknál az a hiedelem, hogy a lányok kiáltása az anyjukban visszhangzik, akárhonnan is

Irodalom

SARNYAI BENEDEK (MÁTÉ) 1998-ban született Szegeden. Szövegei többek között a *Pannon Tükör*, a *SZIFOnline*, és a *KULter* felületein jelentek meg. Nehezen tudja eldönteni, használja-e a harmadik nevét, de mostanában nem szokta.

láddal viccelődik a legfurcsábban. A Sztriska Mihály nem akarta elhinni, hogy ha a faluban egyszer már gyereknek kellett születnie, az miért lány lett, de ha már lány, akkor miért épp nála jött a világra: „Ha meghalok, a lányom örökölje tőlem a mészárszéket?” – kérdezte tőlünk, amikor a keresztelő után összeültünk koccintani. A szelencémet utoljára az előző pap nyitotta ki, a krizma ekkorra teljesen megsavanyodott benne. „Egy lány a saját vérzésétől is megijed” – folytatta a Sztriska. – „Hogy bána el a disznó- vagy a marhavérrel a szem? És ez csak a kisebb baj, legföljebb nem néz oda. De akkor is hallja a visítást, bögést, márpedig a nők, ha visítást hallanak maguk is visítani kezdenek, ahelyett, hogy a kezük járna. Nem véletlen, hogy vak böllérről már hallottam, lányböllérről nem.”

hívják őket. Olyan ez, mintha egy magzat fölsírna a méhben, a tót anyák azt mondják, egy éles hang karcolja végig a testet hastól a dobhártyáig.

Sztriska Mihály mára belenémult a Sztriskáné sükettségébe, a lányának pedig amúgy sincs már mit mondania, vénségére megbékélt az eddigi hazugsággal, nem kell már cifrázni rajta. A Panka

talán szintúgy megbékélt vele: ha már csak megtűrik az embert, jobb azt hinni, hogy legalább megtűrni szeretik, ahogy a többi jobb híján-gyereket.

Talán magának is csak hazudja, hogy elhiszi a hazugságot. De így se hazudik nagyobbbat magának, mint a szülei nekem. Pusztán azzal, hogy csak hallgatni járnak a gyóntatófülkébe.

A kakaslevest ivartalanítják

Semmi kétség, Nagyságos Úr, az Újházy-házat kiherélik. A családfő, a Doktor Úr kezdte. Arról régóta szólnak a debreceni pletykák, hogy a felesége egyre csak hajtogatta neki: a vagyont már így is háromfelé kell osztani. Az Újházy választhatott: vagy magát teszi terméketlenné, vagy a fiai közül valamelyiket, egy jó orvos pedig ilyenkor önmagán kezdi a kúrát.

Mindenki a Doktor Úr színészfiaától, az Edétől hallott arról a húslevesről, pedig az apja találta ki. Egy vén kakas kell hozzá, a Doktor szerint az ilyen madár megkeményedett izmaiba hosszú évek szerelmes viharai gyűlnek össze. Váltig állította, hogy ez érződik a leves ízén is. A rendes Újházy-levest sózni, borsozni nem illik, egy napig tart a főzésidő: amíg a kakasból kifő az erő, és az öreg izmok is megpuhulnak. Közben a répát, zellert, karalábét, petrezselymet három óránként cserélik a lében, mert szétfő, a végére minden zamat csakis a húsból és a zöldségekből áll össze.

Néhány orvos sarlatánnak tartotta a Doktor Urat, de ő receptre is fölírta a levesét, azt mondta: „a legyöngült emberből egészségest, az egészséges emberből vérbő ifjút csinál.” Annyi bizonyos, hogy a debreceni urak gyakran főzettek maguknak Újházy-levest, és úgy tűnik, sokaknak tényleg sikerült erőt meríteni a kakasból a szerelmes hancúrokhoz. Tudja, Debrecenben az úriosztálynál az a legnagyobb feneség, hogy az asszonyok is kálvinisták. Két vajúdas után azt gondolják, megszolgálták a maguk dolgát, és az urukat távol akarják tartani maguktól. A tehetős asszonyoknál pedig telik arra, hogy kihízzák a férjüket az ágyból. Akkor fart és hasat növesztenek, hogy fabottal sem piszkálná meg őket az ember, nemhogy himvesszővel. Úgy tessék elképzelni, hogy az Újházy doktornak hála még ezeket az asszonyokat is várandóssá tették az uraik. Akkor lett bennük a bagzási kedv, hogy akár-

mekkora volt a feleségük, betúrták magukat először melljük az ágyba, majd a hájpárnákon át a szemérembe.

Képzelterti, az Újházy doktor felesége miket gondolt, amikor már a harmadik fiát hozta a világra. Nem véletlen, hogy addig pörlekedett a férjével, amíg az el nem kezdett leszokni a levesről. Az öreg doktor senkinek nem szólt erről a házban, de egyre-másra tyúkot használt kakas helyett. A cselédség sem tudott semmit. Az Újházy ritkán fordult meg a konyhán, de a levesfőzést ki nem adta a kezéből: olyan volt neki, mint egy műtét vagy medicinakeverés, és ugye az ilyesmit egy jó doktor nem bízta másra.

A cselédek csak azt vették észre, hogy az inasfiúnak nem úgy megy a dolga a konyhalány-nyal, ahogy annak előtte, de erről egy mukkot sem szóltak, amíg a középső fiú, az Izidor el nem kezdett panaszkodni. Erről ugye úri házban nem beszél senki az apjának vagy anyjának, de az inasfiún látta, hogy ugyanaz a bú nyomasztja, mint őt. Ezt az orvosi nyelv magduzzanatnak hívja: az ágyékban úgy felszaporodik a hasztalan férfimag, hogy az egész embert húzza magával. Ilyenkor az orr folyton le van szegve, csak a nadrág felé néz bánatosan: ha két férfiú sokáig beszél úgy, hogy egyik sem tud másik szemébe nézni, akkor ott bizony föléled a gyanú.

Az Izidor nekem úgy mesélte: az inasfiúval elkezdtek figyelni az öreg Újházyt is, de a Doktor Úr tapasztalt az emberi test dolgában, volt benne önfegyelem, ebéd közben csak egy-egy pillanatra sandított az asztal alá. Az Izidor próbált puhatólódzni nála: „Édesapám, mostanában kicsit bánatos az orra.” Az öreg Újházy erre csak morgott, a legtöbb, amit ki lehetett szedni belőle: „tudod, fiam, az anyád, de ebben a korban már ilyen ez.”

Az Újházy ritkán fordult meg a konyhán, de a levesfőzést ki nem adta a kezéből: olyan volt neki, mint egy műtét vagy medicinakeverés, és ugye az ilyesmit egy jó doktor nem bízta másra.

Azért a Doktor Úr sem tudta örökké türtőztetni magát, néhány hónap alatt fáradt a figyelme. Az orra állítólag már teljesen a levesbe lógott evés közben, az Izidor szerint azt se lehetett tudni, hogy kanalazza-e még a levét, vagy szipogja befelé magába. Azt biztosan látták, hogy a levestől nem-hogy megifjodik, de még bágyadtabb lesz, és a felesége nélkül lassanként felállni sem tud az asztalfőről. Szó se róla: a vénlány nyomott vagy egy mázsát, lehetett rá támaszkodni. Az Izidor szerint az anyja csak azt mondogatta: „meg kell szoknia apádnak az öregséget.”

Akármennyire is szokta a korát a Doktor Úr, a levesfőzést ekkor sem adta ki a kezéből. Ekkorra már a hallásával és a látásával is gondok voltak. Erre az Izidor úgy jött rá, hogy az inasfiúval követ-

ték egyszer az apját, amikor az a tyúkólak felé totyogott. Az Izidor úgy mesélte, hogy az öreg megfogta a madarat, ők mentek mögötte, a Doktor Úr megfordult, észre se vette sem a fiát, sem az inasfiút, pedig ott álltak vele szemben. Elvágta az állat torkát, és befelé indult a házba, ki se kerülte őket, csak ment egyenesen, az Izidoréknak kellett félreugrani, nehogy összeütközzenek. Olyan volt a Doktor Úr, mintha csak valami öreges ösztön hajtáná, ami pedig kívül esik ezen az ösztönön, azt meg se látja, meg se hallja.

De az Izidorék csak ekkor döbbsentek meg igazán: amikor végignézték a tyúkokon, kakasokon, nem tudták megmondani, melyik-melyik. Mindegyiknek színes volt a farktolla, hetyke a sarkantyúja, de herét egyiken se találtak. Mintha a madarak is elfelejtették volna, melyiküket kell belefőzni a levesbe. „A szag lehet az oka!” – bizonygatta az inasfiú. – „ezek megérzik, ha rossz hús fő a levesben. És már azt se tudják, milyenek legyenek, hogy levágják őket, vagy éppen hogy békét hagyjanak nekik.” Az Újházy Doktor mintha a csirkéit is elbizonytalanította volna, hogy melyiküknek milyen ételben a helye.

Én mondom: Az Újházyaknál nem csak a házat herélik ki, de az udvart is. No, de sokat beszélek, Nagyságos Úr. Sikerült választania? Egy finom kakastőke pörköltet az ijedtségre?

Szűcs Anna

Jay Cole és MJ bárki lehet

Jay Cole idegen földön ébred
még szemében nyugszik az álom
indián asszonyok füst ízű bőréről
de már poharát szorongatja
Jay Cole minden reggel énekel
nem szokott borotválkozni és annak is
már vagy húsz éve hogy munkába indult
papucsot húz és leslattyog támasztani a söntést
napközben nem sok minden történhetik az emberrel
Jay Cole nyugodt tudja hogy négyig dolgozni kell
emelgeti is poharát sűrűn megállíthatatlanul
MJ-t fűzi egész nap úgymond „udvarol neki”
Jay Cole ezt nem tudja nem ért a szakzsánerhez
csak meg akarná baszni a kis szőkét de az ellenáll
így megy ez már napok óta hogy itt kezdett a csaj
és törzsvendégünk első finoman vizezett sörét lecsapolta
Jay Cole nem érti az ellenállást mert hiszen ő szép férfi
legalábbis sűrűn cseréli az ingjeit és nem hugyozza le nadrágja szárát
MJ a kis kurva csak teszi az agyát illegeti csípejét
egy kis fekete göndör suhanc jár be hozzá folyton Jay Cole sűrűn látja őket
egyre rosszabb ez a nap Jay Cole végezni akar lehúzza a sörét
MJ ferdén figyel a szeme sarkából mindig tudja hol van
megszokta ő már a részeg férfiakat az apja is mindig verte
vagy nem verte erre már nem emlékszik pontosan
de ismerte őket sőt kicsit vonzódott is hozzájuk
hallott már valami ilyen komplexusról is de elfelejtette a nevét
most flegmán söpri le Jay Cole kezét hosszú combjáról
kétezeröttszázhusz a tíz sör nyögi neki kéjesen
Jay Cole minden reggel énekel valamiért most is rákezd
hátha kidobják mielőtt fizetnie kell MJ befordul a pult mögé
a férfi keze kicsit izzadni kezd lehúzza az utolsó kevertjét
kintről nem látni be itt vannak az Akácfa utca legszélén
délután fél öt van és nagyon süt a nap viharok nyoma sincs
Jay Cole megnyalja keserű szája szélét feláll neki odalép MJ mögé
két határozott mozdulat a lánynak nincs ideje ellenkezni
lábaival fogja le a két kapáló lábat Jay Cole szája teljesen kiszárad

MJ egy poharat ér csak el azt töri szét a férfi fején ráfröccsen
egy csomó vér öklendezni kezd érzi hogy megrándul a bokája
tenyérrel nyúl bele a férfi nyitott szájába az szitkozódik elengedi lassan
feltápaszkodik körülnéz a nyitott kocsmajátóban egy galamb szedegeti a csikket
Jay Cole remegve indul haza szörnyű dolog történt mi történhetett
nem emlékszik pontosan véres az egész feje a tiszta ingje
otthon bedől az ágyba úgy ahogy van nem fizetett ez jut az eszébe
majd holnap visszamegy nehogy MJ-nek hiánya legyen holnap visszamegy

Irodalom 13

SZÚCS ANNA EMÍLIA
1999-ben született Bu-
dapesten. Főleg kisprózá-
kat, verseket, kritikákat,
illetve reflexiókat ír. A
nemrég indult *Nincs onli-
ne folyóirat* egyik főszer-
kesztője.

Tankó Andrea

Aszfaltúton innen és túl

Ahol az aszfaltút véget ér... és minden más – hangzik az útbaigazítás, bár ez utóbbit csak én teszem hozzá, csendben, magamban mormolva.

Gyerekként olyan távolinak és idegennek tűnt, mintha a város egy elzárt, megüszkösödött része lenne, amiről hírből tudjuk, hogy biza ajánlott távolról elkerülni, ha jót akar magának az ember – lánya. Idegenekkel nem állunk szóba, pláne, ha kéreget, vagy, még ennél is tiltottabb, nem egyedül van, s ha netán zsákja is van, félni kell tőle, mert bizony a kéregető, szemetesben válogató asszonyok szófogadatlan gyerekeket gyömöszölnek a zsákjukba, s megeszik vacsorára jobb híján. Mikor már nem volt elég ijesztő a zsákos, fura szagú asszony, a félelem kultúrája a tiltás kultúrájává nőtte ki magát. Távolságtartás mindenekelőtt, jár-hatsz – kelhetsz szabadon, fiam, de valahogy ösztönösen elkerülsz – és kerülsz is el – *azt* a részt.

14 Irodalom

TANKÓ ANDREA (1997) Sepsiszentgyörgyön, szülővárosában keresi az útját és önmagát. Irodalmat és szociális munkát tanult, szociális munkásként roma anyákkal és kisgyerekekkel foglalkozik. Mindemellett írással is próbálkozik: kritikákat (*Helikon*) és novellákat (*Várad*) publikál.

Az üszök még mindig pusztít, a városnak nincs szüksége erre a végtagra – mintha pluszba lenne, selejtként, kinn, a periferián. Szégyenfoltokat felszámolni kell, nem képessé tenni. Tehát járj-kelj, fiam, szabadon, biciklizz is bátran, jót tesz az egészségnek és fejleszti a nagy motoros készségeket, de tanuld meg egyszer s mindenkorra, *azt* a helyet kerülni kell messziről.

Így megtérünk a biciklivel, pedig nem is igazán tudjuk, miért, de megtérünk azonnal, ahogy feltűnik a szemhatáron az utca utolsó háza, az a nagy, krémszínű birodalom. Útkereszteződésben balra vagy inkább hátra arc, a krémházon túlhaladni sosem. Így felállunk a buszon, ha mellénk ülnek, hangosan puffogatva, hogy nem lehet

mosakodni, azért szappan s víz mindenkinek kikerül...

Ahol az aszfaltút véget ér... és minden más – elkalandoztam, pedig ezek a koordináta pontok, nem nehéz eltéveszteni. Gyerekként sosem láttam, hogy az aszfaltút csak az én talpam alatt van. Gyerekként sosem láttam, hogy a krémházon túl mintha mindig tél lenne. Tél és hideg, görnyedt háta, mélyen ülő, szomorú szemek, napról napra elfogyó asszonyok. Lányok, akik amióta az eszüket tudják, anyák. Lányanyák. Gyerekként hevesen bólogattam, ha a felnőttek olyanokat mondtak, mint szappan meg víz, mosdani csak lehet – és tényleg, miért ne lehetne? Azt nem tudtam és ők se, hogy a szappanhoz és vízhez ki kell menni a csorgóra a sáros útkereszteződésbe, ahol garantált a megfázás, akkor is, ha csak egy vödör vízért mentél. És sosem csak egy vödör vízért mész. Azt nem tudtam és ők se, hogy az oktatáshoz való jog hány meg hány esetben sérül. Azt nem tudtam és ők se, hogy vagy fát vágysz vagy fát vágysz, azon nyomban, ahogy a fejsze megáll a kezében. Azt nem tudtam, mert ők se, hogy valaha kiváltságnak fogom érezni az olvasni tudást, mert olyan sokan vannak, akik csak ámulnak a könyveken. Azt nem tudtam és ők se, mit jelent a mindennapi kenyerünket kérni, s viharban attól félni, beköltözik az erdő a rezgő tetőn keresztül. Nem tudtam és ők se... Gyerekként...

Mintha mindig tél lenne, pedig idén alig volt hó. Hideg is csak a mínusz húszas emlékeinkben. Gyerekként nem tudtam, hogy a fagy és a szürkeség, a háztetőkre ereszkedő felhők súlya nem odakint kezdődik. Ezek nem természeti jelenségek. Vagy legalábbis nem kizárólag, mielőtt természeti jelenséggé lennének, lélekjelenségek. Lehet fájni anélkül, hogy mínusz húszat jelezne a hőmérő? Ülhet vízben a szem és a láb, míg a blúzon éktelenkedő lyukak benyelik az egész embert? Jöhet úgy napra nap, hogy menekülnék innen, nagyon menekülnék, mert érzem a fulladást, de nincs hova, nincs hogy? Túlélni lehet. Hagyni, hogy beszivárogon a bőröd alá a túlélés ösztöne, hagyni, hogy a meleg illata és emléke fel-felidéződjön, s közben újra és újra elhinni, hogy nem mindegy.

Nem tudtalak meggyőzni róla. A nem mind-egyről. Hétről hétre bejöttél, napra és órára pontosan, pedig odafenn, ahol még a madár sem jár, csak ti éltek, cigány emberek és asszonyok, az idő relatív. Te mégis jöttél. Cipelled rettenthetetlenül öledben a gyermeket, közben pedig elkezdett fogyni az arcod. Elkezdte elfogyni. Megtanultad a nevemet, mosolyogtál mindig, amikor találkoztunk. Azt mondtad, ő nem bánt, csak... néha, amikor te is olyan vagy, de milyen? Mert akkor megérdemled. Én meg ültem ott, ugyanolyan görnyedten és összehúzódom, mint te, és olyan határozottan, amilyen határozott nem vagyok, arról akartam beszélgetni veled, hogy nincs olyan, hogy megérdemled. A magad huszonkét éve megsokszorozódik a szemedben. Beleereszkedtél a lemondásba, s azóta mintha csak az árnyékok lennének, az mozognak, vonszolná magát előre az időben. Tudod, hogy nem csak ütéssel tudunk bántani? Tudod, hogy annak a fájdalmas, nehéz huszonkét évnek, amit magad előtt görgetsz, virágoznia kellene? Virágoznod kellene, virágoznod lehetne. Most már mindegy – mondd, én meg kapálózom az összes lecsupaszított szavammal, hogy nem, nem mindegy, ne legyen mindegy, kérlek, ne hidd el, hogy mindegy, ne fogyj el.

Hiányoznak a keselyűk. Van lyukas labda, műanyag flakon, telefontok és gumibelső a háztetőn, a kerítésnek már csak a nyoma, van minden, ami a nincs, a semmi hangja átsüvít a tapasztott falakon, közben pedig ott terebélyesedik örök homályban és ködben az erdő, mint határ a civilizáció innenső és túlsó partja között. Ilyen ez a világ. Vagyunk mi itt és vannak ők ott, együtt sosem, együtt sehol. Az utak helyén levő latyak és sár összefolyik, egyenként nyeli el a cipőket, s ha futnál előle, ne tedd, mert hömpölygése utolér és beszippant. Szépen lassan egybeolvadnak a kertek és a kapuk, összeomlanak a ház tapasztott falai, az örök sár és semmi pedig elnyel mindenestől. Itt harcoltak hősiessé a túlélésért percről percre mindazok az ismeretlenek, akiket hagytunk a város elhaló végtagjaivá lenni – kopjafa, kétezer-valahány. Hiányoznak a keselyűk. Pedig megélnének és túlélnének, mindig van mit csámcsogni az elmúláson.

Amikor bejöttél a tornaterembe, ami voltaképpen egy gyerekház, de mindenki csak tornatermeként ismeri odafent, szóval amikor bejöttél sokadmagaddal, még nem ismertem a telet. Nem tudtam, hogy van neve, háromféle családnév és legalább két keresztnév, hogy legyen magyaros is, de szériális is, nem tudtam, hogy van hangja, magas és mély, füstös és mindig sopánkodó.

Most(an) szebb világról álmodok, amiben van helyed, amiben mindőtöknek van helye, zsákos asszonynak és lyukas ruhás gyermeknek, rekedtes hangú és dallamos embereknek, füstös, sáros kéznek és lábnak.

Amikor bejöttél, nem tudtam, hogy milyen egyedül vagy, hogy milyen egyedül vagytok mind, a cigány emberek összetartanak, nem? Sosincsnek egyedül – ezt hittem és ők is, akik alig tudtak valamit rólatok, mert annyi mindent mondtunk, és olyan keveset tudunk, márpedig te olyan egyedül vagy, és ti mind magányosak és fáradtak vagytok, és féltek és lemondtok. Nem tudtam, hogy kívülről állónak érzed magad, hogy beleöregedtél az anyaságba és a folytonos szidalmakba, nem tudtam, hogy lábnyomokban élsz és csak vonszolod magad. Nem tudtam, nagyon nem, hogy gyöngybetűkkel írsz és tanulhattál volna bármit, hogy most lehetnél vidám és repdeső, nem töredezett szárnyú, megtépázott. Amikor bejöttél a tornaterembe és még utána sokáig, nem tudtam, milyen az igazi tél, amelyik nem múlik el, van ma is, holnap is, a folytonos fázás sosem szűnik. Amikor bejöttél, nem tudtam.

Amikor bejöttél, nem tudtam, hogy lehet élni ajtó nélkül, takaró híján a ház összes rongyába burkolózva. Nem tudtam, hogy ahhoz, hogy óramű pontossággal és rendszerességgel érj oda, ahol várnak, magába szippantó latyakos tereken verekeded magad keresztül, közben pedig bármikor megtépázhatnak a kutyák. Amikor bejöttél, nem tudtam, hogy oda mész egy kevés melegért, ahol bántanak, hogy hány folttal képes az ember az ön-összetartásra, miközben cafatokra hullik rajta a ruha és a hús, cafatokra benne minden remény és kapaszkodni akarás. Nem tudtam, hogy ilyen ez. Hogy a dombtetőn, távol a városi nyüzsgéstől és karácsonyi díszektől, percről percre éltek, s egy csepp melegért és ételért eladhatóvá lesz a lélek. Amikor bejöttél, nem tudtam.

Mostanában ritkán jössz. Mostanában, amióta ott kinn is formát öltött a tél, mintha összhangban lennétek. Az évszak ugyanaz, a körülmények ugyanazok, a magány ugyanaz, akkor is, ha kinézel, akkor is, ha benézek – az ablakon. Amikor elmentem hozzád, nem voltál otthon. Átsüvített a

téli szél a házon, aminek egy pokróc az ajtaja, s te átmenekítetted a gyermeket oda, ahol bántanak... de legalább meleg van. Mostanában ritkán jössz. Egyre inkább megtelepszik rajtad a fagy. Azóta én is fázom.

Most(an) szebb világról álmodok, amiben van helyed, amiben mindőtöknek van helye, zsákos asszonynak és lyukas ruhás gyermeknek, rekedtes hangú és dallamos embereknek, füstös, sáros kéznek és lábnak. Olyan világról, amiben nincs helye a lemondásnak, amiben van helye az anyáknak és gyermekeknek. Helye és melege. Most(an) nyarat álmodok neked, olyat, ami felváltja az örök fagyot, lassan felolvasztja benned a jégcsapokat, felolvad a tekinteted is, megtelik forrósággal és napsütéssel. Szeretnék nyarat neked, nyarat, amiben nem kell melegért koldulnod onnan, ahol még több foltot szerzel, olyan nyarat, amiben elmehetsz végre

bárhová, ahová szeretnél, és megszűnik a félelem. De te közben alig jössz, és látom a szemedben, hogy csak a telet ismeri.

Ahol az aszfaltút véget ér, süvít a szél. A házak roskadoznak, átfúj rajtuk. A gyerekek a lovat és a kutyát ismerik a leginkább. A kutyacskát és a lót, egészen pontosan. A sárutak fölött ott lebeg egy vészjósító füstfelhő, talán a gumiégetés hozza magával. Hideg van, mindig hideg, a levegő szürke, a szemek szürkék, az erősebb éli túl – a napokat és az életet. Ahol az aszfaltút véget ér, onnan jössz te, én meg ott tanulom meg, milyen is az örökszürke, milyen is az öröktél.

*Az Újvárad folyóirat és a Partiumi Keresztény
Egyetem Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Tanszék
közös, VIII. Tabéry Géza novellapályázatának
I. díjazott írása*

Huszonhat évadot húzott le a nagyváradi Szigligeti Színháznál, de ennél is többet jelentett, hozzátartozott a város képéhez a biciklis ember, az ügyelő. Vajda Zoltán, a pályaelhagyó gépészmérnök, a megrögzött Nagyvárad-lakó. Tragikus baleset érte július végén, hegymászás közben, a Rettye-zátban. Ötvennyolc évet élt. Szenvedélyes moziba járó ember volt, aki 1994-től 2009-ig a Bihari Napló napilapban rendszeresen közölte kiváló filmkritikáit, filmjegyzeteit. Amit kevesebben tudtak róla, hogy verseket is írt, legutóbb 2019 nyarán publikáltunk tőle, még a Váradban. Két, eddig közöletlen írásával búcsúzunk tőle, köszönet érte gyermekeinek. Hiányzol, Vézé, nyugodj békében!

Vajda Zoltán

Toprongygóg?

Szabadság. Nyár, tenger, part, három zászlórúd.
Pimasz szélben mindük koszlottan vergődő
aligtrikolórt tart. Folytonossághiány
több bennük, mint anyag. Ez miez? (morfondír)
Honfiús toprongygóg? Ráadásul köbön?
Vagy omázs hajdanvolt, tán dicső, tengeri
csatákat megsínylő árboclobogóknak?
Vagy egy újragondolt forradalmi jelkép:
nagy lyuk köré cibált kis zászlómaradvány?
Vagy természetanyánk hisztériájának
erőfitogtató truvája: „Ezt nektek!...?”
Megfejtést szabadon választhatok bármit.
Vagy tán hinni, hogy a választás szabadság,
nem-e góg ez is, a toprongyos fajtából?
S mint „a széles fejsze”, Kierkegaard mosolyog.

p. s.

Talán a gondolat hatalma, de másnap
a zászlócafatok már nem voltak sehol.

Születésnapodra

(bocs, Attila...)

Huszonhét éves lettél Te,
Meglepetés e versike,
„öreg
Szöveg”.

Ajándék, mellyel meglepem
Érinthetetlen kedvesem,
talán,
no lám!

Volt egy február tizenegy,
s egy oktondi színházba megy,
szegény
legény.

Egy sor szélén gyanútlanul
Üldögél, figyel, meglapul,
ámul,
bámul.

Elhangzik sok-sok szerzemény,
Megszólítja egy tünemény:
Bla-bla,
bla-bla.

Ettől kezdve sorsán pecsét,
Vágyviharba veti fejét
sután,
bután.

Születik szonett, szívbéli.
Aki írja, nem kíméli
saját
magát.

Májusban nagy asztal körül.
Néhány szónak is úgy örül,
nagyon,
nagyon.

Még ha beszélt is zöldeket,
haragudni rá nem lehet,
feles-
leges.

Búcsú, mellkasi fájdalom,
„Tudom mi ez és jó nagyon...”
Tömény
remény.

Elmúl a nyár és ősz és tél,
belém fészkelni nem késtél,
szevasz
tavasz!

De hát nem rólam szól dalom,
Horrorsüti viadalom,
rémes
krémes.

Kívánok sok születnapot,
S aki kívánja, azt legott
feled-
heted.

Irodalom 19

VAJDA ZOLTÁN színházi ügyelő (1964–2022, Nagyvárad). Temesváron szerzett mérnöki diplomát, 1997-től a Szigligeti Színház munkatársa, filmkritikákat, verseket publikált a *Bíhari Napló*-ban, a *Váradi folyóirat*-ban és más lapokban.

Ioan F. Pop költői világa

Dialog

IOAN F. POP (1959) író, esszéista, a kilencvenes évek román költőnemzedékének kiemelkedő alakja. Tíz szépirodalmi könyv szerzője. Jelenleg a nagyváradi Iosif Vulcan Emlékmúzeum muzeográfusa, a Romániai Írók Szövetségének tagja.

visszhangok melyek mint damaszkuszi út hatnak át

széthányt álmainkban barangoló lépteinkkel.
a messzeségbe jégcsapként fűrődő sikollyal.
mára már nincs mit észben tartani, sem kívülről ismételni.
á-tól cettig elfelejthető minden.
mint egy cseppenként égbe visszapárolgó élet.
az álmatlanság hegei, a csikorgás, melyben épp hogy megszülettünk.
a hivatás, melyből új, ismeretlen damaszkuszi léptek bújnak elő.
a lábnyomokból növekvő pusztaságban
már csak egyetlen hang ismétéleti a neveket.

felejtésekkel hidaltuk át a felejtéseket

égő fáklyáinkkal kerestük a homályba épített ismeretlen vidékeket.
a készen megélt halálokban megszületett látomásokat.
mint egy balladában, mely alaposan bejárja
deres csontjainkat.
mindez csupán egy kósza elképzelés, ami ajtóinkon kopogtat,
majd emlékezetünk zugaiba csábít.

mindez csak egy valótlan-ság, melyet ünnepélyesen utcára viszünk,
egymást követő romantikus felejtések
egy kiejthetetlen nyelven.
melyben már csak a látszatunk lakhat titkosan,
akár egy szófelhőbe ázott, távoli elme-gyógyintézetben.

már csak mi lépkedünk befejezetlen mondatokban

oly félénken, mint régi naptárakból a nevükön szólítottak.
valahol épp testet ölt az ismeretlen helyiségek vakító sötétje.
észrevétlenül furakodnak közénk a napok s az éjszakák.
aztán jött a válasz nélküli kérdések lavinája,
mint vak lepkék, falnak ütköznek mind.
irratlan magányok keblénél növekedve,
melyekre lapáttal súlyos eget vetettek.
már csak egy hang rezzen a karikás szemű falak közt.
fergeteges várakozásokban megakadt homokórák közt,
bennük már csak mi lépkedünk befejezetlen mondatokban.
egy olyan könyv szerint, melyben semmi sem áll.

MIHÓK TAMÁS fordításai

Párbeszéd

Ioan F. Pop a mélységek költője. Eddig hat verses-kötete jelent meg: *Pedale de hârtie / papírpedálok* (1994, majd később, *Poemele absențel / A hiány versei*, 2011), *PoemeșinimiC / Versekéssemmimás* (1996), *Poeme de sedus realitateA / A valóságot elcsábító versek* (2000), *Poemele poemului nescris / A megíratlan vers versei* (2010), *poeme abandonate în cuvinte / szavakban hátrahagyott versek* (2018), *poemele umbrei / árnyékversek* (2021), valamint egy antológia, az utolsó előtti kötet (2013) címével, mely összefoglalja az addig megjelent négy kötetet. E tetralógiában a semmi megjelenítése éles elképzelés társítása által válik mozgalmassá, az alkotó próbálkozásait mutatja be, aki nem szűnik meg hinni abban, hogy elképzelhető olyan valóság, ami egy alárendelt térbe való csábítás által jöhet létre.

Érdekes, Ioan F. Pop semmije nem antropomorf, emberi formára kreált semmi, (eltávolodva a 80-asok által képviselt iránytól), ez inkább egy irat-

lan metafizikai, ám mindenhol jelenlevő törvény által irányító semmi. A líra, amire a nagyváradi költő versei alapoznak, az erőteljes ellentétek összeforrása: „mindent láttam, azzal a éleslátó vak-sággal” (a hallgatás moraja), „megidéztem a végte-lenség széleit” (pergamen falak között), „biztatás, hogy süllyedjünk az égig” (kopott ködként terült el a csend). A vers szavakban történő hátrahagyása, így, a jelentési mellérendeltség égőve alatt, azért történik, hogy az embert megkímélje a vers ember-telen hulladékaitól. Az élő és élettelen harcából győztesként az entrópia univerzális törvénye kerül ki, szépségre érzékenyen természetétől fogva.

Túl a filozófiai rétegeken, a vers, – mely érzé-kien áhítózik a Fogalom felé, – nem más, mint rafinált vizionárius megoldások sora, mindaz ami Ioan F. Popot a 90-esek legtehetségesebb költői közé sorolja.

(Részlet Mihók Tamás doktori disszertációjából)

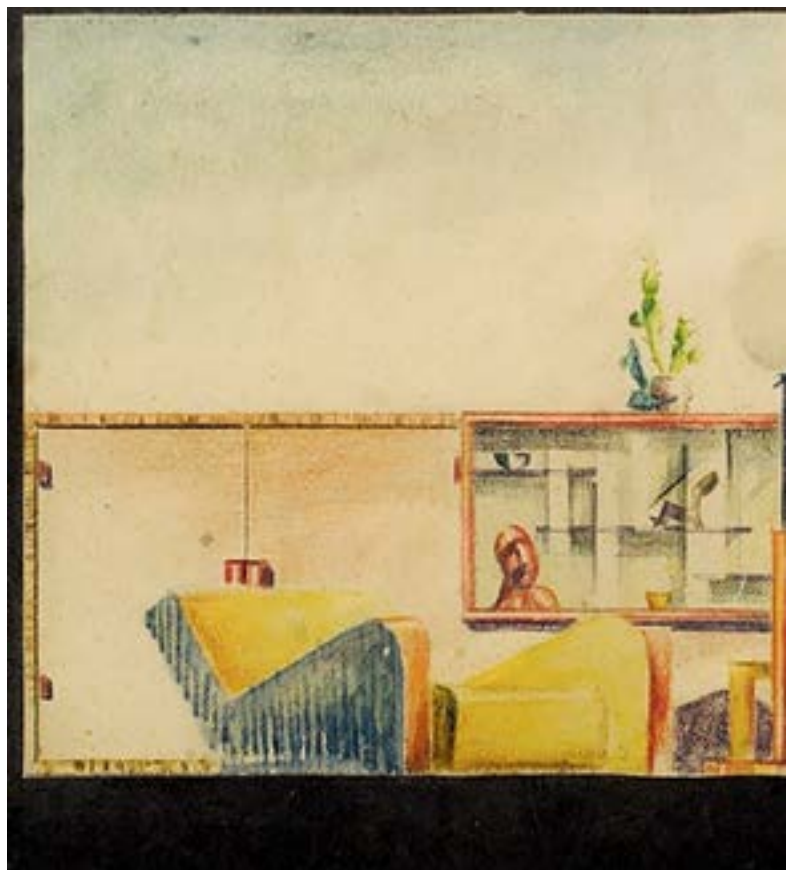
Zuh Deodáth

Modernista művészek Nagyváradon

A címben többes számban használt főnév műfogás, amelyet könnyű olyan összefoglaló munkákra, illetve gyűjteményes kiállításokra alkalmazni, amelyek bevallottan vagy bevallatlanul, de nem lépnek fel a teljesség igényével. Az itt ismertetett kiállítás is ilyen. Nem akarta, és nem is tudta volna bemutatni Nagyvárad két világháború közötti művészeti életének teljes spektrumát. Ehelyett eltérő stratégiát választott. Azokat vette, a szó pozitív, optikai értelmében célkeresztjébe, akik az absztrakcióhoz, az expresszív felnagyításhoz, a politikai és szociális karikatúrához és a jórészt keserű valóság mágikus átlényegítéséhez, vagyis az avantgárd és társírányzatai látásmódjához és technikai lehetőségeihez folyamodtak. A *modernista* művészeket, és művészetükben a *modernizmust* így lehetne, ha nem is kimerítő részletességgel, de lényegretörően jellemezni. Ezek a művészek rendszerint nem csak regisztrál-

Galéria

ZUH DEODÁTH (1982, Nagyszalonta). A BTK Filozófiai Intézet kutatója, az MTA Lendület Morál és Tudomány Kutatócsoport tagja.

Fotó: Vigh László/Miklós/Szent László Napok, 2022

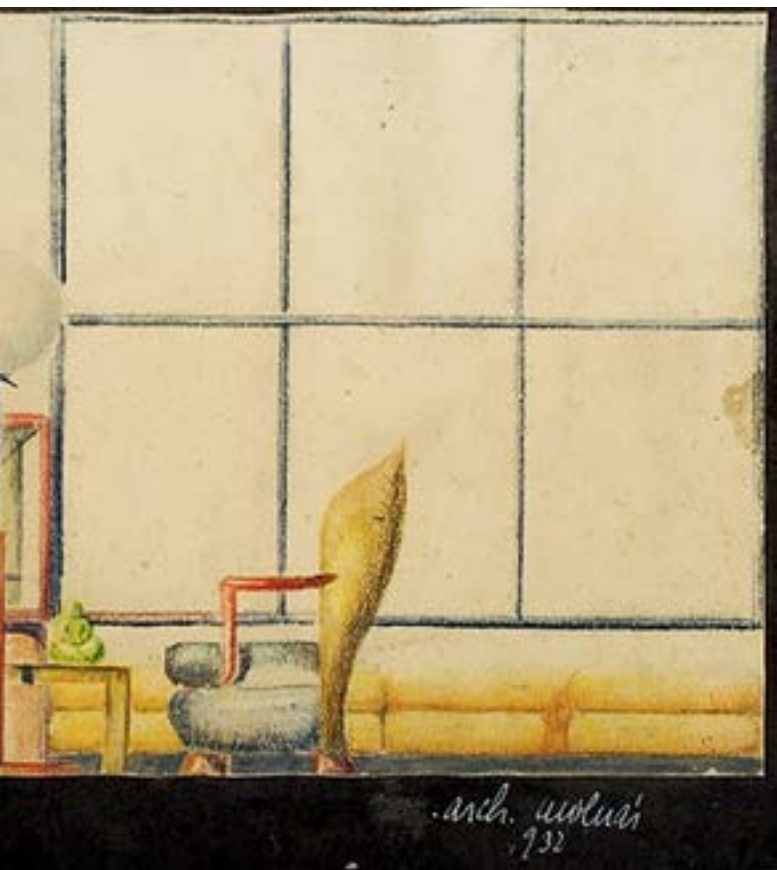

ták a világ változásait, hanem finom vagy komoly kritikát is megfogalmaztak ezekkel a változásokkal szemben. Bemutatásuk elsődleges kritériuma azonban nem emberi és politikai hitvallásuk elemzése volt, hanem az, hogy a műalkotások magas minősége révén, hogyan tudták megfigyeléseiket éppen az adott kor és társadalom lehetőségei között színre vinni. A váradai művészek, sok más közép- és nyugat-európai kortársukkal együtt igen érzékenyek voltak a mássá, modernebbé és kegyetlenebbé váló világra és ennek az érzékenységnek adtak hangot.

A *Modernista művészet Nagyváradon* című kiállítás bevezetőjében, amelyet Székely Sebestyén kurátortársammal közösen jegyeztünk, azt említettük, hogy miközben a két világháború közötti Nagyvárad művészeti életéről meglehetősen sokat tudunk, az ezzel kapcsolatos nagy, átfogó képpel

Leon Alex Boxolói előtt a kiállítás megnyitója után

még adósok vagyunk. Ez az állítás két részből áll, érdemes mindkettőt megvilágítani. Mindkét része pozitív. Az első fele arra vonatkozik, hogy az elmúlt évtizedekben sokasodott azoknak a munkáknak a száma, amelyek megbízható, eddig nem sejtett adatokkal szolgáltak a városban zajló művészeti alkotó-tevékenységről és ennek tágabb

Molnár György (1910–1998) belsőépítészeti grafikája
1932-ből, nagyváradai korszakából

értelemben vett társadalmi háttéréről.¹ Ez a tevékenység egyszerre lehetett képző-, illetve alkalmazott művészeti (melyen itt az építő- és az iparművészetet értjük). A városban élő és alkotó építésszek, díszítőművészek, iparművészek, főleg a festők, grafikusok és szobrászok életéről és tevékenységéről a váradi társadalom két világháború közötti állapotáról ma már olyan sokat tudunk, hogy kijelenthetjük: az önmagukat alkotó tevékenységben, és a magában vagy a tárgyokban és alkotásokban megcsodálható szép megjeleníthetőségében megvalósító személyek a városban szép számmal fejtették ki értékelhető tevékenységet. Nagyváradon igény, tőke és humán erőforrás is volt a művészeti igényességre.

Az átfogó kép hiánya és az ehhez fűződő adósságunk kicsengése, bármilyen furcsán is

hangzik, szintén pozitív, csak éppen nem annak ható-, hanem célirányos tevékenységre ösztönző okai miatt. Az átfogó képet – amennyiben hiányzik – érdemes, és meg is kell alkotni. Nagyvárad művészeti élete éppen azért, mert meglehetősen egyedi volt a jelzett időszakban, valósággal kívánja az ilyen új, inspiráló, nagy léptékű tárgyalásmódot. A „nagy kép” megalkotását legjobban segítő faktorok közül szeretnék felsorolni néhányat, majd pedig a kiállítás június 19-i megnyitóján elhangzott gondolatokat összegezve röviden végigvinni az olvasót a tárlaton.

I. A nagy kép elemei:

1. *A társadalomtörténet fontossága.* Művészeti alkotásokat nagyon nehéz azok társadalmi háttére nélkül érthetővé tenni. Az alkotások készítői pedig még érthetlenebbek enélkül. A társadalomtörténetnek azonban legkevesebb komparatívnak kell lennie ahhoz, hogy megértsük egy Nagyvárad típusú közepméretű vidéki város működését. Vagyis nem csak a városon belüli, hanem azon kívüli folyamatokat is jól kell ismernünk. Ennek jellemző példája, hogy hiába látjuk át a nagybányai, kolozsvári, aradi, temesvári és brassói állapotokat, Várad megértéséhez elengedhetetlenül szükséges az első világháború nyugat-európai vége (vagyis 1918) utáni magyar kontextus átalakulásáról szerzett tudásunk. A magyar baloldal diverz felépítése (keresztény szocialisták, ateista szocialisták, szociáldemokraták, bolsevikok és egyszerűen csak szociálisan érzékeny polgárok) a magyar tanácsköztársaság 1919 augusztusi bukása nyomán maga után vonta, hogy ezek a rövid életű államkísérletben akár csak röviden, és érzelmileg involvált személyek a szomszédos országokban látták a további önmegvalósítás útját. Nagyvárad kozmopolita híre, ideig-óráig idevonzotta a legkülönbözőbb értelmiségieket. Mund Hugó és Dömötör Gizella is így kerülnek Váradra, és – hogy a dolog árnyalatait jól lássuk – a római katolikus püspök személyében találunk maguknak mecénást. Spiegel Frigyes, aki egyébként Sonnenfeld Adolf sógora volt, ugyanebben a helyzetben telepedett le korábbi vidéki építészeti munkássága kiemelt városába, és rögtön a képzőművészeti élet szervezésébe vetette magát. A Tibor Ernővel és másokkal közös kísérlet egy műcsarnok létrehozására jórészt a városi polgárság képtelensége miatt hiúsult meg, és Spiegel ugyanoda távozott, ami elől elmene-

Leon Alex: *Hírességek a páholyban*, 1930-as évek eleje, szén, papír, 29×23 cm, Körösvidéki Múzeum

kült, vagyis a Horthy kormányozta Magyarországra. A társadalomtörténet szűkebb értelemben vett lokális sajátosságai szintén egy összehasonlító perspektívában nyernek értelmet. Egy évtizeddel később, a gazdasági válság idején például Várad szervezett munkássága és az általuk viselt problémák nem csak azért voltak jobban láthatók, mert a munkások többen voltak, illetve nagyobb szimpátiára találtak a helyi polgárság körében, hanem mert a település szerkezetéből fakadóan az ipari egységek nem voltak térbelileg elválasztva a város történelmi-adminisztratív és kereskedelmi központjától (nem voltak egyértelműen negyedesítve).

2. *Nagyvárad a problematikus város.* Ez az aspektus az előbbivel összefügg. Nagyvárad sem az első világháború előtt, sem utána nem volt művészeti központ. Soha nem volt csak a művészeteknek szentelt stabil kiállítóhelye (ezt a két, rendszerváltozás után alapított

művészeti fakultás létezése sem tudta máig kitermelni). Csak a második világháború utáni kultúrpolitika részeként nyílt benne művészeti galéria, nem alapítottak itt strictu sensu művészeti folyóiratot. Ellenben nyomdaipara volt, és a városi polgárság művészeti ambícióinak és szociális elköteleződéseinek köszönhetően nem csak a művészetet általában, hanem a társadalmi kérdésekre érzékeny művészetet is sokan pártolták. Hogy ez miért problematikus? Előszörban azért, mert a város művészeti életében éppen az említett okok miatt nagy volt a fluktuáció. A két világháború között ezért tartósan senki nem tudott tisztán művészeti tevékenységgel a városban elhelyezkedni. Nem arról van szó, hogy elképzelésünk szerint a függetlenségükre érzékeny képzőművészek keresték volna a kötöttségeket. Hanem arról, hogy művészeti intézmények nélkül a szabad művész is kevesebb eséllyel marad meg vagy tér vissza ugyanoda. Hogy például csa-

ládi nexusai miatt Leon Alex többször visszatér Váradra, az inkább a város véletlen szerencséje, mintsem egy tudatosan építkező szcena gyümölcse.

3. *Az egyéni sorsok és a művészi identitások mögött.*

Az erdélyi, romániai művészekről szóló elemzések jelentős része két perspektívát érvényesít. Vagy az 1920 után megváltozott geopolitikai helyzet és a regionális sajátosságok következményeként tekintett többségi, kisebbségi, nemzeti és nemzetközi identitások útvesztője adta a kiindulópontot, vagy a nagyrészt sanyarú egyéni sorsok alakulása.² Modernnek lenni, vagyis egy modern életformát felkarolni és erre reflektálni azonban nem volt mindenki kenye, és technikai eszközöknek, illetve művészi látásmódjuknak és szakmai neveltetésüknek köszönhetően nem is mindenki volt erre fogékony. Ezért maradt ki szinte teljesen a kiállításból Nicolae Irimie vagy Tibor Ernő munkássága.

Ha egyszerűen akarok fogalmazni, akkor az érett modernisták képei azt közvetítik, hogy „itt nyilvánvalóan valami baj van”. Tibor látképei és enteriőrjei vagy Irimie kései impresszionizmusa bármennyire is színvonalas, kevésbé közvetítik ezeket a problémákat.

4. *„Ellenőrizhető mondanivaló”*. Ezt a kifejezést kiállításunk egyik legreprezentatívabb alakja, Leon Alex használta Gábor Istvánnak adott interjújában 1933-ban.³ Az interjú arra enged következtetni, hogy az ifjú Löwinger Sándor pregnánsan gondolkodott arról, amit a műteremben alkotott, illetve arról, ahogyan szakmai lehetőségeit és felelősségét látta a korabeli porondon. Ez pedig a mi kurátori céljainkat is tökéletesen leírja. Nem a dekorativitás és nem a környezet jórészt önreferenciális kolorista ábrázolása vált a művész hivatásává, hanem olyan mondanivaló közvetítése, amelyet az adott körülmények között élő emberek egymáshoz és a tágabb társadalmi környezethez való viszonyából szűrünk le, és amelyet ezeknek a viszonyoknak a folyamatos változásán ellenőrizhetünk is. Ez ugyanúgy lehet a modern és kényelmes életbe vetett hit, illetve a gyakoribb politikai és gazdasági szélsőségek térnyerése.

5. *A sokszorosított kép*. Ezzel összhangban a művészek megragadták a sokszorosító grafika nyomdai lehetőségeit, és olyan műalkotások létrehozásába investáltak, amelyek könnyen és olcsón eljuttathatók egy szélesebb közönséghez. Ezért is szerepel a kiállításon Leon Alex egyik, feltehetően litográfiai mappája a harmincas évek közepéről, amelyben több, egyenként a kiállításon is szereplő korábbi szén- és tusrajzát vitte át a kőlapra. Ugyanakkor Grünbaum Ernő egy olyan könyvillusztrációját is láthatjuk az eredeti kiadásban, amely linónyomatként az egyik magángyűjtő révén a falon is megtekinthető.

II. Sűrűleírás a tárlatról

A kiállítás Mund Hugó, Macalik Alfréd, Leon Alex (Löwinger Sándor), Kara Mihály, Dömötör Gizella, Ruzicskay György, Grünbaum Ernő, Balogh István és Tibor Ernő képei közül válogat, különösképpen Mundra, Ruzicskayra és Leon Alexre helyeződik a hangsúly. Ennek oka az, hogy ez a három művész tudja a legjobban szemléltetni azt, amit modernizmus név alatt próbáltunk

megragadni. A majdnem hetven tételű műtárgylista darabjai felerészt a Nagyváradi Körösvidéki Múzeum raktári gyűjteményéből származnak. Fontos, hogy most három hónapig együtt láthatóak. A válogatás másik része magángyűjteményekből, szinte kizárólag a Quadro Galéria közvetítésével került Nagyváradra. Kovács Ádám, Jurecskó László kollekciója adta a kiállítás e felének orosz-lánrészét.

A kiállítás három teremre oszlik, amelyek mind tematikusak. Az első teremben, először a bejárat melletti két fogadófalán a váradi polgárság igényeit legjobban kiszolgáló festők kaleidoszkópját nyújtjuk. Tibor Ernő és Macalik városképei, Mund egy húszas évekbeli enteriőrje, és ehhez kapcsolódó már látomásos, de klasszikus formátumú szalonképei jól mutatják egy váradi polgári lakás nappalijának művészeti programját. A terem további részében, kihasználva a nagyváradi vár boltozatos termeinek adottságait, kisebb fülkéket alakítottunk ki, amelyek a húszas évek neoklasszikus kompozícióiból, illetve ezek figurális absztrakt újragondolására tett kísérletekből válogatnak. Mund aktjai, novecento elemeket felvillantó kék-cinóber-fehér parasztmadonnája ez utóbbi legszebb példáit nyújtja. Az első terem érdekes

Leon Alex: *Licit*, szénrajz, 27,3×21,5 cm, 1935, Körösvidéki Múzeum

Ruzicskay György: *Repülés*, olaj, karton, 73,5×78 cm, 1930-as évek közepe, Kovács Ádám gyűjteménye

színoftoltja Dömötör Gizella két kubista kompozíciója, amely ritkán látható ebben a környezetben.

A második terem a harmincas évek mindennapi életének örömteli, illetve kevésbé vidám jeleit egyszerre mutatja be. Kezdsnek ott van Ruzicskay György *Repülés* című opusza, amely kifejezetten az olasz futurizmus második hullámára, illetve az *aeropittura*-ra utal, miközben a háttérben már a technika által meg- és befogott ember is felsejlik. Ugyanez az ember Leon Alex 1935-36-os úgynevezett kolorista fordulata után készült, és ma igen ritka gouache-okon egyszer polgári öltözkében, máskor pedig az özvegyasszony kifejező magányában és elesettségében jelenik meg.

A harmadik terem az érett és legmegdöbbentőbb modernizmusé. Leon Alex több komor tónusú, de rendkívül virtuóz, már nem annyira Daumiert és Charles Girod-ot, hanem Grosz-t és Dix-et idéző háborús látomásos rajza mellett ott van Ruzicskay egyik kései harmincas évekbeli remekműve, a *Levétel a keresztről*, illetve Leon Alex három festménye. Ez utóbbiak közül a *Boxolók* (1939 k.) a háború előtti utolsó évtized legszomorúbb konklúzióját vonja le, világégés és népiirtás összetartozását és elkerülhetetlenségét sejteti.

Többen kérdezték azt, hogy mi volt a szándékunk a kiállítás megrendezésével? Erre több módon is könnyen lehet válaszolni. Egyrészt rálátunk egy rendkívül értékes, rajz-, festészeti- és

sokszorosító grafikai tudásban is lenyűgöző anyagra, amelynek alkotóit nyilvántartjuk, de akiket évről-évre hajlamosak vagyunk elfelejteni. Másrészt adott egy korszak, amelyet történeti, és ideológiai okokból sem látunk mindig világosan. Ráadásul az 1920 és 1940 között eltelt húsz év alatt mintha kitágult volna az idő, és úgy kaptuk meg az új világ mintázatait, hogy még a régi is velünk egy jó ideig. Érdekes erről a rendkívül sűrű, és nehezen kimeríthető időszakról minél gyakrabban szólni. Harmadrészt pedig talán valami olyasmiben reménykedhetünk, mint amit Borghida István idézett fel Leon Alexről szóló monográfiája

egyik részletének megjelenése után: Gründfeld Sándor fotográfus a *Fáklyában* megjelent fejezet olvastán nyomban kitette nagyvárad múterme kirakatába egyik mappájában porosodó, két világháború között készített portréját a művészről, és „szénceruzával, nagybetűkkel írta alá: Leon Alex”.⁴ Ki tudja, hány sokszorosított Mund, Löwinger vagy Grünbaum, hány művészi dokumentum lap-pang még Váradon. Mert a művészi minőséget nem egyszerűen felismerjük, hanem tudnunk és akarnunk is kell felismerni. Ha pedig mindez adott, ezen felül még motiválnak is kell lennünk, hogy a dolognak nekilássunk. Talán majd most.

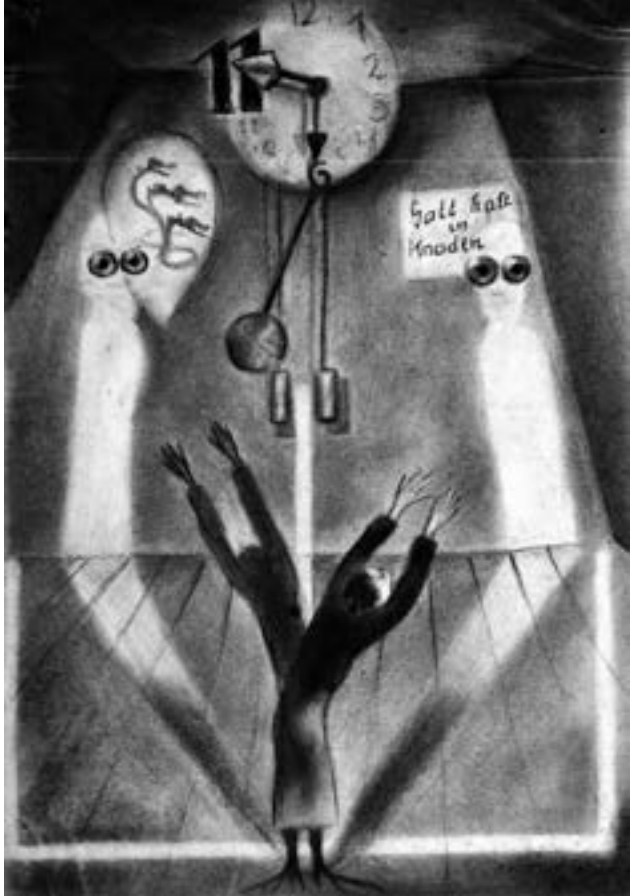

Mund Hugó: *Esti hangulat (Esti szivárvány)*, 1927, olaj, karton, 21,8×29,8 cm, Kovács Ádám gyűjteménye

Jegyzetek

¹ Ezek az eredmények több generáció kutatóinak munkáihoz fűződnek. A két világháború közötti Nagyvárad társadalomtörténetéről jó áttekintést nyújt Fleisz János munkája (*Egy város átalakulása*. Nagyvárad a két világháború között 1919–1940. Literátor, Nagyvárad, 2005.; román kiadása, egyértelműen a társközösség szempontjai szerint hangolva: *Metamorfoza unui oraș: Oradea 1850–1940*), egyben felhívja a figyelmet az impériumváltás előtti és utáni történelemértelmezések strukturális különbségeire. Nagyvárad 20. század eleji, majd ehhez kapcsolódó későbbi városfejlődését behatóan tárgyalja Kormányos László kötete (*Városfejlesztés Nagyváradon a 20. század elején*. Partiumi és Bánsági Műemlékvédő és Emlékhely

Bizottság – Királyhágómelléki Református Egyházkerület – Nagyvárad Római Katolikus Püspökség, Nagyvárad, 2005.), és ez egészen jól szemlélteti, hogy a város fejlődése nem egy hosszan tartó szerves folyamat eredménye volt, hogy egy kedvező időszak viszonylag gyors lefolyású eseménysorozata, amelynek az előző korszak urbanisztikai szintű vívódásai miatt kivételesen jó volt a korabeli recepciója és meghatározó nyomott hagyott a városlakók mentalitásában. Ez nagyban befolyásolta a '20-as és '30-as évek újrakezdéseinek, a város új, periférikus szerepének megítélését. A város építészetéről és az időközben elfelejtett modernista építészek pályaképéről sokat tudhatunk Mircea Pașca

Leon Alex: Az inga, 1930-as évek eleje, szén, papír 29 x 20 cm, Körösvidéki Múzeum

Leon Alex: A sír, 1930-as évek közepe, szén, papír, 27,2 x 19 cm, Körösvidéki Múzeum

könyveiből (legújabb: *Arhitectii uitați din Oradea interbelică*. Un album din cimitirul memoriei. Argonaut, Kolozsvár, 2022.). A művészeti szcena sajátosságai ezekkel a jelenségekkel és változásokkal együtt alakultak, ezektől elkülönítve nem értelmezhetők relevánsan. A váradi képzőművészet központi és periferikus figuráiról jó láttelepet ad Maria Zintz két enciklopedikus jellegű kötete: *Artiști plastici la Oradea 1850-1950*. Editura Muzeului Țării Crișurilor, Nagyvárad, 2009; *Artiști plastici din nordul Transilvaniei victime ale Holocaustului – Fine Artists in the North of Transylvania Victims of the Holocaust*. Arca, Nagyvárad, 2007) A váradi művészetmecenatúra a két világháború között nagyon összetett volt. Ennek egyik ékes példája az, hogy olyan művészek is dolgoztak itt magukat újradefiniálni szándékozó történeti egyházak megbízásából, mint az ifjú Corneliu Baba. Érdekes módon erről is részben az építészettörténeti kutatások tájékoztatnak. Lásd: Adriana Ruge: *Capela Hașaș – Hașaș Chapel*. Editura Muzeul Țării Crișurilor, Nagyvárad, 2013.

² Találó példája a személyes karrier, a művészi, politikai identitás és az ezzel kapcsolatos élettörténeti sajátosságok szempontjából felfejtett életrajznak Borghida István intenzív személyes kapcsolatuk miatt is elsődleges forrásértékű monográfiája Leon Alexről (Kriterion, Bukarest, 1973.), illetve viszonyuk összefoglalását nyújtó, pár évvel későbbi cikke (Vallomások Leon Alexről – szóban és képben, in: *Korunk* 1977/12: 1012–1017.

³ Gábor István riportja: Az 1933-as festő, akinek a képeit a polgárok nem merik bevinni a szalonba. Hogyan él Löwinger Sándor a legtehetségesebb erdélyi festő [...], in: *Brassói Lapok* 1933/172. (július 31.): 4.

⁴ Vö. Borghida: Vallomások..., 1013.

Modernista művészet Nagyváradon/ Arta modernistă la Oradea/The Art of Modernism in Oradea

KURÁTOROK: Székely Sebestyén, Zuh Deodáth

SZERVEZŐK: Nagyváradai Városszépítő

Egyesület; Quadro Galéria, Kolozsvár

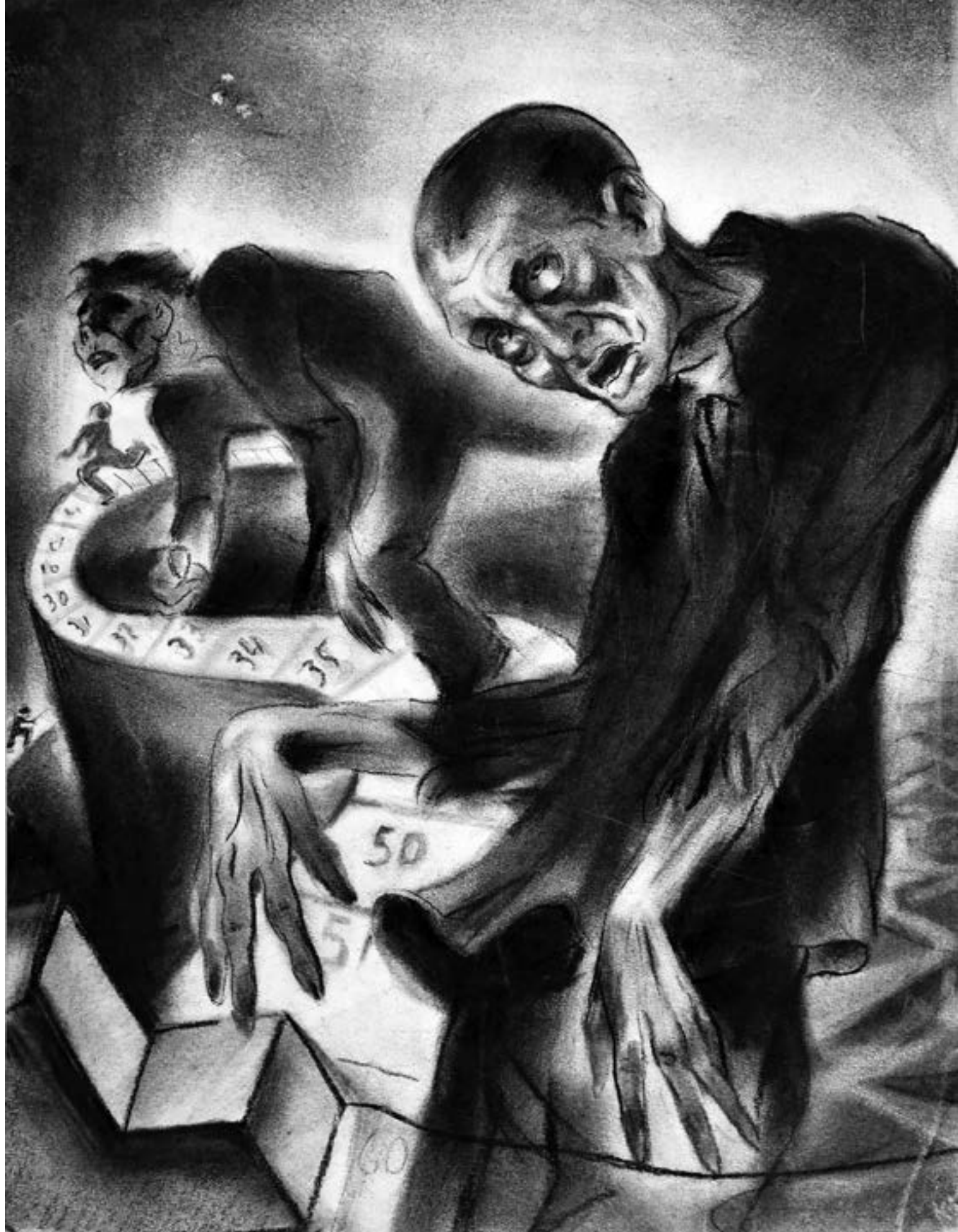
Együttműködő partnerek: Szent László

Egyesület, Nagyvárad; Körösvidéki Múzeum

Nagyvárad – Múzeumi Komplexum

HELYSZÍN: Nagyváradai Városi Múzeum,
Emanuil Gojdu tér 39–41. (Nagyvárad vár)

Látogatható 2022. szeptember 30-ig.

Leon Alex: *Múltak az évek*, 1930-as évek közepe, szén, papír, 28 × 21 cm, Körösvidéki Múzeum

Mund Hugó: *Anyja gyermekével*, 1927 körül, olaj, farost lemez, 53 × 39,5 cm, Körösvidéki Múzeum

LEON ALEX: AZ ÖZVEGY

Városban lakott, özvegy édesanyját kellett eltartania; szegénysége legendás volt a városban, sok mindennel próbálkozott: volt szobolmas, litográfus és fénykép-magytó. Végül elköltözött hazulról, hogy teljesen a művészetnek élhessen. A régi „garasos” hídon túl, a városanál nyomortelep elhagyott magraktárában húzódott meg. Különböző ember volt Leon Alex. Elvi kérdésekben követ-keretes, kitartó. Állhatatossága, egyenes, tiszta gondolkodása valamilyen tiszta, gyermeki egyszerűséggel párosult. Igénytelenségében a pénz értékét mintha nem ismerte volna: csak akkor vette észre, hogy nincs, ha már nem tellett papírra, szénre, festékre, ennivalóra. Szórakozó volt, szíveségeket tett és ajándékozott is, akinek semmiye sem volt! Társaságban elragadóan kedves, kiapadhatatlan humorral mindent, mindentalan „tolthegye” tűzött.

A harmincas évek elején a román munkásság mind határozottabban szült szembe az ország fasizálására irányuló törekvésekkel. A politikai harcoknak ebben a fellendülő szakaszában újra felvirágozott a harcos grafika, s a harcos tüszűben edződött Leon Alex művészete is. 1932-től kezdett kiállítani. Lelekes fiatalok enodálattal nézték rajzeit. A vidéki nyüzsgelők fejüket csóválták a szokatlan témák láttán: háború, nyomor, prosztitúció... Hyesmiket mégsem tehetek szobájuk falára! Egyetlen képe sem kelt el.

Hogy rajzait a tömegesek eljuttassa, két könyvmeses mappát is készített. A kapitalista világ ellentmondásait tárta fel, még klassz szöveggel. egyszerre mindent elmondani akarással. A rajzok hatása döbbenetes volt. Még, ha a címetek idézzük: *Mindehki mindenképpen élve, Magány, Élet, Munkaélváltás, Népkönyv, Gyűlés* stb.

1936-ban kevés megalkarított pénzzel a barátai segítségével Leon Alex kijutott Párizsba. Nyomorgott, éhezett. Itt azonban nem akadályozta meg a kitartó munkában, sem abban, hogy hamarosan új barátokra leljen az ottani kommunista körökben.

Egy jótevő magániskolában tanult, eleinte a tandíj fejében is ellendítette a terem rendbentartását, s beállított a modelleket. Hamarosan feligyezték tehetségére, a végül Maillet, a nagytervű szobrász mellett korrigálta a növendékek rajzeit.

Párizsban megismerkedett a világhírű képművészeti alkotásokkal, a művészek modern törekvéseivel. Erősen befolyt, rajztudását, színméretét masterivé fejlesztette. Új művei éppúgy az emberrel, annak külsővilágával vannak, mint a korábbiak, csak lezártnak, korzártnak. Ebben az időben sokat festett. Többnyire külsőre képeket kevés alakkal, amelyeken a magatartás, a mozdulat, a belkiállapot minden részletre az nézők felé fordított, a a színek segítségével harmóniával megrendő hatásokat kelt. Ilyen alkotásai a *Pistások, Rakók, Kívárgó*, egy-egy lehelet finoman megfestett női vagy férfialak, székesszerek, földművesek magas napvesszők körül, aranyos napvesszőben...

1939-ben hazahozta a honvégy; itt élete a háború, vissza már nem lehetett. Akkor festette a *Béni című képet*, meglettikora köcskötök saomondan ölöl őt egy kötényes, fejkendő aszonyt; a fájdalmas meghittság elutasítása a háborúnak; akkoriban a képet nem állíthatták ki.

Az özvegy már több emél: közel hozzá, felnagyítja a gyermekét magához ölelő asszony fél alakját, a szoros, szinte szobrászi egységbe szerkeszt. A fej és a testet borító kendő sötét, feketés-szöld fényben forogóskál, az arc körül violaszín fény villan, mint mécs világa templomi madonnák szobrái alatt. Szimbólum ez a kép: a felnagyított fájdalom jelképe.

Nem sokkal ezután őt is elragadta a háború viháza. Eltűnt a fronton, miközben a háttérben családtagjait meggyilkolták a faszaták, a őt, aki emléket állított azoknak, akik szereteteket szírták, nem gyászolta senki.

BORGHIDA ISTVÁN

Meglepő helyen. Leon Alex a kiállításon is szereplő *Özvegy* (k. 1936) című gouache-ának reprodukciója a *Dolgozó Nő* 1967/5-ös számában. A kép a Körösvideki Múzeum tulajdona

Visky András

Az Élők Háza mint ellen-Éden

Nagy Károly Zsolt fotográfiái a nagyvárad Cion neológ zsinagógában

„...mintha
mindegyikünk teste
a te tested lenne,
Uram.”

Paul Celan

Kertész Imre – ezzel a névvel kezdem, tudhattam volna –, Kertész Imre *Kaddis a meg nem született gyermekért* című regénye – és ezzel a könyvvel folytatom, mivel mással –, nos Kertész regénye: gyászima. Tagadószóval kezdődik – „Nem!” – és a szefárd (és keresztény), de hát mindenképpen héber „Ámen”-nel végződik. Gyászima: azaz a születés elé tornyosuló „Nem!” átfordítása a végig élt életet felmutató „Ámen”-be. Az ima és regény végi „Ámen” azt jelenti: bizonyosan, igazán, igaz; sőt: úgy van, úgy legyen. Jeremiás

Esszé

VISKY ANDRÁS író, dramaturg, egyetemi tanár 1957-ben született Marosvásárhelyen, Kolozsváron él. Legutóbbi kötete: *Mire való a színház? Útban a theatrum theologicum felé* (2020).

próféta szerint pedig: „Bizony így van, Uram!” Ez az egymást visszhangoztató „Nem!” – „Ámen” majdnem-asszonánc – azaz az írás végére nagy utat bejárva megtalált jóbi mással hangzás – fogja össze a Kertész-regényt, csak hogy a könyvnek ezzel a liturgikus imazáradékkal, mármint az utolsó szó kimondásával mégsincs vége, hiszen a kaddist nem az előimádkozó, nevezetesen a magára maradt gyászoló, hanem a közösség zárja. Nem a hang, hanem a visszhang.

Gyászima, és mégis boldog magnificat, az Örökkévaló nevének eltökélt, kétségbeesett és szerelemmel teljes magasztalása, valamint a halál tényének elfogadó visszautasítása: „Magasztaljuk és szenteljük meg nagy Nevét [közösség: Ámen] e világon, melyet kedvére teremtett, érvényesítse uralmát életetek során, egész Izrael élete során,

hamarosan, már a közeljövőben, s mondjátok erre: Ámen!”

Ámen, eddig jutunk, az ember útja nem vezet tovább. És mégsem itt ér véget: a gyászszertartás nem egyéb, mint közös tehetetlenségünk felajánlása az Örökkévalónak. A kosznici Jisráél rabbi tanítása szerint „[a] félelem és szeretet nélkül mondott imákat holttetemnek nevezik.” A sírkő felső részére vésett két héber betű azt hirdeti, hogy aki elment, „itt van elrejtve”, ez alatt a kő alatt, a záró sor pedig az Örökkévalót emlékezteti a feladatára, mert ez már egyedül az ő dolga, hogy tudniillik „Legyen lelke bekötve az élet kötelékébe.”

Az Örökkévaló az élet parancsolatait vési kőbe, sőt Jeremiás próféta szerint, „gyémánthezgyel szívü[n]k táblájára” – azt a nevezetes tíz szót, amit a Názáreti Yeshua rabbi, egyetlen egy betűt sem hagyva el, a szeretet egyetlen egy törvényében helyezett el –, az Örökkévaló tehát az élet parancsolatait vési, mi emberek viszont a halálét. A kettő közötti hidat a Messiás eljövetelét sürgető kaddis ima képezi, amit a múlt század közepétől errefelé meg kellett volna tanulnunk elmondani, mindannyiunknak, a temetetlenekért is. Felfoghatatlan tapasztalat a test erőszakos, nyomtalan eltörlése, valamennyi társadalmi neurozisének sötét forrása innen tör fel, azóta is.

Nagy Károly Zsolt fotóin a budapesti Salgótarjáni utcai zsidó temető nem egyéb, mint az Örökkévaló színe elé felállított ellen-Éden, vagyis egy kőből, vasból és az elszabadult vegetáció tünevényeiből összerakott, idővel önmagára omló nagyszabású installáció. Ez a lenyűgöző temetőművészeti értékkel bíró kőkert Nagy Károly Zsolt optikáján keresztül számos személyes történetben, valamint az emberi élet jelentéseinek gyors eltűnésében részesíti, nem is az embert, hiszen ez számára mindennapi tapasztalat, hanem sokkal inkább magát az Örökkévalót.

A lábujjhegyen lépkedő – ez a finom táncmozdulat jól látható a képeken! –, tapintatos fotográfus a hagyomány szavát követi, amely szerint a zsidó temető az élők háza (*bét hachajim*), a temetőkert tehát egy paradoxon megszületésére

A SALGÓTARJÁNI UTCAI ZSIDÓ TEMETŐ

berendezett tér, amely az Örökkévaló és az ember között kizökkent időt teszi érzékelhetővé, azt a feszültséget tudniillik, amiről Isten legközelebbi barátja, Mózes is „énekelt” a Zsoltárok könyve egyik legszebb imájában: „ezer esztendő annyi előtted, mint a tegnapi nap, amely elmúlt, és mint egy őrzési idő éjjel”. Majd így folytatja: „Elragadod őket, olyanok lesznek, mint reggelre az álom, mint a növekvő fű: reggel virágzik és növekszik, estére megfonnyad és elszárad.” Csoda-e, hogy Mózes maga Isten siratta el és temette el a Nébó hegyén?! Nem is történt sokáig hasonló senkivel, egészen a Holokausztig, amikor az Örökkévaló ismét alászállt, hogy elsirassa és saját kezűleg sírt ásson a földbe, és Paul Celan szava szerint, a levegőbe a temetetlenül hagyott milliók-nak: ők bizonyosan Mózes temetésében részesültek, kivétel nélkül mindannyian.

Nagy Károly Zsolt képei a komor, fekete fényeket árasztó kötömeg és a szétporló emberi test – „Bizony por vagy, és vissza fogsz térni a porba!” – feszültségét ragadja meg a fotográfia anyagában, amely talán a legalkalmasabbnak mutatkozik a láthatatlan idő láthatóvá tételében. Nem a kő érzéketlenségét helyezi szembe az idővel, ellenkezőleg, a törekenységét, sőt a nagy márványtömegek elképesztő és a szemlélődő számára mindenképpen váratlan sebezhetőségét. Bizony meglátszik a köveken is az idő, lerogynak, egymásnak dőlnek, tehetetlenül túrik a magyal, a kemény-

fák, a terjeszkedő gyökerek és az örökzöld puszpángok előrenyomulását, nem tudják kivédeni sem az eső, sem a jég támadásait. Megrendítő az emberi kéz által illetett sztéléknek, faragott oszlopoknak, visszafogott ornamentikájú kőlapoknak, oroszlán- és sasszobroknak, valamint a súlyos homlokzatoknak és kapuzatoknak ez a látványosan antropomorf gyöngesége. Megrendítő, ahogyan egymásba kapaszkodva, sőt olykor egymást ledöntve vonulnak, mint egy megvert hadsereg, az idő sokféle fénytörésében, és azt hirdetik, hogy ha valami, akkor egyedül a Lélek az, ami nem áll szemben az idővel, és egyedül a Lelket nem bírja sem kikezdeni, sem legyűzni a semleges idő.

Józsue könyve szerint köveket azért állítunk, hogy magukra a kövekre és az emlékeztetés gesztusára vonatkozó éles kérdéseket fogalmazzanak meg a kortársak és az újabb nemzedékek, egészen pontosan azt a kérdést, hogy „Mire valók ezek a kövek?” A kérdésre a válasz az ígéret földjére a fogságból kiszabadított népet bevezető Józsue szerint nem egyéb, mint az Örökkévaló történetének elmondása mint emberi történet, és az ember történetének elmondása mint az Örökkévaló története. Haggadah, szól a felszólítás, mondd el, ha ugyanis nincs istentörténeted, akkor az emberi történet nem lehetséges, sőt nem is biztos, hogy létezel. Ezek a történetek teszik az élők házává a temetőt, és ezeknek a történeteknek a kihunyása változtatja temetővé a templomot.

Lényeges körülmény, hogy a kiállított fotókon látható Salgótarjáni utcai temető a zsidóság reményteljes magyarországi asszimilációs történetét mondja el, de ez a hang súlyosan megcsuklott, a gazdagító befogadást a Holokauszt sötét fénybe vonta – ez a sötét ragyogás dereng Nagy Károly Zsolt valamennyi képén, mind a fekete-fehér, mind pedig a színes táblákon.

Ezek a kivételesen drámai fotók mégis, mégis, mégis a gyászolók kaddisát visszhangoztatják, és ez a szünesztézia – a kép mint (vissz)hang – különös jelentéssel bír most a Cion Neológ Zsinagógában, Nagyváradon, abban a városban, ahol a hitben nagyobb testvéreink egykor tizenöt zsinagógában éltek élénk vallási életet.

„Jöjjön nagy békesség és élet a mennyből ránk és egész Izraelre, s mondjátok erre: Ámen! Aki békét teremt magasságaiban, az hozzon békességet ránk és egész Izraelre! Mondjátok végül: Ámen!”

Nagyvárad, 2022. június 25.

„Minden próba közelebb vitt Dollyhoz”

Legalább egyszer meg kell nézni egy Broadway show-t, főleg ha ebből három Oscar-díjjal jutalmazott hollywoodi produkció is készült. A Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulata a partiumi városba „szállította” az 1969-ben világhírűvé vált musicalt. A Hello, Dollyt új fordításban állította színpadra Sorin Militaru. A bemutató után a rendezőt, a fordítót és a címszereplőt faggattuk az alkotási folyamatról.

Sorin Militaru a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatának tagja régóta dolgozik a társulattal, ismeri a benne rejlő lehetőségeket. Első szatmári rendezése óta (Caragiale Elveszett levele) figyelemmel kíséri színészei fejlődését. Amikor a Hello, Dolly- t javasolta, biztos

34 Színház

FEHÉR IMOLA (1983, Szatmárnémeti) költő, német-angol szakos tanár. A *Korunk*, a *Helikon*, a *Látó*, az *Élet és Irodalom*, a *Szépirodalmi Figyelő*, a *Székelyföld*, a *Partium* és a *Hepehupa* mellett az *Erdélyi Szép Szó* antológiában jelentek meg írásai.

volt benne, a társulat meg tud birkózni a darabbal, örömet szerezve a közönségnek, akik rég várták, hogy musical kerüljön a szatmári műsortervbe. Militaru ragaszkodott ahhoz, hogy olyan kollégákkal dolgozzon együtt, akikkel korábban is: Ovidiu Iloc (zenei vezető), Bodor Johanna (koreográfia) és Cristian Marin (díszlet és jelmezek). A színészeket arra kérte, erős érzelmekkel dolgozzanak, ha lehet, a végletekig.

Galambos Attila fordítót arról faggattam, mennyire volt kihívás a darab. 2008-ban kérte fel Cseke Péter, a kecskeméti színház igazgatója, hogy készítsen új fordítást a dalszövegekre. Mivel a Hello, Dolly korábbi magyarítása nem ragadt meg a hallgatóság füleiben úgy, mint a Hegedűs a ház-

tetőn vagy a My Fair Lady dalai, ezért nem kellett attól félni, hogy csalódást kelt. Ráadásul Jerry Herman dalszerző mindig is egyik kedvence volt.

A szöveghez hű tud maradni úgy is, ha közben az eredeti szavak közül egyet sem használ, hisz legtöbbször a szótagszám, a súly és az időmérték szabja meg, mit lehet, mit nem. De van úgy, hogy egy szinte szó szerinti fordítás is megoldható, mégsem az a legszerencsésebb. Erre a sorra: „Wave your little hand and whisper, So long, dearie” bárki írhatná, hogy „Lengesd meg a kezed, súgjad: Viszlát, drágám.” Szótagszám stimmel, hangsúlyok jó helyre esnek. De benne felmerült a dilemma, van-e olyan fontos a súgni ige, hogy miatta kimaradjon a sor gúnyos hangnemét garantáló jelző, a kicsi. Egyértelmű volt a válasz, így született a megoldás: „Lengesd meg a kezecskédet, ints egy pát!” Eltért az eredetitől, hogy közel maradhasson a darab szellemiségéhez. A műfordítói szabadság ebből is fakad.

A főszereplő **Rappert – Vencz Stellával** hosszabban beszélgettünk az előadásról, s a feladatról, amit a szerep jelentett.

Nemrég Bukarestben adták elő a Raszputyint, most egész más kihívás várt a szatmári színpadon. Nem nehéz ilyenkor az átállás?

Nehéznek nem mondanám, de furcsa. Pont erről beszélgettünk színpadra lépés előtt a párommal, aki több jelenetben a partnerem. Előadás előtt két órával érkeztünk a színházba, és a zenekari próba előtt azon kaptam magam, hogy tudom, ma Dollyt játszunk, mégis a Raszputyin dalok csengenek a fülemben. Sokat segített a beéneklő próba, a végére megtörtént a csere a fülemben.

Remek hangod van, egy prózai társulatnál, ahol nem előfeltétel a képzett hang. Tanultál énekelni? Mennyi gyakorlást feltételez egy ilyen darab?

Ez részben adottság, részben tapasztalat, több év munkája. A képzett hang valóban nem előfeltétel, de a jó ritmusérzék elengedhetetlen ehhez a szakmához. Tanultam énekelni, igen. Az egyetemen minden évben más canto tanártól, majd Szatmáron is folytattam a canto órákat. Ezen túl

minden zenés produkció új kihívás elé állít. Így volt ez most is. A mindenkori zenei vezető pedig jó támasz tud lenni, akitől sokat lehet tanulni.

Főszerep egy Broadway musicalban, milyen volt megélni? Hogy tudta meg, te leszel Dolly?

Arra nem gondoltam, hogy én kapom a szerepet. Voltak elképzeléseim, hogy kik lehetnének a társulatból, egy nappal a próbafolyamat kezdése előtt pedig megnéztem a filmet, arra gondolva, ha még nincs szereposztás, legalább én képzeljek el egyet. Ugyanis gyerekkoromból voltak emlékeim a filmről, színpadon viszont nem láttam. Aztán másnap kijött a próbatábla és nagyon meglepődtem. Nagy öröm volt, hisz ez egyszeri lehetőség egy színésznő életében. Hálás vagyok, hogy rám esett a választás.

A darabban vannak mélységek és magasságok. Rétegződik, közben szórakoztat. Nem könnyű végig szerepben maradni, énekelni, táncolni, közben nem kevés szöveged van. Nehéz a darabban végig „jelen” lenni?

Valóban összetett műfaj. A kulcsa abban rejlik, hogy a szereplők az egyes jelenetekben megélt érzések hatására dalra fakadnak, s az adott dal legtöbb esetben koreográfiával társul. A rendező Sorin Militaru gondot fordított arra, hogy a prózai részek hiteles regiszterben szólaljanak meg, ne essünk az „operettes vidámsággal” játszás hibájába. E prózai szövegeknek megvan a maguk igaza a szereplők szempontjából, és ha őszintén szólalnak meg, megépül a hullámvasút, amin a nézőt lehet utaztatni a zene és koreográfia segítségével. Kezdetben még nem láttam, hogyan fog a figura megszületni, mi lesz az az ív, amit be kell járnia. Lépésről lépésre haladtunk a koreográfussal, Bodor Johannával, a zenei vezetővel, Ovidiu Iloc-kal, és a rendezővel. Minden próba közelebb vitt Dollyhoz, és most, hogy túl vagyunk a kilencedik előadáson, azt hiszem, sikerült teljes figurát alakítanom.

Van kedvenc jeleneted?

Nyilván vannak jelenetek, amiben a figura jobban megmutatkozik, mint a Mr. Vandergelderhez tett látogatás, vagy a monológ, amiben Dolly múltjába és lelkébe kapunk betekintést, ezek számomra mind fontosak. Egymásból merítkezve remek színészi lehetőségeket hordoznak. Többet jelentőséggel az bír számomra, hogy Mr. Vandergeldert a párom, Rappert-Vencz Gábor játssza, ez számunkra élvezetes helyzet, úgy hiszem, nézőink nagy részének is. Igazi jutalomjáték.

Találtál Dollyban olyan vonásokat, amelyek rád is jellemzőek, vagy netán ellentétesek?

Dolly talpraesett, helyzeteket jól kihasználó, éles észjárású nő. Megpróbál minden helyzetet a munkája és a maga hasznára fordítani. Házasságközvetítő, ami jó emberismeretet igényel. Sok esetben mások ötleteit tudja pillanatok alatt kamatoztatni. És ezzel ellentétes a múltja. Több éve megözvegyült, de nem tud elszakadni férjétől, akivel boldog éveket éltek meg. Az életbe való visszatéréshez kér többször is engedélyt tőle, amit végül meg is kap. Tehát színes figuráról beszélünk, aki szereti kezében tartani a gyeplőt, mindezt remek humorral és lazasággal teszi. Közös tulajdonságként a talpraesettséget említeném, szerettem azt hinni magamról, hogy a jég hátán is megélnék. Amit kölcsönöznék a figurától, hogy minden nehézséget könnyedén és humorral kezeljek. Amire tanít, ne felejtsek el kérni, szívből, őszintén, és akkor megadatik.

Mennyire áll közel hozzád a musical műfaja?

Szeretem a zenés műfajt, amennyiben igényesen van megcsinálva. Az emberek közös nyelve a zene, amely leghamarabb hat a lelkükre. Persze sokféle zene létezik. Annak idején számomra szempont volt, hogy olyan társulathoz csatlakozhassak, ahol rendszeresen készül musical, operett vagy más zenés darab. És hála Istennek, van szerencsém zenés műfajban játszani.

Milyen volt a rendezővel a közös munka?

Sorin Militaruval sokszor dolgoztam, de nem musicalben. Mindig remek szerepeket kaptam tőle. Ebben a műfajban viszont a szöveg háttérbe szorul a zenei anyaggal és a koreográfiákkal szemben, ami sok időt és gyakorlást vett igénybe. Ezeket Bodor Johanna nagy igénnyel és műfaji ismerettel dolgoztatta ki, amiből az előadás sokat profitál. Nagy lehetőség ilyen emberekkel dolgozni.

A zenekari árokból élő zene tette teljesebbé az élményt. Sokat gyakoroltatok a zenészekkel?

Külön ajándéka az előadásnak, hogy élő zenével szólal meg. Előbb a zenei vezető karmesterrel, Ovidiu Iloc-kal dolgoztunk, ezt követték a zenekarral való összeállás próbái. A hangszeresek többsége a Dinu Lipatti Filharmónia tagjai. Sok időnk nem volt összececsizolódni, de mostanra ez is szépen alakult.

FEHÉR IMOLA

Bakó Endre

Néhány vonás Horváth Imre és Bélteky László barátságához

Bélteky Lászlót be kell mutatni még a váradi olvasóknak is, pedig több figyelmet érdemelne. Nem vált ugyan élvonalbeli költővé, létformája az újságírás volt, de 1932-től egy évtizeden át lírikusként is mutatkozott Nagyvárad szellemi életében: továbbá lépten-nyomon szereplője irodalmi esteknek, társasági összejöveteleknek. Olykor Horváth Imrével együtt. Meghívták a Vásárhelyi találkozóra is.¹

Pályaképét a Romániai magyar irodalmi lexikon így rögzítette: *Bélteky László (Székelyhid, 1909. ápr. 2. Budapest, 1995.)² – költő, szerkesztő, Középiskoláit Nagyváradon, a premontrei gimnáziumban végezte. 1929-től 1931-ig a kolozsvári Kereskedelmi Akadémia hallgatója. Újságírói pályáját az Ellenzéknél kezdte, 1932-től az Erdélyi Lapok belső munkatársa,*

Kultúra

BAKÓ ENDRE (Derecske, 1938. február 5.) újságíró, irodalomtörténész. 1978–1990 között az Alföld folyóirat rovatvezetője, 1988-tól 1990-ig a Csokonai Könyvkiadó igazgatója, 1990–99 között a Hajdú-Bihari Napló főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Váradi műhely* (Holnap Könyvek, 2021).

1934-től az Erdélyi Néplap, 1942-től az Estilap felelős szerkesztője Nagyváradon, majd 1943-tól a Magyar Nemzet belső munkatársa Budapesten. Első versét az Erdélyi Helikon közölte, szerepelt az Új Arcvonal (Kv. 1932) s a Tíz tűz (Nv. 1932) c. antológiákban. 1941-ben a Szigligeti Társaság adta ki Jelszó nélkül c. verseskötetét, mely az ősz, a céltalan érmelléki bolyongások s a növekvő értelem-ellenesség leverő hangulatából egy népi-paraszti világ vágyálma felé keres kiutat. Újságírói működését a felszabadulás után is folytatta Budapesten, a Magyar Rádió 1957–58-ban rádióközmédiáit mutatta be.”³

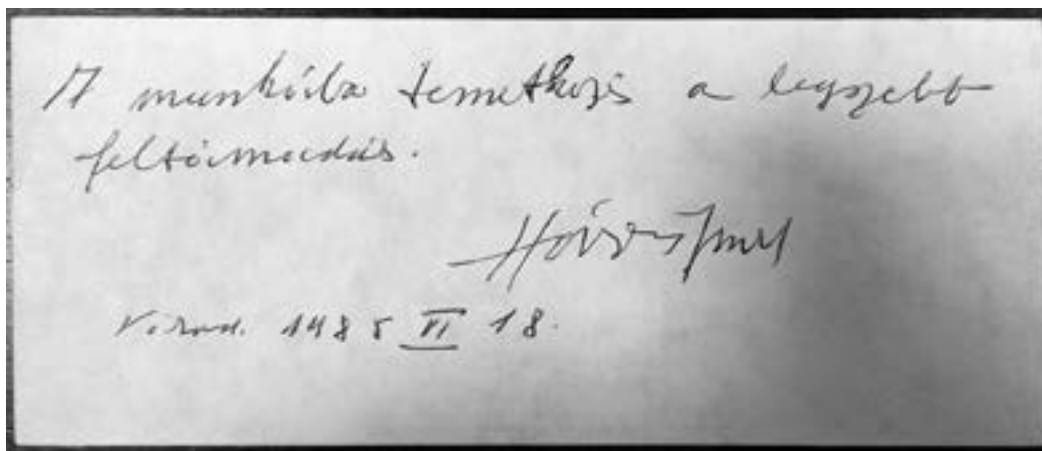
1984 őszén látogattam meg Budapesten, Aranykéz utcai lakásán, hogy nagyváradi irodalmi emlékeiről faggassam. Szívesen állt rendelkezésre,

sztorikat idézve beszélt múltjának erről a küzdelmes, de lényeges szakaszáról, végül váradi írók fényképeivel, Gulácsy Irén-, Arató András- s egy Horváth Imre-levéllal, továbbá egy nevezetes Horváth Imre-levelezőlappal ajándékozott meg. Arató András-leveleit rövidesen visszakérte, „azok annyira személyes természetűek, hogy azokat csak Neked betekintésre adhatom oda.” Ajándékba kaptam Indig Ottó kismonográfiáját is, amelyben Horváth Imre néhány javítást végzett saját kezűleg. A könyvet 1982 január 21-én dedikálta: *Lacimnak, sok szeretettel: Imre.* Horváth Imréről különösen meleg hangon beszélt: „Legmeghittebb fiatalkori barátaim közé tartozott. Örökös egzisztenciális problémákkal küzdött, amiben neki is volt felelősége, mert erősen alkoholizált. Csoda, hogy kilábalta belőle. Segítettem, ahogy tőlem telt. Én Dsida Jenővel egyenrangú költőnek tartottam, mert minden sorában megcsillan a költőiség, amit nehezen lehet megfogalmazni. Ez különösen aforisztikus verseire vonatkozik, melyeknek racionális magva van, de lírai aurája. Ilyet csak költő tud hallani, érezni: „Furcsán rikkan egy rigó fütttye, a csend lágy testén sebet ütve.” Úgy volt váradi költő, hogy nem esett a provincializmus csapdájába. Sajnos, az ötvenes években, ahogy egy versében írja, ő is az „első vonalban küzdött”, de aztán ebből is kigyógyult, mint az alkoholizmusból. Lazán, de tartjuk a kapcsolatot, amint ezt legújabb könyvének dedikációja is bizonyítja: „Bélteky Lászlónak – Lacimnak – az igaz költőnek, szavaihoz igazodva, szeretettel Imre. Várad, 1984. VIII. 30.”

Íme Horváth Imre levele:

*Kedves Laci,
mélyen meghatva, sőt megrendülve olvastam lélekbe markoló, őszinte kritikádat. Azt talán hangoztatnom is felesleges, hogy milyen örömmel töltött el. Az örömöm zavartalan, a megrendülés azonban őszintén szólva már elmúlt, mert sorsomat korántsem látom olyan sötét színben, mint Te. Ami az „éhhallált” illeti, ahhoz sosem álltam közelebb, mint most. A kétségbeesésem azonban ennek ellenére korántsem akkora, mint képzeled. Nem csupán azért nem, mert bízom barátaim támogatásában, de azért sem, mert életem célját már elértem.*

A munkába
temetkezés
a legszebb
feltámadás. Horváth
Imre-aforizma 1985-
ből (Bakó Endre
tulajdona)

Ugyan ki mondhatja ezt velem együtt ilyen nyugodtan el? Életem célja a kritika elismerésének kívívása volt, szebb kritikákat pedig álmodni sem mertem, mint amelyeket kaptam kötetemre. Lehet, a következők kedvőtlenebbek lesznek, becsülöm azonban annyira eddigi kritikusaim tehetségét, írói értékét és írói objektivitását, hogy a tehetségembe vetett hit, amelyet ítéletükre építettem, meg nem rendülhet. Bízom kritikusaik bírálataiban, és bízom abban a „boldog és büszke irodalomtörténészben, aki egy könyvtár elfelejtett poros zugából majdan kiássa verseskönyvemet”, s visszaadja azokat az éveket, amelyek nem számítanak életnek akkor sem, ha látszólag még itt kószálnék közöttetek. Ennyit a kritikáról, amelyet nem csak e sorokban, de a valóságban is előbbre helyezek, fontosabbnak tartok siralmas helyzetemnél, amelyről csak másodsorban emlékszem meg. Bár talán a Molnár Tibor barátom közbenjárásáért neki s hozzá intézett soraidért, amelyeket sietett felolvasni Neked, nem kevesebb hálával tartozom. Helyzetem, amit Tibor barátunk részletesen ismertetett is talán, a következő: A Reggel, amelynek három esztendeje munkatársa vagyok, február 15-én megszűnik. Felmondási időm három hónap, vagyis a felmondás május 1-re szól, e hó 15-én azonban már „szabad” vagyok. Elhelyezkedési lehetőségem az elmúlt évek alatt itt helyben is szépen akadt, – most azonban nincs. Nem okolhatom magamat, hogy elhalasztottam ezeket a lehetőségeket, mert nem számítottam arra, hogy egy hét éve fennálló lapvállalat ilyen hirtelenséggel megszűnik. Fizetésem, tekintve, hogy a lapnál tartozásaim vannak, csak kis részben kapom meg, vagyis a levonások miatt 3.000 lei helyett mindössze 738 leit vehetek kézhez.

Kétségtelen, hogy kiadómnak ehhez joga van. Hogy a méltányosság mit kívánna, ez más kérdés. Na de érzelmi momentumok csak nálam szerepelnek, nálam, aki itt maradtam utolsó patkánynak a süllyedő hajón.

Mindezek ismertetése után Hozzád azzal a kéréssel fordulok, ha nem esik terhedre, tudakozódj: nem

lehet-e nálatok vagy valamely más váradi lapnál elhelyezkedni és, ah igen, mennyit remélhetek? Mondanom sem kell mennyire szívesen dolgoznék ott, ahol a szellemi irányítás általad történik, sajnos azonban remélni is alig merem ezt. Nagyon kérlek, kedves Laci, kivételesen minél előbb válaszolj, s egyszersmind elnézésed kérem az alkalmatlankodásért, amelyre csak a végső megszorultság kényszerít. Amennyiben komoly eshetőség kínálkozik, úgy azonnal átmegyek, nem akarom azonban az útiköltséget esetleg teljesen eredménytelenül megkockáztatni, különösen most, amidőn minden leire néznem kell. Címem nem a Reggel szerkesztősége, str. Buteanu 5. I. emelet. A Reggel ugyanis talán már meg sem lesz, mire remélt és várt válaszod megérkezik.

Eddigi jószágod s remélt közbenjárásod előre is köszönve ölel barátod: Horváth Imre

***

A szöveget a kézzel írott betoldásokat is figyelembe véve szó szerint közlöm. Mindössze vesszőhibákat javítottam. A géppel írott, kézzel aláírt levél boríték és dátum nélküli. Más forrásokból igazolható azonban, hogy 1937-ben íródott, amikor költönket Aradon a Reggel c. laptól elbocsátották. Nagy kár, hogy a korszak bibliográfiája nem tartja számon Bélteky László kritikáját a Hangtalan beszéd c. kötetéről (Arad, 1936, a Reggel kiadása),⁴ amely Indig Otto szerint – ha jól olvasom – az Esti Lapokban jelent meg. A kismonográfiája hiányossága, hogy egy-két kivételtől eltekintve elmarad a hivatkozások pontos hely- és időjelölése.⁵ A levélben említett Molnár Tibor, az Aradi Közlöny szerkesztője, Horváth Imre barátja, ahogy emlékezéseiben emlegeti: „az élő lelkiismeret”.⁶ Sikerült álláshoz jutnia: „Az új felelős szerkesztő Bélteky, aki Perédit – Horváth régi ellenlábását – váltja fel hivatalosan, természetesen kezdőknél jóval több, kétezer lejes fizetéssel alkalmazza a segítségre ezúttal is rászoruló pártfogoltat.”⁷

Az aradi Reggel című napilap felmondólevele 1937 januárjából
(Horváth Imre hagyatékából)

Érdekesek a levélnek azok a sorai, melyek a kritikákra utalnak, méghozzá pozitív beállítással. Ha azonban vesszük a fáradságot és fellapozzuk őket, az elismerés mellett inkább több fenntartással találkozunk. Gaál Gábor szerint „Horváth Imre fiatal ember. Verseskötete (Örvény felett, Reggel lapkiadó, Arad) mégis teljesen a régi Oradea hangulatát árasztja, valami érzelmes, Dutka Ákosra, Emőd Tamásra emlékeztető melódiával. A fiatal lírikus teljességgel e ma már letűnt hangulatvilágban él.”⁸ Kiss Jenő talán meg szigorúbb: „Horváth Imre néha falutamási ötleteket Áprily zenéjével hangszerel s ilyenkor, minden utánérzés ellenére is, megkap. Legtöbbször azonban jóval alatta marad annak a vonalnak, ami a jó vers szintjét jelenti. Tény, hogy aránylag fejlett technikával rendelkezik, de ez a rutin nem megy túl a pontos rím és formás versszak határára. Horváth egyelőre még csak verselő és nem költő, de éppen többretű egyénisége jelzi, hogy költő is lehetne, ha szabályok helyett a mondanivalóra, meggyőződés helyett a meggyőzésre fektetné a főszólyt.”⁹ Hasonlóan vélekedett Méliusz József: „Horváth Imre csendes, elvonuló, befelé forduló lényével mindenképp a századeleji finom rezdülésű magyar érzelmesek ivadéka. (...) Mindezekon túl azonban, a lírai elmélyülésre és menekülő társadalmi elkülönülésre hajlamos Horváth Imre kibontakozó friss költészete előtt is példaként állhat Fodor József költői megújulása, mely az elfúló szubjektivizmusból és én-lírából az örök ember és társadalmi szabadságvágyak tágaságába emelkedett.”¹⁰ Hegyi Endre is elismeri költőnk tehetségét, de a kötet színvonalát hullámmódnak tartja: „Verseinek színvonala a kötet sorrendje szerint esik, míg végül utolsó versében ilyen sorokat ír: „Egy csók? Egy sír? Egy könny? Egy tangó?” (...) Vagy komolytalan tréfának veszi költészetét is, mint Tréfa című versében az életet? A választ köl-

tői fejlődésének irányától várjuk.”¹¹ Szemlér Ferenc is sok értéket talál, de „A részletek még nem állanak össze verssé, a hatásokat nem dolgozta fel az egyéniség – valahogyan az az érzésünk van, hogy ezek a versek nem igazak. Hiányzik belőlük valami, amit nem pótol a külső forma csillogó máza. – E versekből hiányzik még az ember. Pontosan az, amit a napilapok felfedezni véltek. Ezekből a versekből még egyelőre hiányzik az igazi költő.”¹²

Meglehet, Horváth Imre azokra a kritikákra hivatkozott, amelyek az említett bibliográfia nem tart számon, de Indig Ottó tud róluk: „Molnár

Tibor a Rendkívüli Újság lapjain, Károly Sándor az Erdélyi Hírlapban, Jakab Géza az Aradi Közlönyben írtak.”¹³

***

Kuriózum a Debrecenből Bélték Lászlónak küldött Horváth Imre-levelező lap, amely a Krematóriumot ábrázolja, szövege egy versike:

*Debrecenbe vezetett az utunk,
Se maradni, se menni nem tudunk.
Bármit teszünk: ne érjen ódium.
Boldogít majd a krematórium.*

Imre és Viktória, 1941. április 9. Arany Bika szálló, II. emelet 235.

Címzés: *Bélték László szerkesztő úrnak, Nagyvárad, „Estilap” szerkesztősége, Madách ucca 3.*

A költő az ezzel kapcsolatos történetet több helyen megírta, e sorok írójának személyesen is elmondta. „Nehéz idők, könnyű napok voltak Viktóriával, aki igényes volt: napi 6 pengőért laktunk a Bikában, kb. 20-22 pengőt költöttünk naponta. A Pál sörözőbe jártunk ebédelni és vacsorázni, akkora adagokat adtak, hogy az csoda. Néztünk egy olcsóbb szállást, Ferenc József vagy mi volt a neve, nem a főutcán volt, de nem is eldugott helyen. Napi négy pengő lett volna a szállás, de olyan ronda volt, hogy akkor inkább a Bika. Viktória, aki hajlandó volt paráználkodni anélkül, hogy legalizáltuk volna a viszonyunkat, vett egy levelező lapot, amely a Krematóriumot ábrázolta, noha az éppen nem működött. Arra írtam Bélték Lacinak címezve a rímes szöveget. Laci megnézte a lapot, s mikor látta, hogy a címünk az Arany Bika, azt mondta, akinek az Arany Bikára telik,

annak egy fillért se! Végül Viktória egy könyvemmel elindult házalni és összeszedte az összeget. Keserves dolog volt, de akkoriban ebből éltünk.¹⁴ Gyűrű című versemben áldoztam emlékének.”

***

Bélteky László szerepét Horváth Imre életében, fejlődésében maga a költő is hangsúlyozta és dokumentálta. „Én magam még a 'kegyelem-lakásban' is viseltem az előnevem. Az első versemet is előnévvel nyomatom ki, ha Bélteky László barátom és első mesterem, rám nem förmed: az írónak nincs más rangja, csak a neve! Ettől kezdve azért dolgoztam, hogy a szürke név bejusson a köztudatba.”¹⁵ Az Erdélyi Lapok, majd a rövid éltű Új Lapok Bélteky jóvoltából elég sűrűn hozta verseit, s ő bízta arra is, hogy jelentkezzen a Színházi Élet verspályázatán, sőt jelentkező sorait ő diktálja...¹⁶ A színházi lap közölte a Régi vers-et 1932 augusztusában, majd újabbakat is hozott tőle.

Horváth Imre lényegi megjegyzést is tett alkotói szemléletére: „Nagyon szeretem a színeket, a zenét, az alliterációt. Egyik váradi költőbarátom, Bélteky László, sajnos nagyon régen elhallgatott, figyelmeztetett: a nyelv elévül, csak a gondolat marad.”¹⁷ Ezt később is fülében csegett: „Drága Laci! Örülök, hogy hírt adtál magatokról, bár eddig is sokat tudtam Rólatok. Hallgattalak a rádióban és láttalak a tévében Péterrel. Magamat is mellétek képzeltem, mintha a régi Újságíró Clubban beszélgetnénk Váradon és újra azt mondanád: 'Vigyázz, vigyázz, nem hajszold az alliterációt, a nyelv elévül, nem marad meg csak a gondolat.'”¹⁸ Külön történet a Horog c. vers közlésmizériája, amely félreérthetetlen antifasiszta költemény. Erről a költő így emlékezett: „[én] a háború előtt is írtam verseket napi problémákról, meg is dátumoztam őket, például a Horog címűt, mely eléggé komoly antifasiszta kiállásnak számított, nem sokan merték vállalni, a Korunk nem is fogadta el közlésre, egy aradi minorita lapban jelent meg”.¹⁹ A költeményt Bélteky László hamarosan átvette a Vasárnapból a Magyar Lapok számára.²⁰

***

E váradi baráti közösség szellemi, lelki összetartozása a történelmi helyzet folyamatos abszurditása ellenére megállta a próbát. Ruffy Péter is tanúsítja a fiatal váradi írógárda lelkes összetartozását: „A harmincas évek elején egy induló váradi katolikus újság szerkesztőségében, amelynek

mindketten újdondász munkatársai lettünk, megismertem egy nyúlánk, csöndes, végtelenül szerény és kopottas fiatalembert. (...) A közös sors, amely voltaképpen kilátás nélküli sorstalanság volt, kovácsolt olyan barátokká, akik az elsuhant közel fél évszázad alatt egymással soha nem pöröltek, még félreértést sem tudnék kibányászni a múltak vermeiből. Nappal hírekért loholtunk, éjszakánként együtt róttuk az utcákat a közös barátokkal, Bélteky Lacival, a költővel, Arató Bandival, a hírlapíróval, Bárdos Lacival, a szerkesztővel, bölcsekkel, bohémokkal, bolondosokkal... (...)”²¹

Jegyzetek

- ¹ Turzai Mária: *A Vásárhelyi Találkozó*. Politikai Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 148.
- ² A szerző tulajdonában lévő gyászjelentés szerint 1995. április 12-én halt meg. A budapesti Szervita templom altemplomában helyezték örök nyugalomra.
- ³ Balogh Edgár szerk.: *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon I. k.* Kriterion, Bukarest, 1981.
- ⁴ Záhony Éva: *Romániai magyar szépirodalom a két világháború között 1919-1944*. (Bibliográfia) Az Országos Széchényi Könyvtár kiadása, Bp. 1984.
- ⁵ Indig Ottó: *Csak egy igaz versért élek*. Dacia Könyvkiadó – Kolozsvár – Napoca, 1981.
- ⁶ Horváth Imre: *Ha a múzsa táncra kérne... – Élmények és reflexiók*. Kriterion, Könyvkiadó, Bukarest, 1984. 123.
- ⁷ Indig, 74.
- ⁸ Gaál Gábor: *Korunk*, 1935/ 5. 407–408.
- ⁹ Kiss Jenő: *Horváth Imre: Örvény felett*. Erdélyi Helikon, 1935/3. 146–147.
- ¹⁰ Méliusz József: *Horváth Imre: Hangtalan beszéd*. Korunk, 1937/5. 474–475.
- ¹¹ Hegyi Endre: *Horváth Imre. Hangtalan beszéd*, Pásztortűz, 1937/10. 226.
- ¹² I. Szemlér Ferenc: *Hangtalan beszéd*, Erdélyi Helikon 1937/3. 234.
- ¹³ Indig, 56.
- ¹⁴ A beszélgetés 1980. november 13-án zajlott le, jelen volt Margit asszony és Köteles Pál.
- ¹⁵ *Ha a múzsa táncra kérne...* 6.
- ¹⁶ Indig Ottó, 46.
- ¹⁷ Marosi Ildikó: *A belső örömförrás*. In: *Közelképek – Húsz romániai magyar író*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1974. 78.
- ¹⁸ Tavaszi Hajnal: *Három levél Horváth Imre hagyatékából*. Várad, 2003/2. 53–54.
- ¹⁹ Bakó Endre: *Egyetlen vers... – Nagyváradi beszélgetés Horváth Imrével*, Hajdú-bihari Napló, 1985. júl. 16. 5.
- ²⁰ Indig Ottó, 101.
- ²¹ Ruffy Péter: *A hetvenéves Horváth Imre*. Magyar Nemzet, 1976. dec. 25. 16.

Merre tart a sajtószakma?

Vonzóbbá tennék a magyar újságíróképzést a BBTE-n

Az utóbbi két évben kevesen jelentkeztek magyar újságíróképzésre a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, nem telt be a meghirdetett 15 térítésmentes hely.

GYÓRFFY GÁBOR egyetemi docent, a BBTE Újságíró Intézete magyar tagozatának vezetőjét az érdeklődés megcsappanásának okairól, a képzés vonzóbbá tételének lehetőségeiről kérdeztük.

Hogyan alakult a diáklétszám a BBTE-n a magyar újságíróképzésen az elmúlt években?

Az 1993-ban indított magyar újságíró szakon kezdettől fogva 15 körüli tandíjmentes és váltakozó számú térítéses helyet hirdettek meg a felvételin. A betöltött helyek száma az elmúlt közel két évtizedben ingadozott. Amikor én az

De nagy eséllyel a következő tanévben sem lesz tíznél több hallgató az első évfolyamon a magyar újságíróképzésen. Milyen következményekkel jár az alacsony diáklétszám? Számít-e például a finanszírozás szempontjából?

40 Társadalom

CSEKE PÉTER TAMÁS újságíró, szerkesztő. Az Agerpres hírügynökség szerkesztője, a Transtelex portál munkatársa. Kolozsváron él.

egyetemre kerültem 2005 körül, alacsony volt a létszám. Aztán a következő években már húsz fő feletti évfolyam indult, majd ismét csökkent a hallgatók száma, nem teltek be a helyek. A 2012-15-es évfolyam ismét bőven húsz feletti létszámú volt, akkor 25-en végeztek, de 2020-ban is 22-en. Tehát a járvány előtti utolsó évig, 2019-ig 10 és 25 között váltakozott a diáklétszám az elsőéven. Még a járvány első évében, 2020-ban is beteltek a helyek, tavaly és idén viszont már kevesebben jelentkeztek, újra 10 alá csökkent a létszám.

A szeptemberi pótfelvételi a tapasztalat szerint mennyire módosíthat a diáklétszámon?

Az őszi felvételin még hirdetünk ingyenes helyeket, minden évben szokott jelentkezni pár hallgató.

Nincs meghatározva egy minimális diáklétszám egy évfolyam elindítására. A felsőoktatásban vannak úgymond lényeges szakok, amelyek a létszámtól függetlenül elindulnak. Remélem, az újságíró továbbra is megmarad fontos szaknak, ezért nem lesz gyakorlati következménye az alacsony diáklétszámnak. Remélem ugyanakkor, hogy a következő tanévekben sikerül vonzóbbá tenni a szakot, és a diáklétszám ismét nőni fog.

Mivel magyarázza az újságíróképzés iránti érdeklődés hirtelen megcsappanását a legutóbbi két évben?

Ezt sokat elemeztük a tanszéken. Az nyilvánvaló, hogy a koronavírus-járvány nem tett jót a felsőoktatásnak általában. Nem csak nálunk csökkent a diáklétszám, hanem nagyon sok más szakon is. A román újságírásképzésen is gyakorlatilag megfeleződött a hallgatók száma, de a magyar nyelvű kommunikáció szakon is kevesebb a hallgató. Ehhez nyilván hozzájárult még az internetes újságíró korszakára jellemző információdömping, a járvány időszakában tapasztalható információs kaosz és az újságírói szakma presztízsének csökkenése is. Sokat változott az újságírói szakma az utóbbi években, és ennek megfelelően a képzést át kell alakítani és újra ki kell találni.

Vannak-e a Sapientian elszívó hatású párhuzamos képzések?

Minden képzés elszívó hatású, ami a kommunikációhoz kapcsolódik. Számos rokon szak van az erdélyi felsőoktatásban, többek között a Sapientian is, de a BBTE egyéb karain is, például a Színház és Film Karon is vannak rokon képzések.

Demográfiai okok is lehetnek a háttérben?

Igen, ez is egyike a több tényezőnek, hiszen országos szinten csökken a felsőoktatásra jelentkezők száma.

Rendszerint hogyan próbálnak diákokat toborozni, a kart népszerűsíteni?

Ameddig erre volt lehetőség, az elsőéves hallgatóink felkeresték a középiskolákat, s bemutatták a végzős diákoknak a szakot. Elmondták nekik, hogy miket tanulnak, és mire számíthatnak majd a felvételizők az újságíróképzésen. Amikor kitört a járvány, ez a lehetőség megszűnt. Ezt nagyon kemény online kampánnyal próbáltuk kompenzálni, népszerűsítettük a szakot a közösségi oldalakon. És hát a tavalyi és az idei felvételin is megmutatkozott, hogy ez a kampány nem volt elegendő.

Hogyan próbálják meg a későbbiekben a képzést vonzóbbá tenni?

Az újságírás név eleve elavult és csalóka lehet, hiszen nem csupán írásról, szövegek létrehozásáról van szó: a szakon eddig is a tanterv része volt az online- és audiovizuális médiaképzés is, amely a médiával kapcsolatos szakmákban használható tudást nyújt. Ugyanakkor a következő egy-két évben megpróbáljuk átalakítani a tantervet, megpróbálunk behozni olyan tantárgyakat, amelyek sokkal közelebb állnak a digitális médiához, hiszen a szakra jelentkező fiatalok ebben a környezetben érzik otthon magukat és a szakma is efelé tart. Olyan tantárgyakat tervezünk, mint például a multimédia, digitális platformok, mobilkommunikáció, podcast-készítés, illetve az informatikához közel álló kurzusokat, például big data adatfeldolgozást, digitális adatelemzést, ami a kutatásban hozhat újat a hallgatók számára. Szeretnénk egy vállalkozói ismeretek nevű tantárgyat is létrehozni, hiszen egyre inkább vállalkozóként is be lehet törni a médiapiacra.

Hogy állnak a mesteri képzéssel?

Olyan tantárgyakat tervezünk, mint például a multimédia, digitális platformok, mobilkommunikáció, podcast-készítés, illetve az informatikához közel álló kurzusokat, így big data adatfeldolgozást, digitális adatelemzést.

Itt van egy limit, legkevesebb öt hallgató kell egy évfolyam elindításához. Amióta az újságírás szakon tanítok, tehát az elmúlt tizenöt évben egyetlen év volt, amikor nem sikerült beindítani a mesterit. Idén is volt öt jelentkező a képzésre. A mi diákjaink és más szakok hallgatóinak aránya egyébként változó a mesterin. Volt olyan évfolyam, amely kizárólag újságíró szakos hallgatókból áll, de az idén például az öt jelentkező közül négy más szakokról érkezett, olyan hallgatók, akik humán szakok végzése után megismerkednének a média világával.

A BBTE több más karán alakult magyar intézet, a Politika, közigazgatás és kommunikációtudományi karon nem. Miért?

41

Más karoktól eltérően a mi karunk rendkívül heterogén, így nehéz lett volna létrehozni egy működőképes magyar intézetet.

Mit tud mondani a tanári gárdáról? Le vannak-e fedve a fontosabb tantárgyak főállású magyar oktatókkal?

Igen, a fontosabb tárgyakat igyekszünk szakemberekkel lefedni: a sajtójogot például jogász, a sportújságírást sportújságíró, a rádiós és televíziós tárgyakat rádiós, illetve tévés szakember, az oknyomozást oknyomozó újságíró tanítja. Ezért a feladatok és követelmények is a gyakorlati tartalomgyártáshoz kapcsolódnak, például a sportújságírás tantárgy esetében sporteseményekre kapnak akkreditációt a hallgatók, és sajtóban közzétehető anyagokat hoznak létre.

Van-e intézményi kapcsolat a Magyar Újságírók Romániai Egyesületével?

Igen, néhány évvel ezelőtt aláírtunk egy hivatalos együttműködési megállapodást is. Összekötő

Györfő Gábor
docens az újságíró
szakosok ballagásán

kapcsot jelent Rác Éva korábbi MÚRE-elnök, aki nálunk oktat rádiós újságírást. Igyekszünk arra ösztönözni a diákjainkat, hogy vegyenek részt a MÚRE programjain, eljárnak például az egyesület által évente megszervezett riporttáborokba, így idén május végén Nagyenyeden.

A MÚRE nem segíthet az újságíróképzés népszerűsítésében?

Voltak erre kísérletek, a MÚRE segít a szakgyakorlatok megszervezésében, szerkesztőségek felkeresésében.

42

Követik-e a hallgatók elhelyezkedését az egyetem elvégzése után? Sikerül-e állást találniuk a szakmában?

Pozitív fejlemény, hogy egyre több hallgatónk helyezkedik el a képzésének megfelelő állásban. Amikor az egyetemre kerültem, akkor még elég kevés diákunk kapott állást a médiában. Mára elmondható, hogy a végzettjeinknek több mint fele újságíró lesz. A kisebb városokban könnyebben el lehet helyezkedni, de Kolozsváron például elég nagy a verseny a szakmán belül.

Évekkel ezelőtt hallottam hallgatókat panaszkodni arra, hogy az újságírás szakon túl kevés a gyakorlati képzés. Történt-e elmozdulás ezen a téren?

Ezt kétféleképpen lehet orvosolni. Az egyik, hogy komolyan kell venniük a szakgyakorlatot a diákoknak és a befogadó sajtóintézményeknek egyaránt. Az elvárásunk az, hogy a szakgyakorlaton résztvevő hallgató elkészítsen és közöljön legalább öt anyagot, ami lehet írott, rádiós vagy tévés anyag. Régen valóban előfordult az, hogy egy kávé mellett el tudta intézni a diák a szakgyakorlatát. Most már ezt komolyabban veszik, a befogadó intézményektől is kérünk visszajelzéseket. A gya-

korlati részt erősítő másik elvárásunk, hogy a képzés során az egyes tantárgyakon belül is, a diákok írjanak olyan anyagokat, amelyek megjelenhetnek a sajtóban. A kulturális újságírás tantárgy szemináriumára írt cikkek például kiadványok kulturális rovatában jelennek meg. A cél az, hogy minél korábban kezdjenek el a hallgatók közölni. Ebben a *Campus* és a *Perspektíva* diáklapok is segítenek, sok hallgatónk ismerkedik itt a szakmával.

Miért érdemes beiratkozni a BBTE-re a magyar újságírás szakra?

Mindenképpen azoknak érdemes beiratkozni, akik szeretik ezt a szakmát. Kis létszámú szak vagyunk, az oktatóknak lehetőségük van szoros kapcsolatot kialakítani a hallgatókkal, több programot is hirdetünk számukra. Már-már tutoriális jellegű szakmai irányítással zajlik nálunk a képzés. Különösen harmadévben, amikor a diákok a szakdolgozatukat írják és készülnek munkahelyet keresni. Segíteni tudunk nekik abban, hogy tudjanak választani mondjuk az írott és az audiovizuális média között, merre irányuljanak a szakmában. Az egyetem elvégzése után persze kemény a verseny a szakmában, de sok a lehetőség is: a szerkesztőségi munkahelyek mellett vannak végzőseink, akik például youtuberek vagy vloggerek.

Lehet, az előző kérdést inkább úgy kell volna megfogalmazni: érdemes ma Erdélyben magyar újságírónak lenni?

Ha szereted, akkor érdemes. Akkor megtalálod a témákat, amik érdekelnek, megtalálod magadnak azokat a felületeket, amelyeken meg tudsz nyilvánulni, és a motivációt is arra, hogy médiában dolgozz.

CSEKE PÉTER TAMÁS

A leghíresebb ismeretlen könyv a liberális demokrácia védelmében

Kevés olyan könyv lehet az emberiség történetében, amelyre a legtöbben úgy hivatkoznak, hogy csak a címét ismerik, magából a könyvből viszont egy betűt sem olvastak el, de Francis Fukuyama *A történelem vége és az utolsó ember* című műve minden bizonnyal ilyen. Persze vannak azért sokan, akik olvasták, ugyanis a rendszerváltás kori politikaelméletben a legvehemensebb polémákat váltotta ki világszerte, és most ismét kiadták magyarul az Európa kiadó gondozásában. Hogy miért pont 2022-ben jelentetik meg újra Magyarországon, arról a kötet fülszövege árulkodik: Hogy jobban megértsük, mit veszíthet az ember, ha nem tudja megőrizni a liberális demokrácia értékeit. Valóban időszerű tehát a megjelenítés, mert ma már nem csak a nyugati világtól eltérő kultúrák, népek, rezsimek vonják kétségbe a liberális demokrácia elveit, de a nyugati világban belül is megkérdőjeleződnek annak vívmányai.

Fukuyama történelem- és politikafilozófiai munkájának két alaptézise van: az egyik az a Hegeltől kölcsönzött gondolat, hogy a történelemnek van egy fejlődési iránya és célja, amelyet ha elér, akkor a történelem beteljesedik és lényegében véget ér, lévén hogy nincs már hova fejlődnie. A másik alapvetés az a nyugati gondolkodásban már Platónnál megjelenő gondolat, hogy az embereket nemcsak a vágy és a racionalitás vezérli, hanem az elismerés igénye is. Ennek a gondolatnak a politikai, állami életre, illetve a történelemre alkalmazott legátfogóbb, rendszerszintű elemzését szintén Hegel végezte el, aki az egész történelmi folyamatot az elismerésért folyó küzdelemként látta. Ő úgy gondolta, hogy a történelem nem más, mint a Szellem fejlődése, és amennyiben sikerül olyan államberendezkedést megteremteni, amelyben mindenki – egyének és politikai közösségek egyaránt – megkapja azt az elismerést, amit megérdemel, az lesz a legmagasabb fokú, önellentmondásuktól mentes korszak, melyben a Szellem önmagára ismer, és ez képezi a történelmi fejlődés csúcspontját, azaz a Történelem végét.

Itt van az első és egyben a legnagyobb félreértés Fukuyama könyvét illetően, mert nagyon sokan úgy értelmezték mondandóját, hogy a Történelem végének meghirdetésétől számítva nem történik az égvilágon semmi, pedig a fenti-

ekből is kiderül, hogy Fukuyama egy filozófiai könyvet írt, annak ellenére, hogy érvelését konkrét politikai, történelmi példákkal támasztja alá. Az idő, az események a Történelem vége után nem állnak le, csak a történelem mint az emberiség fejlődését megragadó filozófiai koncepció válik meghaladottá, így kell értelmezni Fukuyama könyvét.

Hegel a francia forradalomban azonosította azt a pillanatot, amikor a történelem véget ért, Fukuyama pedig a hidegháború befejeződésével, a liberális demokrácia győzelmében látta meg a Történelem fejlődésének a végállomását. Azt mondja, hogy a Történelem mint folyamatos progresszióként felfogott világfolyamat befejeződött azáltal, hogy a liberális demokráciában sikerült összebékíteni a szabadságot az egyenlőséggel, és így mindenkinek lehetősége van arra, hogy

Társadalom 43

MAYER ÁGOTA szociológus, 1985-ben született Budapesten, tíz éve Erdélyben él.

kívívja magának azt az elismerést, amit megérdemel. Fontos kiemelni, hogy mind Hegel, mind Fukuyama nemcsak az egyénekre, hanem a politikai közösségekre, azaz az államokra is vonatkoztatja az elismerésigényt. Fukuyama álláspontja szerint nem csak az egyének egy társadalmon belül, hanem az államok egymás közötti kapcsolataikban is vágnak az elismerésre, és csak a liberális demokrácia biztosítja azt a konfliktus- és ellentmondásmentes közeget, amelyben minden társadalom megtalálhatja a maga helyét a nemzetközi porondon. Márpedig a liberális demokráciánál magasabb fokú, a békét leginkább garantáló rendszert nem lehet elképzelni, ezért nincs már hova fejlődnie a Történelemnek. De hogy az „eseménytörténelem” nem ért véget, azt maga Fukuyama is hangsúlyozza, sőt könyvének fontos részét képezi a liberális demokráciát bal- és jobboldalról érő kihívások részletes elemzése.

Visszatekintés a mából

Ez utóbbi vonatkozásban azonban nem a könyvben szereplő, zömében az 1989-es rendszerváltáshoz kapcsolódó és az az előtti politikatörténeti példákra szeretném ráirányítani a figyelmet, hanem Fukuyama *Identitás – A méltóság iránti igény és a sértődöttség politikája* című, 2018-ban megjelent művére, annál is inkább, mert ebben az elemzésében a szerző újra megvizsgálja a liberális demokráciák és saját teóriájának állapotát harminc évvel a Történelem végéről szóló bejelentése után. Fukuyama lényegében fenntartja először 1989-ben kifejtett álláspontját, azaz a liberális demokráciát tartja továbbra is a történelmet beteljesítő paradigmának, annak ellenére, hogy azt az „eseménytörténelem” szintjén soha nem látott kihívások érik, melyek újszerűsége abban áll, hogy a liberális demokrácia nem csak külső nyomásra, hatásra, hanem belülről kezd bomlani. Ezen negatív hatások egyike a két gazdasági válság volt, amelyek Amerikából és Európából indultak ki és megrengették az egész világ gazdaságát, ezzel együtt a liberális demokráciába vetett hitet is. A liberális demokráciákat érő külső kihívásként ekkortól lett egyre magabiztosabb Kína és Oroszország a nemzetközi porondon. A gazdasági problémákat követték a politikai problémák, ezzel együtt a liberális demokráciát a rendszeren belülről szétfeszítő folyamatok. Fukuyama ezek közé sorolja Magyarországot, Lengyelországot és Törökországot letérését a liberális demokrácia útjáról, de a legmeghatározóbbnak a Brexitet és Donald Trump megválasztását tekinti, mert ezek olyan illiberális politikai események, melyek a liberális demokrácia magországaiiban történtek.

A kilencvenes évek elején Fukuyama nem gondolta, hogy éppen az elismerésért folytatott harc lehet a liberális demokrácia sírásója, 2018-ban viszont már úgy látja, hogy az identitáspolitikává átváltozó elismerésigény alapjaiban kérdőjelezi meg magának a politikának a szerepét. A bal-

jobb politikai önmeghatározás új jelentést és új jelentőséget kapott. Ma már nem egy tengelyre felfűzhető ideológiai spektrumként beszélünk, amelyben a különböző politikai csoportok között vannak azért kapcsolódási pontok, hanem két táborra szakadt politikai közösségeket látunk, amelyek az identitás kérdésében egymástól egyre távolodnak: a baloldal az újabb és újabb kisebbségek felkarolásával, a jobboldal pedig a hagyományos identitásokkal – rassz, etnikum, vallás – igyekszik megerősíteni saját ideológiai erődtítményét. Fukuyama figyelmeztet arra, hogy az egymástól való elszakítottság oda vezet, hogy nem lesznek közös értékek, nem lesz együttműködés, nem fogjuk ugyanazokat az intézményeket legitimnek tekinteni, és eltűnik a közös morális horizont, ezek helyébe pedig egymással versengő értékrendszerek kakofóniája lép. Fukuyama felfejti ezt a folyamatot, ahogyan eljutottunk idáig.

Az elismerésigényt először a baloldal formálta identitáspolitikává az önbecsülés túlhangsúlyozásával. A baloldal az állami intézményeknek egyfajta terapeutikus funkciót képzelt el azzal a céllal, hogy az egyének és a legkülönbözőbb kisebbségi csoportok minél jobban érezzék magukat. Az ilyen paternalista hozzáállás távol áll a liberális demokráciában semlegesként elképzelt államtól, mely rábízza az egyénekre, a közösségekre saját boldogulásuknak a módját, ezzel szemben az intézményi szintű érzelmi azonosulás feladja ezt a semlegességet, aminek komoly következményei vannak. Ezek közé sorolja Fukuyama azt, hogy a kisebbségi csoportokkal való érzelmi azonosulás kiiktatja a közbeszédből a racionális diskurzust, ami magának a demokráciának a fenntartásához szükséges. Egyre gyakrabban tapasztalható, hogy ha egy érv sérti valakinek az önértékelését, az elegendőnek tekinthető annak a véleménynek az elítéléséhez.

Ráadásul a baloldali identitáspolitika hajlamos csak bizonyos identitásokat legitimálni, míg másokat, például az európai azaz fehér etnikumot, a keresztény vallásosságot, a vidéken lakókat, a hagyományos családi értékekbe vetett hitet figyelmen kívül hagyni vagy akár becsmérelni. A baloldali identitáspolitika terméke a politikai korrektség, aminek nem várt következménye lett az, hogy a jobboldalon is megteremtődött az igény a saját identitáspolitika meghirdetésére. A politikai korrektséggel szembeni ellenállás vált a jobboldalon a mozgósítás egyik fő forrásává a 2016-os amerikai elnökválasztás során, az ismert végeredménnyel. Fukuyama figyelmeztet arra, hogy a bal- és jobboldal politikájának eltolódása az egyre szűkebb csoportidentitások védelme felé végül a

44

Fukuyama könyve a nyugati világ optimizmusát tükrözi a „rövid” és borzalmas huszadik század végén, amikor leomlott a Berlini Fal, és úgy tűnt, hogy érkezett a jobb világ az emberiség életében.

kommunikáció és a kollektív cselekvés lehetőségét fenyegeti. Ennek orvoslása nem az identitás eszméjének elhagyása, hanem a nagyobb és integrálódóbb nemzeti identitások meghatározása, amelyek figyelembe veszik a társadalmak sokszínűségét. Ebben az új kontextusban a liberális demokrácia a közép paradigmájává vált, mely igyekszik egyben tartani azokat a társadalmakat, amelyeket a bal- és jobboldali identitásháborúk egyre erősebb szakítópróbáknak vetnek alá.

A valóság nem filozófia

Visszatérve *A Történelem vége és az utolsó ember* című könyvhöz, az azért olyan jelentős, mert hitelesen beszél arról a korról, amelyben megjelent. Fukuyama könyve a nyugati világ optimizmusát tükrözi a „rövid” és borzalmas huszadik század végén, amikor leomlott a Berliini Fal, és úgy tűnt, hogy elérkezett a jobb világ az emberiség életében. Fukuyama harminc évvel a Történelem végének a meghirdetése után is vallja, hogy filozófiai, elméleti szinten igaza van, a liberális demokrácia jelenti a történelem fejlődésének a végállomását. Azok a rezsimek, amelyek a liberális demokrácia helyén, vagy azok helyett kiépültek – legyenek azok jobb- vagy baloldali alternatívák –,

nem jobbak, hanem rosszabbak a liberális demokráciánál, mert nem a konszenzust, minden egyén és közösség elismerésének lehetőségét akarják biztosítani, hanem a csoportidentitások túlhangsúlyozásával olyan ellentéteket építenek be a társadalmakba és a nemzetközi kapcsolatokba is, amelyeket a liberális demokrácia már meghaladott. Az 1989-es rendszerváltások óta eltelt több mint harminc év világeseményeit figyelve megállapítható, hogy Fukuyama elemzése elméleti szinten koherens és meggyőző ugyan, de a valóság nem filozófia, és túlzott optimizmusnak bizonyult az, hogy az új, jobb világ tartós lesz, illetve, hogy az emberiség, ha nem is akadálytalanul, de szükség-szerűen masírozik majd a megváltást ígérő liberális demokráciába. Ma már látjuk, és Fukuyama is látja, hogy az eseménytörténelem nem igazán akarja alávetni magát a Történelemnek, nem úgy alakulnak a dolgok, ahogy azt az elmélet megkívánja. Lehet hinni a történelmi szükségszerűségben, de ezzel a hittel sem spórolhatja meg az emberiség azt a feladatát, hogy folyamatosan és tevőlegesen cselekedjen annak érdekében, hogy ne veszítse el a már elért eredményeket. Vagyis mindahányszor elbuknak az emberi közösségek és visszazuhannak a történelembe, nem okolhatják érte a Történelmet.

Augusztus a nyaralások ideje. Igaz, ma már hónaptól, évszaktól függetlenül is utazunk: jövőnk-megyünk a nagyvilágban. Régen is, ma is nagy sikere volt azoknak a könyveknek, amelyek az utazási irodalomhoz tartoznak. Miről írtak régen? Miért izgalmas ezt ma is olvasni? Az útinaplók, az utazási levelek, a feljegyzések erről vagy arról az útról mit árulnak el korokról, emberekről, helyekről? Erről tандемezünk a forró nyári melegben.

(Bökös Borbála)

Mindig is nagyon szerettem utazási irodalommal foglalkozni, gyermekkoromban is sok útleírást olvastam, arról nem beszélve, hogy kicsi koromtól kezdve lelkes olvasója vagyok a *National Geographic*nek is. Azt hiszem, a legtöbb

hogyan két évszázaddal korábban hogyan látták a külföldiek a mi kis szűkebb és tágabb hazánkat.

Magyari Sára rovata Nyár – utazás – irodalom

A 19. századi angolszász útleírások kutatása fontos tényező lehet annak megértésében, miként befolyásolták az angol utazók magyarországi és erdélyi beszámolóit a Nyugat értelmiségének véleményalkotását a magyarokról, illetve, hogy a magyarok miként vélekedtek önmagukról és az Európában elfoglalt helyükről.

A 19. században megnő az érdeklődés Magyarország iránt: egyre több utazó érkezik (főleg a felsőbb társadalmi osztályok képviselői), hiszen a közlekedési és utazási körülmények jelentősen javulnak (lásd gőzhajózás), sok külföldi befektetési lehetőséget lát a fejlődő Magyarországon, például angol tőke befektetése a magyarországi vasúthálózatba, valamint a külföldiek igazán otthon érzik magukat a nagyobb magyarországi városokban, különösen Budapesten, a pezsgő magyar értelmiség körében kialakult „anglomániának”, vagyis az angol szokások és kultúra iránt megjelenő rokonszenvnek és érdeklődésnek köszönhetően. Az angol utazók magyarországi beszámolóit érdekes betekintést nyújtanak a korszak kulturális és politikai miliójébe.

Tandem

BÖKÖS BORBÁLA (1981, Nagyvárad) a Partiumi Keresztény Egyetem oktatója, angol szakos tanár. Szakterület: amerikanisztika, intermedialitás, imagológia, PhD a Debreceni Egyetemen amerikai irodalom és intermedialitás területén.

ember azért is szeret elmerülni az efféle szövegekben, mert ha fizikailag nem, legalább képzeletben bejárhatják a világot. Mások meg azért szeretnek ilyesmiket olvasgatni, mert szeretnék jól felkészülni az adott országból/városból, ahová hamarosan el fognak utazni. Utazási irodalommal később kutatási szinten kezdtem el foglalkozni, és mivel érdekel a történelem, a régi korok különféle aspektusainak feltérképezése, adta magát a dolog: régi útleírásokat vizsgáljak. Véletlenül akadt a kezembe John Paget, egy 19. századi angol utazó Magyarországról és Erdélyről készült útleírása, ami felkeltette az érdeklődésemet. Mondanom sem kell, innentől kezdve nem volt megállás: rengeteg 19. századi angol és amerikai útleírást olvastam, mert borzasztóan kíváncsi voltam arra,

Két évvel ezelőtt elkezdtünk egy projektet, olyan adatbázist hoztunk létre, amely a fent említett útleírásokat erdélyi és partiumi városok és régiók mentén rendszerezi. Ennek kapcsán már könnyebben lehetett azt vizsgálni, hogyan is mutatták be az angol és amerikai utazók Magyarországot és Erdélyt, különös tekintettel a Partiumra, a korabeli nyugati közönség számára. Arra voltunk kíváncsiak, milyen tényezők befolyásolták az angolszász utazókat objektív/szubjektív látásmódjuk kialakulásában útjaik során. Hogyan hatott a hozzáállásukra a *másikkal*, jelen esetben a magyarokkal való találkozás (szembenézés)? Sikerülhetett-e feloldani a „civilizált” angol és a „barbár” kelet-európai közötti ellentétet? Illetve engem az is érdekelt, hogy milyenek voltak, és miként változtak a magyarok és más nemzetiségek által lakott városok 1848-49 előtt és után, és

ezek hogyan jelennek meg az angolszász utazók leírásaiban (főként Erdély és Partium városai). Most, hogy már a második hasonló témájú kutatási projektet vezetem a témában (ezúttal női utazók által írt szövegeket vizsgálunk), kirajzolódik egy általános séma: az 1848–49-es események előtti útleírások csupa pozitív érzésekről, hangulatokról számolnak be, a magyaroknak az újításokba és a mindenféle (társadalmi, technikai, politikai) reformokba vetett hitéről, míg a szabadságharc leverése utáni szövegek általános depresszióról, elkeseredettségről, mi több, kivándorlásról emlékeznek meg.

Azt is érdekes látni, hogy ezek az utazók milyen stílusban, hogyan próbálnak kommunikálni saját otthoni közönségükkel. A sokszor unalmasnak ható politikai és gazdasági adatok felsorolása mellett szinte mindegyik igyekszik szórakoztató maradni: beszámolnak a korabeli városokról, társas eseményekről, a különféle régiók szokásairól, legendáiról.

Érdekes megfigyelni, hogy a különféle útleírásokban hogyan látták a nyugati utazók a magyarokat, a *mások* szerepkörébe pozicionálva a nemzetet, néhol elmaradottnak, keletiesnek, kevésbé civilizáltnak, olykor viszont haladó szelleműnek tekintve őket. És azt is érdekes látni, hogy a magyarok hogyan látják önmagukat, miként definiálják önmagukat az utazó *másikhoz* viszonyítva, nagyrészt arra törekedve, hogy civilizált, a nyugati kultúrához tartozó nemzetnek lássák őket, ugyanakkor olyan nemzetnek is, amely büszke a nyelvére és hagyományaira. Így vagy úgy, de szinte mindegyik általunk vizsgált utazó jelentősen hozzájárult Magyarország képének a javításához a nyugati közönség szemében, és azon munkálkodtak, hogy a magyar ügyet és a magyar nemzetet a lehető legpozitívabb színben tűntessék fel a Nyugat számára.

Ezeket az útleírásokat olvasgatva a saját városomra is mindig másképp tekintek: eszembe jutnak az angol utazók dicsérő vagy éppen bíráló szavai, vagy amikor a várban járok, eszembe jut az amerikai, Charles Loring Brace útleírása, aki 1850-ben kezdte európai körútját, bejárta Magyarországot, viszont éppen Váradon ért véget számára az utazás, itt ugyanis az osztrákok letartóztatták, kémkedéssel vádjával. Több mint egy hónapot tölt a börtönben, aminek akkoriban a váradi vár biztosított helyet. A tárgyilagos leírásokat felváltja egy sokkal személyesebb hangvétel, az útleírás ezen a ponton személyes stílusban írt naplóbá válik. Olykor kétségbeesésének is hangot ad, az

utolsó fejezetek egyikét például ezzel a felkiáltással kezdi: „*Egy osztrák börtönben voltam, és majdnem elítélve!*” Brace a naplót végül a csizmájában csempészi ki a várból és a városból, amikor egy hónap múlva az osztrák hatóságok szabadon engedik.

Egészen nyilvánvaló, hogy nekem váradiként az összes útleírásból az volt a legkedvesebb és a legérdekesebb, amit a szülővárosomról, Nagyváradról írtak. Akármikor a kezembe kerül egy régi útleírás, azonnal a Nagyváradról szóló fejezethez lapozok benne. Talán innen is jött az ötlet, hogy indítsunk egy másik projektet az egyetemen, megkértük az angol szakos hallgatókat, készítsenek egyfajta informális idegenvezetést, írjanak rövid cikkeket magyarul és angolul a nekik legkedvesebb váradi helyeikről. Így jött létre az *O(u)radea*, avagy a *Vár(ad)unk* projekt, amely az idén immár másodjára kerül kiadásra. Ez nem hagyományos útleírás, és nem hagyományos turistacsalogató: ezek személyes hangvételű vallomások, városhangulatok saját hallgatóink tollából. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a mai fiatalok, a mi saját hallgatóink, és különösen azok, akik máshonnan jöttek az egyetemi éveik idejére Váradra, hogyan látják a várost, miképpen ajánlanák azt egy ide látogató idegennek. A rövid cikkek, a rendhagyó angol és

Tandem 47

MAGYARI SÁRA nyelvész, újságíró, a PKE docense. 1976-ban született Nagybodófalván. Rovata van a Temesvári Rádióban és a Nyugati Jelenben. Legújabb kötete: *Sügérségtől incelegig – női szemmel* (HKE, 2021).

magyar útleírások a grafika szakos hallgatók által készített gazdag képanyaggal kísérvé minden évben a nyári szesszió-ünnep végén kerülnek ki a weboldalunkra és a közösségi médiába. Az idei projekt, a tavalyihoz hasonlóan nemsokára egy album formájában is megjelenik.

Várad nagyon jó úticél. Ez nemcsak a régi útleírásokból derül ki, hanem az újabbakból is. Minél többet olvasok a városról, annál szerelmesebb leszek bele. És remélem, ezzel a külföldi utazók is így vannak.

(Magyar Sára)

Mikor Prágában voltam, Apollinaire nyomán haladtam, azaz *A prágai vándort* követve. Vittem magammal a szöveget, és még papíralapú térképek

Törökország főleg Antalyát jelentette a hetedikeseeknek, London a muffin-sütés reményét, Bécs és Berlin az öreggondozást, Spanyolország az eperszedést.

mentén tájékozódtam. Rég volt, igaz sem volt – talán. Ma azt tapasztalom, szinte mindenki megmutatja, merre jár – a közösségi médiában. Főleg képekben dokumentálják utazásaikat: mivel utaztak, mit néztek meg, hol laktak, mit ettek – hány fürdőruca vittek magukkal. Még olyanok is pózolnak a tengerparton alig fürdőruhában, akiket egyáltalán nem szerettem volna így látni. Néhányan rövid bejegyzésekkel is kommentálják a kalandozást. Bár az ő feljegyzéseik alapján nem biztos, hogy be tudnám járni újra Prágát.

Utazni általában szerettünk: régen is, ma is, bár nem mindig volt ekkora divatja. Annak idején talán izgalmasabb volt egy-egy beszámolót, leírást megszerezni, elolvasni. Mintha csak a nagy emberek nagy útjait lett volna érdemes írásban rögzíteni, kiadni! Az ő nézőpontjaikon keresztül látni, milyen a spanyol ember, milyen a néger, mit esznek az indiaiak, hogyan építik meg otthonaikat a lappok.

Talán az első témához illő könyv *A nagy út* volt, amit úgy 12 évesen olvastam. Hónapokig készültem én is a magam nagy útjára: Kőrösi Csoma akarateréje, az akadályok legyőzése hihetetlenül inspiráló volt számomra. Akkoriban költöztettem le az alvóhelyem a padlóra. Csak egy paplan alattam, párna nélkül, és lepedővel takaróztam. Nyáron még egészen jól túrték a szüleim. Ugyanazon a nyáron vezettem be, hogy a kedvenc édességem, amelyből valljuk be, akkoriban igen kevés jutott, kivettem magam elé, szemléltem, kibontottam, megszagláztam, esetenként meg is nyaltam, majd visszacsomagoltam. S következő este újrakezdtém. Titokban, mert a nagyim szerint csak kínoztam magam. De én nem így éreztem. Én készültem.

Igaz, még egészen kicsi voltam, amikor anyu a *Törökországi levelek*ből olvasott fel esténként, s kívülről ismertem a kakukkszót utánzó diák történetét. Imádtam, ahogyan a fűben hasal, és a fejelelem elsírja magát, mikor látja az álmadarat. Azt is hittem sokáig, hogy innen ered a *jómadár* kifejezésünk!

Aztán jöttek a tini- és ifjúságirodalmi szövegek, s be kell vallanom, valahogyan nem az utazás, a település, a vidék leírása fogott meg, hanem az utazó magatartása, főleg a készülődés, az, ahogyan problémahelyzetben megoldásokat keres, ahogyan felvérteződik – akár nyelvismerettel, akár kultúraismerettel.

Tanítani annyira már nem szerettem ezeket a szövegeket, valahogy nem tudtam megfogni velük a diákokat. Talán azért nem, mert mire én magyartanár lettem, kitágult a világ. És fel is gyorsult. Törökország főleg Antalyát jelentette a hetedikeseeknek, London a muffin-sütés reményét, Bécs és Berlin az öreggondozást, Spanyolország az eperszedést. A kontinensen túlra csak a végzősök vágytak – főleg az infósok látták ott a meggazdagodás reményét. Moszkva, Pétervár semmit sem jelentett már akkoriban: sem jót, sem rosszat; sem az *Ermitázs*, sem a *Bolsoj Balett* nem hozta őket lázba.

Most azt tapasztalom, hogy a nászutak valami nagyon egzotikus helyen töltendőek. A smaragd zöld víz és a fehér homokos tengerpartok divatját éljük. Szinte bárki búvárkodhat, hegyet mászhat, távoli civilizációkhoz vándorolhat. Nem tudom, vajon a könyvek hatására mennek-e oda, a filmekére vagy egyszerűen az utazási irodák kínálatából csak úgy véletlenszerűen ráböknek egy-egy úticélra.

A napokban a Bega partján sétáltam, az egyik padon varkocsos fiatalember olvasta a *Szindbád*ot. Nagyon megörültem neki(k). Éppen erre a tandemezésre készültem. Gondoltam: lám-lám! Ugye-ugye! Mikor elmeséltem az egyik kollégámnak, igen bambán nézett rám: – Biztos a pótérettségre készül...

30 ÉVE HUNYT EL SZÉKELY JÁNOS

Boka László

Az önelemző költő-filozófus

„Végül még azt mondom el, hogy nekem voltaképpen nem tetszenek a verseim. Kevés köztük a kimondottan esztétikai fogantatású. Eredetileg a filozófia volna a szakmám, igazi becsvágyam a világ megértése volt, nem kevesebb. De korán beláttam: a meztelen gondolatnak ebben a században immár semmi esélye. Így aztán esztétikai mezbe, költői képekbe öltöztettem, mintegy versebe rejtettem felismeréseimet”. Az idén 30 éve elhunyt Székely Jánosnak, a magyar irodalom sokoldalú egyéniségének, kiváló drámaírójának, s alighanem az egyik legszerényebb személyiségének a sorai ezek. Azé a költőé, aki 1970-ben egyszeriben úgy döntött, abbahagyja a versírást (esszéket, drámákat írt még ezután – szerencsénkre), s amikor 1990-ben válogatott verseit sajtó alá rendezte, ugyancsak erőteljes szigorral mérte érdemesnek mondott korábbi költői termését. Ekkorra már kerek húsz éve nem, vagy alig ír verset. *Válogatott verseim elé* című kötetbevezetőjében így folytatta fentebbi sorait: „Verseimben a gondolat a fontos, nem a vers. Ebből következik sima, hagyományos verselésük (hogy fel se tűnjék lehetőleg), explicit fogalmazásuk, terjengős, diszkurzív, sőt olykor rekapitulatív előadásmódjuk, egyszerűen mindaz, amit a mai olvasó bizonyára avultnak érez. Egész találékonyságomat arra fordítottam, hogy valamiképpen versebe kódoljam, »kinyögjem«, »elsüsssem« gondolataimat – a többi úgyszólván nem érdekelt. Így lettem konzervatív író. Azt is mondhatnám: inkább vállaltam a korszerűtlenséget, semhogy végképp elszakadjak a kortársaimtól. Egy bennünk rekedt felismerésnek lehet érvénye – értelme nincs.” A végtelen fegyelem, önkritika, lemondás vagy illúziótlanság, ami e sorokból is árad, kiterjed esetében a teljes 20. század átfogó értelmezésére és abban a magyar költészeti hagyomány értékelésére is. Mindazonáltal e mély bölcséleti átélése a világ dolgainak (legfőképp Európa ezen keleti csücskében), saját egyéni és kisebbségi kollektív múltjának, helyzetének, szerepének ilyen reális és tisztán látása és kritikusan visszatekintő értékelése, s legfőképp szerénysége a vele egyszerre indulókra, azaz a második világháborút követő (többségében elsőgenerációs) értelmiségiekre egyáltalán nem volt jellemző vagy általánosnak tekinthető.

Székely egyéniségéből és pallérozottságából, filozófus alkatából, említett szerénysége mellett kétségkívüli erudíciójából adódóan tekint vissza, kritikus korrajza/körtana pedig több mint tanulságos, mondhatni a jelenünkre is érvényes. „Az atomizálódott társadalom (a tömeg) életét-tudatát nem a kultúra szabályozza többé, hanem a hírközlés, az ideológia, a propaganda, mondjuk ki nyíltan: a politika manipulálja. A költészetnek, akár korszerű, akár nem, odalett valódi, életbéli funkciója – nem is olyan már, hogy funkciója lehessen! Aminek nincs funkciója, annak értéke sincs. Az ujjamon számlálhatom meg, hány verset írtam, amióta beláttam ezt; versgyűjteményem vége (1970-től hátrafele) már csak egy gondolkodásmód inerciájának köszönhető.” Ha jobban odafigyelünk e sorokra, könnyedén kiszámolható, hogy a remek drámaíró, többek között a *Caligula*

Ketten egy páston 49

BOKA LÁSZLÓ (Nagyvárad, 1974) József Attila-díjas irodalomtörténész, kritikus, egyetemi docens, az [MTA] Irodalomtudományi Intézet tudományos főmunkatársa.

helytartójával a magyar irodalom csúcsteljesítményei közé nevét végképp beíró szerző költőként alig 8-9 évet tartott csupán számottevőnek saját múltjából. 1962 előtti költői tevékenységét – amint ő fogalmazott – „mind e durva bűbajt” megtagadta (mintha csak egytől-egyig sztálinista időkben született konjunkturális szövegek lennének) akkor is, ha azok egy töredékével valóban a rendszerbírálatért 8 év börtönre ítélt édesapján akart segíteni. 1970-ben aztán, mint szó volt róla, bejelentette, hogy a költészet mint olyan immáron értelmetlen, klasszikus értelemben folytathatlanná vált e század utolsó harmadára. Szigorú önmércéje szerint tehát csak az 1962 és 1970 között született verseket kellene az oeuvre képletes költői egészeként értékelnünk. Az sem lenne kevés. Hogy ez mégsem ilyen egyszerű, az éppen összetett egyéniségéből, poétikai erejéből, világlátásából és erőteljes sztoicizmusából fakad.

Ahogy an alkatából, önvádoló vagy kritikus egyéniségéből fakadt az is, hogy 1979-ben megjelent kisregényéért (*A nyugati hadtest*) a neki ítélte Pezsgő-díjat (az *Utunk* szerkesztősége tagjai által évente odaítélte, nem hivatalos, éppen ezért a korban komolyabb szakmai presztízzsel bíró jelképes kitüntetés) is visszautasította, s következetesen a többi, később kapott díjait is. 1990 után neve többször szóba került József Attila- és Kossuth-díjra jelöléskor, de mindent megtett, hogy ne kapja meg egyiket se. Sztoicizmusa belülről fakadt, egy valóban több irányból terhes, ideológiailag lefojtott, az egyéni szabadságot leginkább csak belül megélni engedő korban, amelyben élnie adatott. „*Világítok a póré négy falaknak. / A csöndes éjnek. Kedves önmagamnak. / Kik egykor voltak: gyatra társak voltak. / Vagy csonkig égtek, vagy porig hajoltak. / S még egyre nő a bolyhos, lány sötétség. / Elfog gyakorta üldözöm, a kétség, / Hogy lehet-e még fényem eltakarnom: / Jaj, lehet-e még fénylőnek maradnom?*” Gyertya-hasonlata pontosan érzékelteti a korszak terheit, de azt is, hogy a megoldás, a helyes magatartási, etikai válasz megtalálása egy autokrata rezsimben egyáltalán nem adott, e bölcséleti kér-

Székely János erdélyi magyar költő, filozófus, dráma-, regény- és esszéíró, szerkesztő

désben a szkepticizmus, vagyis a dilemma az elnyomó, megnyomorító hatalom és az annak ellenálló vagy belesimuló egyén közt sem egyértelműen pozitív és negatív, s mindez kivetíthető ontológiai értelemben is az erdélyi magyarság kollektív önképére. A *Szelekció* rövid, ám sokat sejtető, tömör, már-már utópisztikus képe értelmében: „Mert kivesztek a farkasok, / S mert nem vadássza senki őket, / Itt girhesek és borzasok / És szinte törpék már az őzek. // A jót velünk sem az teszi, / Ki ölbe vesz s álomba ringat, / Hanem ki veszünk éhez. // Becsüljük meg hóhérainkat.”

Gondolkodói alapállása a vélemények és ellenvélemények, a hitek és álhitek, az eszmék és rögeszmék folyamatos ütköztetése, szembesítése. Ezt az ellenpontosító módszert követi szépprózája is, de verseiben ez óhatatlanul, a forma adta rövidség okán is tömörebben, mélyebben, ezáltal filozofikusabb mederben mutatkozhatott meg. Etika és modern lélekelemzés, lélekfaggatás, bölcsélet és konstans kiútkeresés jellemzi költészetét. Egyéni kiútkeresés, sors és abban vállalható moralitás mindenekelőtt, de a közösség terhével, melyet egy feladatot kapó értelmiséginek mindenkori fel kellett mutatnia belső parancsra, akkor is, ha az ateista, kommunista, majd egyre őrzőgöbben nacionalista korszakban egyénről és egyéni véleményről eleve nem sok szó eshetett. És akkor is, amikor a nálánál fontosabb szerepvivő „társak” valóban gyatraknak és esendőknak mutatkoztak. Az 1958-as *Krokodilok és Elefántok* látszólag állatmeseszerű, találós kérdés-bölcselite (látszólag két felfedezetlen törzsről, a mindig hazudó Krokodilokról és a mindig igazat mondó Elefántokról) igazi látletet egy képmutató korszakról és a mindenkori hatalomhoz dörgölődésről, olyan élethelyzetekről, amikor magát mindent hű és igaz elefántnak mondta. „Barátaim, elönt a sejtetem: / Másutt is úgy van ez, akár Balukkbán. / Mindenki hű és igaz Elefánt / Vagy az valóban, vagy pedig hazudja. [...] „Mivelhogy mennél Krokodilabb, annál Elefántabbá ütheti magát”. Amikor számos erdélyi fiatal baloldali értelmiségi a saját szerepét népszolgálatként hirdette meg, mi több, olykor önmagával is elhitette mindezt, Székely önmaga helyét, szerepét értelmezve faggatta, bírálta: „De mi lehetek én, barátaim, / Ki azt mondom, hogy Krokodil vagyok?”

Korai verseinek tükörhasonlatai, önmagát értelmező attitűdjei (magyar és világirodalmi párhuzamokkal, de akár a két világégés közötti erdélyi legnagyobbak párhuzamával is) már belső vívódásait, örökös kérdező attitűdjeit mutatták. Az *Önarcképben*, 1960-ban fogalmazott elsőként így:

„Ki vagy te, meggyötört alak, / Ki tükrömből reám tekintesz?“, ahogyan korán megtanulta azt is, hogy kielégítő válaszok nem minden esetben vannak, vagy ha épp lennének is, azokat kimondani nem szabad. 1956 decemberében jegyezte le: „Hát hallgassunk, / mert hallgatásra ért meg az idő” (*Taceamus*). A politikai hatalomtól való távolságtartása, a divat és a talmi elutasítása, a párthűség és nem a teljesítmény alapján jövő könnyű siker helyett a valós értékek megmutatása vált meglehetősen magányos céljává, anélkül, hogy bármiféle küldetés formázta volna mindezt. A mély filozófiai, ontológiai tartalommal telített gondolati költészete legjava viszont – akárcsak későbbi esszéi – fel tudták vállalni önnön szubjektivitását mint bármely megértésnek az alapfeltételét. Mindez nem szubjektív önkényességet jelentett számára, hanem a megértés határainak a belátásával járt, s képessé tette egy adott szöveg igazságigényének az elismerésére, akár szerzői intenció vagy előítéletesség ellenében is.

A filozófusi végzettségű Székely tudatában volt, hogy költőként is egyszerre kell kifejezésre juttatnia közelségét és távolságát egy adott problematikával, csak így ragadhatja meg. Így lett „tárgyilagosan érzékeny” és távolságtartóan személyes, aki a modern személyiség válságait ütköztette az újkori Európa kultúrájának válsághelyzeteivel, miközben leginkább saját korának életproblémáira keresett szenvedélyesen, mégis lemondóan válaszokat. Mondhatnánk: *magatartásmintákat* keresett mindvégig, magatartás-lehetőségeket pásztázott időközön, korokon átívelően, versben, drámában, prózában: önmagának. S mindeközben hiteles olvasója maradt az őt megelőző költészeti koroknak, melyekben az egzisztenciát mélyen érintő etikai létkérdéssé avatta saját szövegeinek lehetséges reflexióit, úgynevezett metatextuális olvasatait is. A Kosztolányi és Szabó Lőrinc nevével jellemezhető kezdeti költészeti állomásait követően az utat két terjedelmes gondolati költeménye fogta időkeretbe: egy szonettkoszorú, a *Bolyai hagyatéka* (1955) és egy nagypoéma, a *Dózsa* (1964). Közvetlenül ez utóbbi előtt, 1963-ban írta: „Ki új világot alkotott magának / Vállalta minden kínját e világnak”. E felfogás által lehet az erkölcsi képlet a legfontosabb összetevője a Bolyai-ciklusban megörökített új világot alkotásnak és a Dózsa kínhalál-vállalásának. Műveinek ez a szilárd etikai kerete lesz az, amely legjobb drámái esetében főhőseivel (azok vereségtudata ellenére) is kimondatja: „A sorsom ez. S ha sorsom: vállalom.”

Bár talán mindmáig nem költői arcéle a legismertebb, poeta doctusként, igazi formaművészként tartjuk számon, s mindez a teljes magyar líra örökségének alkotó ismeretét és jelentős világirodalmi kitekintést is feltételez, ezért is lehetett talán nemzedékének legsokoldalúbb erdélyi lírikusa.

Bár talán mindmáig nem költői arcéle a legismertebb, poeta doctusként, igazi formaművészként tartjuk számon, s mindez a teljes magyar líra örökségének alkotó ismeretét és jelentős világirodalmi kitekintést is feltételez, ezért is lehetett talán nemzedékének legsokoldalúbb erdélyi lírikusa.

ként tartjuk számon, s mindez a teljes magyar líra örökségének alkotó ismeretét és jelentős világirodalmi kitekintést is feltételez, ezért is lehetett talán nemzedékének legsokoldalúbb erdélyi lírikusa. E sokrétű hagyomány egyetlen mozzanata hiányzik csupán alkotói eszköztárából: az avantgárd iskolaké. Nem véletlen talán, hogy az 1960-as években szerkesztőként ódzkodott az ifjabb generációk jelesei, így Szilágyi Domokos neoavantgárd verseinek közlésétől az *Igaz Szóban*, ugyanakkor az is igaz, hogy később megértő, nyitott, sőt folyamatosan értéklátó tudott lenni: a fiatal Kinde Annamáriát például az elsők közt közölte.

Drámái, esszéi, kisregénye is sok tekintetben bölcséleti, de költészete alapvetően lételméleti, filozófiai telítettségű. A *mítosz értelme* címet viselő második, 1985-ben megjelent esszékötetében Székely ugyanarra a konklúzióra jutott, mint a neves kanadai értekező, Northrop Frye a *Kettős tükrökben*, aki azt állította, hogy a mítosz és az irodalom elválaszthatatlan a *Gilgames*-eposzban, s általában minden eposzban. Nem az eposz „irodalmisága” vagy „ősi költőisége” miatt, hanem azért, mert Székely olvasatában az eposz „tökéletes és teljes világmodellt nyújt”, azaz majdhogynem mindent ki lehet olvasni belőle, amit az emberi sorsról azóta jól-rosszul megtanultunk. Kell-e ennél több egy filozófusnak, egy ízig-vérig bölcselőnek, egy önmagát is folyton-folyvást kínzó kérdezőnek?

Az eposz nem egyszerűen csak az első irodalmi műveket jelöli, hanem a legfontosabbakat is. Bennük van az összes emberi alaphelyzet. S ebbe a csend, a vállalt, tudatos elnémulás vagy éppen az

illúzióvesztés is belefér. „Nem hiszek semmit. Meg kell vallanom, / Olykor magát a Semmit sem hiszem. / Órák megállt, reményem elhagyott, / Magam vagyok, nem hiszek semmiben.” – írta a *Túlságos csend* soraiban 1970-ben. Már ekkor is a költői gyakorlatára és léthelyzeteire visszatekintő attitűd nyújtott egyfajta számvető, morális összegzést. Ennél is sokatmondóbb s egyben órá jellemzőbb a látszólag furcsa című *Sztriptíz*, mely az egykori felismeréseket levedlő, s a lényegét fokozatosan, tisztán meglátó poétát és elnémulásának belső indokait engedte megmutatni. „Minden sorom egy-egy felismerés volt. / Minden versem egy megoldott talány. / Az volt az élet, az volt a

valódi – / Az volt a boldogság talán. / Fátyoltáncot járt nékem az igazság. / Fehéren sejlett pompás termete. // Lassan vetkőzött, s minden mozdulattal / Egy versemet vetette le. / Burkok bomlottak, foszlottak a fátylak, / S minden foszlányuk dalra indított. / S az átsugárzó test minden dalommal / Meztelenebb lett, csábítóbb. / Azóta már lehullott minden fátyol, / Elhalt azóta kedvem és dalom. / Előttem áll a meztelen igazság. / S nincs többé, amit mondanom.”

Amikor a rendszerváltás után, 1990 februárjában az említett, összegyűjtött versei elé írt sorokat 61 esztendősen lejegyezte, nem tudhatta, hogy egy bő éve van csupán hátra a végső összegzésig.

Papp Sándor Zsigmond Toronyok árnyékában

Tőle kaptam az első elutasító levelet. Még az *Igaz Szónak* küldtem be a verseimet (bocsánat: a szövegeket, amiket verseknek hittem), és pár napra meg is érkezett a szerény, csúnyácska levelezőlap – vélhetően tucatnyi állt üresen a szerkesztőségben hasonló célra. Csak pár sor, a kikoszarozás nyilvánvalóságával. Máig bánom, hogy nem tettem el, de az ifjonti csalódás, főként ha nagyratörő terveiben akasztják meg az embert (én akkoriban már Arany és Vörösmarty mellett képzeltem el leendő helyem a panteonban), nem kedvez az archiválás alázatának. Néhány napig kallódhatott az íróasztalon (talán abban bíztam, hogy ez idő alatt megváltozik a szavak értelme, kérlelésbe fordul a visszautasítás), aztán vélhetően a szemétkosárban végezte. Így nem tudom szó szerint idézni. Csak a szelídsége maradt meg, hogy körültekintően, de határozottan jelzi, hogy ezek még nem, de talán, ha folytatom, ha küzdök tovább, ha van bennem elég elhivatottság és némi tehetség, akkor nincs kapu, ami ne nyílna ki. Akkor majd én is olvashatom a nevem az oldal tetején. Mert a zseni nem csupán találat és elragadtatottság kérdése, hanem a munkabírásé is – ezt persze akkor még nem tudtam. (Ma már tudom, illetve azt is, hogy nem vagyok zseni – jó lenne megírni neki, megértéssel fogadná. Egyébként meg miért nincs a seggelős melónak múzsája, istene, herosza?)

Ez volt benne, és a szelídség, még ha évtizedes utat is kellett megtennie, végül célba ért. Szörnyű, de a levél kézhezvétele idején nem

nagyon tudtam, hogy ki is az a Székely János. Mármint azon túl, hogy ő a marosvásárhelyi irodalmi lap egyik szerkesztője, a verskapu éles szemű őre. Azt hiszem, nagy fitymálóan el is olvastam tőle néhány verset. De az a hang – a szelíd, szinte már lemondó bölcsesség hangja – nem juthatott el hozzám, mert akkor én még a tűzijátékban hittem. A nagy durranásban, eget-földet mozgató rímekben, székesegyházakat megszegyenítő szerkezetekben. Ahogy ő utasított el engem, úgy utasítottam el én őt, annyi különbséggel, hogy az ő mondatai mögött ott volt a rokonszenv és a biztatás, az én gesztusomban csak a gőg. Az, ami nem enged igazán jól írni, olvasni.

Nagy bánatom, hogy soha nem találkozhatam vele. Én Szatmáron jártam iskolába, ő Vásárhelyen élt, dolgozott. A rendszerváltás után, amikor ezeket az apró-cseprő akadályokat legyőzhettük volna, már nem volt idő erre. Ő egyre inkább visszahúzódott, én meg valósággal kirobbantam a világba, hogyan is érthettünk volna szót? Magamnak kell elképzelnem hát a találkozást. Sok más találkozás nyomán. Mert egy idő után megérkeztek hozzám a szavai. *A vesztesek, Csigaház, A nyugati hadtest*, a *Caligula helytartója*, és legfőképpen: *A másik torony*. Nem szeretnék nagy szavakat használni, mert nem illene hozzá, de bennem ez akkor is a román diktatúra éveinek kiemelkedően nagy prózai teljesítménye. Ha ironikusan akarnék fogalmazni, akkor nagyobb „kudarc”, mint a Kertész-féle,

hasznos címet viselő regény. „Nekilátok, hogy szégyen, megzápult agyammal szavakba öntsem, szégyen, engedetlen, szó- és betűtévesztő kezemmel papírra vessem ezt a történetet...” A világot kizsákmányoló, mindent és mindenkit leuraló, totalitárius kudarc, és ezzel párhuzamosan az írói kudarc, az anyag ellenállása, a megfonnyadt történet, amely értelmét vesztetten hever a papíron, amilyen értelmét vesztetten magasodik az embertelen erőfeszítéssel felhúzott torony a hegy tetején. Nem is lehet rá nagyon másképp reagálni, csak tamaskodó fejcsóválással, hüledezve, újra és újra nekirugaszkodva a megfejtésnek: miért épült, minek szánták? Amilyen megfejtethetlen csöndekert hagyott maga után minden elnyomó, rövidlátó rendszer, hatalom, birodalom. Úgy is mondhatnám, hogy Székely minden-ellenes volt. Tagadta az önkényt, a tekintélyt, a kultuszt. Mindazt, amiben kora olyannyira bővelkedett. Még a saját hírneve ellen is dolgozott, amikor a rendszerváltás után mindent elkövetett, hogy ne kapja meg se a József Attila-, se a Kossuth-díjat. Ne legyen semmilyen tam-tam, harci zaj, ne épüljön egy újabb torony.

Mennyire nem értettem én ezt. Hiszen nem az elismerésekkel rója le a világ a zsenik előtt a tiszteletét? Nem ez az írói lét egyik legfontosabb velejárója, a kifejezhetetlen tisztelet szerény próbálkozásai? Ennél jobban nem is lehetne félreolvasni őt. A mítosztalanított mítoszok mesélőjét. S talán ezért lett vagy maradt kevesek írója, még kevesebbek rajongásának tárgya, hiszen művei levetnek magukról minden felesleget, minden habzó lelkesedést. Aki itt belép, dobjon le magáról minden nélkülözhető jelzőt, fordulatot, beszéljünk őszintén, némi fájdalommal tehetetlenségünkkel szemben.

Időnként újraolvasom ezt az esszéregényt, ezt a keserű monológot: egy sosemvolt polgár valomásait, aki mégis mindent tudna egy értékekkel teli élet ethoszáról, már ha hagyták volna azt az életet élni. (Bár könnyen lehet, hogy belül mindvégig ezt élte.) Itt nem a szülők, nagyszülők életvitele, világlátása, erkölce tűnik el egyik napról a másikra, nem ezt roncsolja össze a történelemnek becézett idő, hanem maga a világ zsugorodik, ahogy a torony egyre magasabbra hág a még korábban tartott káosz tetején. Egyre magasabbra tornázza az elbizakodottság, az önreflexió teljes hiánya, a hübrisz. Már a megnyomorítók is foglyok saját maguk börtönében, legfeljebb az egy kicsit kényelmesebb, mint a többi.

Kafka, Orwell, Kertész sok mindent tudott az embert önjáró Sziszüphosszá lefokozó rendszerek-

Azt tartom nagy irodalomnak, amely nem kész válaszokkal szolgál, hanem megtanít kérdezni. Megtanít együtt élni a soha nem érkező válaszok maró hiányával. Amely lebeszél a saját tornyunk megépítéséről, gondozásáról, az iránta érzett nem szűnő vágyról.

ről, még ha nem is mindig erről írtak. A sorstalanság kényszereiről. Székely is erről beszél legjobb műveiben. „Ott van, felépült, tönkretette a földet, értelmetlenné, értelmetlenné, utálttá a létet (úgyhogy azóta szinte már szégyen embernek lenni), ott van, erőnek erejével, a poklok minden hatalma ellenére felépítették – és nincsen, nem is volt soha értelme.” Vajon szégyen írónak lenni a tornyok árnyékában? Vagy a lehetséges egerutak egyike? Sovány vigasz, hogy legalább tudósíthatunk a fokozatosan kibomló értelmetlenségről, idővel szintén értelmetlenség-

Ketten egy páston

PAPP SÁNDOR ZSIGMOND (1972, Radóc) író, újságíró, Budapesten él. Legutóbbi kötete *Gyűlölet* címen a Jelenkor Kiadó gondozásában jelent meg 2018-ban.

be hulló szavakkal? Amolyan Rieux doktorokká váltunk, aki nem nagyon tud mást szembeszegezni az értelmetlenség járványával, mint adminisztrálni azt? Gyógyítás helyett megpróbálni elkülöníteni a már fertőzötteket a még egészségesektől, és nem elítélni azokat, akik elszöknek? (Persze kérdés, hogy hová lehet még szökni? Mire nem vetül még a torony árnyéka?)

Azt tartom nagy irodalomnak, amely nem kész válaszokkal szolgál, hanem megtanít kérdezni. Megtanít együtt élni a soha nem érkező válaszok maró hiányával. Amely lebeszél a saját tornyunk megépítéséről, gondozásáról, az iránta érzett nem szűnő vágyról. Számomra nem kérdés, hogy Székely írói világa ilyen. De ha találkoztunk volna, egy szót (vagy téglát) sem vesztegettünk volna erre. Reményeim szerint minden ott lett volna a hallgatásunkban.

„Tíz, tíz, tiszta víz”

A PKE Művészeti Tanszékének kolozsvári kiállításáról

Méltó és helyénvaló egy képzőművészeti képzés fennállását művészettel ünnepelni. Ezt tudják a Partiumi Keresztény Egyetem Művészeti Tanszékének oktatói és végzett hallgatói is, akik augusztus 14-én igényes kiállítással nyitották meg azt az eseménysorozatot, amelyet a 2022/2023-as egyetemi évben további rendezvények követnek a képzés 20 éves fennállásának apropóján. A *Tíz, tíz, tiszta víz* címet viselő kiállítást a Kolozsvári Magyar Napok programjai között tekinthették meg az művészetkedvelő érdeklődők a Bánffy-palotában működő Szépművészeti Múzeum impozáns tereiben.

A tematikus alkalom Gergely Ernő Endre, Kolcsár Zsolt, Kónya Kincső, Kovács Kinga, László Hajnalka, Lőrinczi Inez, Ozsváth Zsuzsa, Szabó Réka, Torkos Márk Erik és Balázs Zoltán munkáin

54 Kiállítás

SZLOPP BERNADETTE 1984-ben született Nagyváradon, a Partiumi Keresztény Egyetem Filozófia szakán diplomázott, jelenleg az egyetem munkatársa.

keresztül reflektált a vízre, mint az életet magába záró, de egyre fogyó erőforrásra.

A kurátorok, dr. habil Maior Enikő rektorhelyettes és dr. Balázs Zoltán tanszékvezető ötlete és kezdeményezése nyomán a víz tematikájára válaszul érkező alkotások között találtunk helytörténeti vonatkozásokat kiemelő koncepciókat és általánosan, a vízzel mint jelenséggel és tulajdonságaival operáló munkákat. A különböző perspektívákat összegyűjtő kiállítás egyes darabjai önálló mondanivalóval álltak előttünk és mégis, egymást kiegészítve hívták fel a figyelmet az esemény fő motívumára.

A témagazdagság és az alkotói kreativitás találkozásának természetes következményeként mély üzenetet hordozó művekhez kapcsolódhattunk, hogy rajtuk keresztül újragondoljuk víz és ember kapcsolatát helyi és tágabb, általános vonatkozásban is. Az alkotók által megjelenített értelmezések és asszociációk elének hozták az erő, az állandó mozgás és hullámozás, a magába szippantó kékség, a számlálhatóság motívumait és egyes térkompozíciók, valamint digitális munkák idő- és térbeli specifikumok kiemelésével visszavitték a történelem azon korszakába, amikor a víz dominanciája hangsúlyosan volt jelen a világban vagy az Érmellék térképén. Ezt a térképet az előttünk járó generációk rajzolták át és mi magunk is folyamatosan alakítjuk. Nem ceruzával és specifikus mérőeszközökkel, hanem azzal, hogy hagyjuk magunkból elfogyni a víz iránti tiszteletet, veszélybe sodorva azt az egyensúlyt, amelynek egyik alappillére ez az elem.

Ehhez kapcsolódóan megrendítő pillanat volt, amikor a tágas tér középpontjában szembe-találkoztam egy csónakkal, amely tárgyiságában is felkiáltójel volt, funkcióját veszített fadarab benyomását keltette. Ahogy a rézmozsárban az őrlés, a csónakban is ott a mocsár fölött lebegő ködök homálya és a víz alatt hömpölygő élet emlékezete. Ott a benne koppanó, gumicsizmás láb nyoma, az őstáj érintése. Örökre száraz deszkái közé szorult minden árnyék s az Érmellékről eltűnt erek és folyók képe. A terem közepén ott állt a megrekedtség és bizonyosság jele. Mert a víz elfogyott, a csónak pedig maradt.

Az első teremben helyet kapó kompozíció az Érmelléken túl, székelyföldi tájakra kalauzolta az

Részletek a Bánffy-
palotában Balázs
Zoltán, Gergely Ernő
Endre, Kovács Kinga,
Kónya Kincső,
Kolcsár Zsolt, László
Hajnalka, Lőrinczi
Inez, Ozsváth
Zsuzsa, Szabó Réka,
Törkös Márk Erik
munkáiból nyílt
kiállítás anyagából

Fotók: Tompa Réka

eseményre látogatókat, akik üvegekbe zárt forrás-
vizeken keresztül, nyilvánvaló különbségekkel
szembesülve, gondolkodhattak el azon, hogy a
víznek mennyi arca és színe van. Mert a víz hordo-
zó. Alaptulajdonságai mellett tartalmazza annak
a vidéknek az ízét és hangulatát, amelynek földjé-
ből előtör.

A történeti utalásokat kiegészítve, a kiállító-
terekben jelen voltak azok a kontrasztok, amiket
a víz léte és hiánya nyomán konstatálhatunk.
Helyet kaptak olyan munkák is, amelyek a kékség-
gel játszva, vakmerően teret ütöttek a falra, amely-
re függesztették őket. A szegleteken túl a fehér
falba ütköztünk, míg belül a kék mélység húzott
magába vagy éppen a vizet darabjaira szedve csa-
logatott, hogy az anyagon túl merjünk nézni.

Ellenpontként, az aszály motívumának vari-
ációin keresztül merülhettünk bele sötét tónusok-
ba, elszáradt növények képének befogadásába,
hogy visszaemlékezzünk arra: a víz kékjét kell
kevernünk mindenhez, hogy színeket és életet
kapjunk. Ez a kékség kell a növények zöldjéhez,
ebben az kékben feloldódás van. Általa születik
meg a fákat keményen tartó erő vagy a virágok
legélénkebb árnyalata.

Az életet biztosító és sokarcú víz-megjelení-
tései mellett külön installáció állított mementőt
olyan, a vízhez kapcsolódó babonás hagyaték-
nak, mint a rontás levételét szolgáló szenes víz szimbó-
luma. Az időben visszasétálva idézhettük fel azt a
gyakorlatot, melynek során nagyanyáink a vizet
használták közvetítőként a varázslat vagy az áldás
átadására. Ők hitték, hogy a tiszta víz és a tűz az
orrlyukakat tágító sistergésen túl, elcsendesíti a
sírást és elmosza a sötét tekintetek nyomát.
Hitték, hogy a víz, amellet, hogy felveszi a bögre
vagy vödör formáját, hordozza az áldás súlyát is.
Lepereg a homlokról, elpárolog a lázas arcról, hogy

aztán a levegőben táncolva újra és újra találkozás
legyen. A tűzzel, az edénnyel, az öreg kézzel, ami
vele mosta el a gyermek homloka mögötti, vélt
vagy valós sötétséget.

A kiállítás megnyitóján Maior Enikő rektor-
helyettes elmondta: „A PKE képzőművészeti kép-
zésének fő céljai között szerepel, hogy önállóan
gondolkodó, a világra figyelő művészeket nevel-
jen, akikben az alkotómunka és a kreativitás
együtt jár a körülöttünk változásban levő világra
irányuló reflexióval.”

Összességében elmondható, hogy a több mint
húsz munkát bemutató kiállítás szándéka megva-
lósult, hiszen a misztikum és a mitológiák szintjén,
de azon túlmutatva is, ráirányította a figyelmet a
vízre mint eleven, örökmozgó entitásra, amely
nagyon is valóságos, de egyre fogyó, illetve egyre
kevesebb tiszteletet kapó elem. Ugyanakkor indi-
rekt módon meghatározta a művészet és a művész
egyik lényeges szerepét. A közlés következtében, a
művész edukálhat azáltal, hogy megmutat valamit
abból a valóságból, amely saját perspektívájából
látszik; alkotásaiban, melyek útra bocsátott üzene-
tek, hozzáférést kínál egy témához, amely tovább-
gondolásra hívja a befogadót.

Augusztus 14-én gazdagabban távoztunk a
kolozsvári Bánffy-palotából. Az alkotók, munkái-
kon keresztül, olyan gondolatokat és emlékeket
idézték meg, amelyek valóban a „kék látóhatárra”
vezettek vissza. Az külön öröm, hogy a PKE
Művészeti Tanszéke több – a témához kapcsolódó
– rendezvényt tervez, melyek a Tíz, tíz, tiszta víz
című kiállításhoz hasonlóan, a képzés 20 éves
fennállásának alkalmából kerülnek a publikum
elő, további élményeket ígérve minden művészet-
kedvelőnek.

SZLOPP BERNADETTE

Neonparádé és szemfényvesztés

Elvis Presleyről vagy az Elvis-jelenségről filmet készíteni jól illeszkedik abba a reklámpari tevékenység-sorozatba, amely a legelső rocksztárhoz szorosan kötődött addig is, amíg élt, és azután is, már ha egyáltalán meghalt. Nincs ez másként ezúttal sem: Baz Luhrmann friss filmje is szépen beleillik a sorba. A 2022-ben a cannes-i filmfesztiválon debütált film címe sem komplikált, a brand maga, azaz: *Elvis*. Annak ellenére ez a címe, hogy Luhrmann a menedzser-háttérember, Tom Parker, vagy ahogy annak saját brandje megkívánja, Parker ezredes (Tom Hanks) szemszögéből próbálja láttatni Elvist, illetve a sztárt övező varázslatot.

Luhrmann ugyanúgy lódít ezzel a filmmel, ahogyan az általa elvileg központba állított Tom Parker is ügyeskedik. Megcsillantja az ígértét annak, hogy közelebb hozza majd hozzánk az első

Film

BERETVÁS GÁBOR kritikus Debrecenben szerzett diplomát mint filozófus-esztéta. Több felsőoktatási intézmény óraadó tanára vagy vendégoktatója. Kolozsváron él.

rocksztárt mint magánembert, egy vele szimbiózisban élő figurán keresztül, ám igazából porhinta az egész. Ugyanis sem Elvishez, sem Tom Parkerhez nem kerülünk különösebben közel ezzel a filmmel. Parker is megmarad ugyanannak a misztikus háttérembernek, akinek a neve egybeforrt az ikonikus dalszerző-énekes showmanével. Luhrmann bulvárfilmet készített. Igaz, annak egy érdekes, egyedi változatát hozta össze. Jelzem, nem előzmények nélküli ez a rendező életművében, a Leonardo Di Caprio karrierjének lökést adó 1996-os *Rómeó és Júlia* vagy a zenés filmrevüt modern köntösbe öltöztetni vágyó *Moulin Rouge!* is ilyen. Egy klasszikus kulturális közkinccs újradefiniálása tehát nem példa nélküli a filmje forgatókönyveit sokszor maga jegyző rendező karrierjében.

A szembeszökő különbség a felsoroltakhoz képest az, hogy az Elvis-filmben a mozgóképi emlékezetben elevenen élő ikon újraértelmezése volt célul kitűzve. (Shakespeare XX. század végi poposítása vagy a XIX. századi mulató közegének aktualizálása közben nagyobb szabadsága lehetett a rendezőnek.) Elvis azonban örök, legalábbis a képi emlékezet stabil, maradandó alakja. Újraszínezhető kulturális ikonként folytonos szereplője a félműltnek és a jelennek. Az Elvis-jelenség annak is jelenthet valamit áttételesen, akinek semmi köze a „király” zenéjéhez. Elvis a popkultúra állandó hivatkozási pontja, melyben időről időre újra fókuszba kerül. Gondoljunk itt egy Warhol-képre, egy Texas-klipre (*Inner Smile*), vagy egy Eminem-utalásra (*The King and I*) vagy akár David Lynchre (*Vesztett a világ*). De ide tartozik Elvisnek mint ikonnak sorozatokban felbukkanó tárgyi emlékezete is, legyen az akár egy kocsiszesztyűtartójának műanyag bábja, vagy egy rá jellemző napszemüveg-viselet, hogy az Elvis-imitátor-kultusz kellékeit csak épphogy beemleljem.

Abban, hogy Elvis kulturális közkinccs lett, nagy szerepe van annak, hogy az Elvis-jelenség szinte egyidős a televíziózás elterjedésével. Számos felvétel készült róla már karrierje kezdetétől. Sőt, arcának, hangjának, mozgásának számos mozifilm is az emléket őrzi. Ő az első filmen konzervált rocksztár, s részben emiatt mint jelenség a leghíresebb, a legelterjedtebb is. Hiszen az 1935-ben született Elvisről már 1956-ból, azaz 21 éves korából van felvétel. Nem is akármilyen. Olyan, amin elhíresült láb- és csípőmozgását a kamera már rögzíti. Ezért Luhrmannra is vonatkozott az, mint ahogy szinte mindenkire, aki az Elvis-jelenségről forgatókönyvíróként vagy rendezőként gondolt valamit, hogy ehhez a képi örökséghez igazodni illik.

Abba, hogy Elvisről az első húsz évéből nincs mozgóképes emlék, a rendező némileg igyekszik belekapaszkodni. A kulturális behatást, a spirituálét, a zene és a vallásosság fontosságát megpróbálja ezekben a visszatérő jelenetekben kiemelni. De Luhrmann igazán a gyerekkort megidéző részeknél sem él különösebben az alkotói szabad-

sággal. Kár, mert a mozgóképes dokumentációk csak itt nem kötik meg a kezét. Sokkal inkább az összes eddigi feldolgozásból készít tablót, és azt újraszínezi. Még a gyerekkort megragadó részt is erősen plagizálja, igazából a *This is Elvis* című dokumentumfilm fikciós betétjét másolja ki. Ez is azt bizonyítja, hogy Luhrmann nem akar mélyre ásni, igazából Parker kottájából játszik. Hiszen a megidézett mozgóképek, még az Elvis halálával indító és a gyerekkort is meglelevenítő 1981-ben készült dokumentumfilmből valók is, mind Tom Parker produceri felügyeletét, látásmódját jelzik.

Miben egyedi akkor Luhrmann Elvis-filmje? Abban, ahogy az ausztrál rendező glammesíti és modernizálja a hagyományos életrajzi film által már talán elhasznált paneleket. Igyekezett ráfrissíteni arra a komolyságra, amit John Carpenter és Kurt Russell közös munkája, az 1979-es *Elvis* alapozott meg. Illetve arra is ügyelt, hogy ne bagatelizálja el teljesen, humorba mártva, az életrajzi sémát, mint ahogy azt Liza Johnson tette az 2016-os *Elvis és Nixon* című, Kevin Spacey és Michael Shannon nevével fémjelzett, valós tényeken alapuló vígjátékban, csak hogy a közelmúltból is említsek egy filmet.

De nézzük, hogyan lehet ábrázolni Elvist, aki a saját paródiájaként is ikonikus figurája lett a kulturális emlékezetnek. Az egyedi mozgáskultúra, beszédmodor és kinézet hiteles ábrázolása már csupán ez utóbbi miatt is nehéz feladat lehetett a rendező által választott, húszas éve legelején járó színésznek, Austin Butlernek. Az igazság, hogy különösebben nem is tudta visszaadni azt, ami sugárzik a számos eredeti mozgóképről, amin Presley maga látható. Az ikon megragadása ily módon Butlernek nem igazán sikerül. Érdekes, hogy a negyvenes éveiben járó, napszemüveg mögé rejtőző Elvist a fiatal színész jobban megragadja. Míg a huszonéves Presley kissé olyanra sikeredett, mintha John Travolta parafrázisa bukkanna olykor-olykor fel a *Grease*-ből. Egyébiránt a *Grease*-féle könnyed ábrázolásmód, illetve a drámaiság bohókás feloldása nem állhat távol a rendezőtől. Bizonyíték erre, hogy a magánéleti vívódásai közben ábrázolt Elvis jelenetei sokszor banálisnak hatnak. Ez részben a színészválasztás számlájára írható, ám nagyban köszönhető a forgatókönyvnek és a rendezésnek is.

Az, hogy Luhrmann Parker ezredes prizmáján mutatná be az Elvis-jelenséget, szemfényvesztés csupán. Tom Hanks játéka az elmaszkírozással

együtt nem hagy különösebb kívánnivalót maga után, de azt sem lehet mondani, hogy a színész lehengető módon domborít a filmben. Hanks Parkeréhez nem kerülünk közel. Elnagyolt, egyszerű figurát kapunk. Nehéz elhinni, hogy ez a Parker tudna irányítani egy nagy sikerű médiagépezetet. Mint ahogy a két figura kapcsolata sincs mélységeiben megjelenítve, holott a két szereplő több évtizedes szimbiózisa adná, hogy a filmesek e viszonyt árnyalataiban feldolgozzák. Sajnos a női karaktereket sem értjük meg mélységeikben. A nagy szerelem, Priscilla (Olivia DeJonge), illetve Elvis anyja, Gladys (Helen Thomson) lehetnének azok, akik színesítik Elvis figuráját, illetve eltérítik kissé a figyelmet a két fő karakterről. De Luhrmann nem él ezzel a lehetőséggel. Mint ahogy az apa-figura, Vernon (Richard Roxburg) is kedves díszletlem marad a filmben.

A film egyik alaptétele, hogy Elvis a feketék tiltott zenéjének társadalmi elfogadtatója lenne az ötvenes évek erősen szegregált Amerikájában. Luhrmann ezt a szálát igyekszik erősebbre fűzni, mi több, valamelyest aktualizálni az életrajz ezen részletét. A B.B. Kinggel (Kelvin Harrison Jr.) való barátság, vagy a Little Richard-jelenség felvillantása fontos elemei a filmnek. Az, hogy Luhrmann mostani rap-előadók számait fűzi az Elvis-dalok közé, szintén arra utal, hogy a rendező igyekszik az Elvis-jelenséget a mából láttatni. Pontosabban arra a mítoszra ráerősíteni, hogy Elvis a társadalmi újitók közé tartozó figurák közé sorolandó, akit a show-business vont el eme nemes feladattól. Így a filmnek van egy kapitalizmuskritikaként értelmezhető üzenete is. De ez szinte teljesen elvész ebben a „neonparádé”-ban. Kár, mert így azt látjuk, hogy készült egy film, amely átszínezett egy ikont, alkalmazkodva a legfiatalabb generáció fogyasztási igényeihez is. Ezáltal pedig az történik, hogy most az Elvis-jelenségre nem az ezredes, hanem Luhrmannék építettek fel egy bizniszt.

BERETVÁS GÁBOR

ELVIS

2022, amerikai életrajzi film

RENDEZŐ: Baz Luhrmann

FORGATÓKÖNYV: Baz Luhrmann, Craig Pearce

OPERATŐR: Mandy Walker

ZENE: Elliott Wheeler

VÁGÓ: Matt Villa

„A magyar néphez nem tartozom, hanem része vagyok. Fél évszázados svéd tartózkodásom meg kevés, hogy svédnek tartsam magam. De néha lojális vagyok velük szemben. A zsidóságom miatt pedig környezetem nyaggat minduntalan. Ezek az anti- és filoszemiták szívják a véretem. Blokkolják az agyam.” (Gergely Tamásnak adott interjújából, Terasz.hu)

1956. december 14-én kötött ki a komp Helsingborgban. „A svédek [összességében] egymillió embert befogadtak. Engem is, de félévszázad távlatából, már szinte én fogadtam be saját magam. (Mi lett volna Svédországból nélkülüm?)” – Gergely Tamásnak a Kultura.hu-n)

Gulyás Miklós író, könyvtáralapító Óbudáról származik, élete hosszabb idejét Stockholmban

Kőrössi P. József A másoló szerzetes – Gulyás Miklós

Egyszer megbotlott az irodámban, nem esett el, a felesége elkapta. Réz Pál iránt mindig különösen érdeklődött, mintha fiatal korábban lett volna vele kapcsolata, valami elszámolnivalója is. Meg Eörsivel. Meg Csoórral. Ötvenhatos volt ő is. Titkokat őrizhetett róluk, vagy róla ők. Úgy viselkedett, célozgatott félmondatokban, mint aki történeteket dédelget, amelyekről nem beszélhet. Svédországban is jelentek meg könyvei magyarul, róla is írtak könyvet a svédek:

könyvtáralapítóként tartják számon ma is, kisebbségi könyvtárat alapított.

Amikor megismertem, talán tizenöt évvel a halála előtt, nagyon beteg volt. Feleségét támogatta, segítette, hogy lépegetni, lépni tudjon (egy életen át) olykor megszidta a háta mögött: ez csak egy finn, semmit nem tud – mondta. Szó szerint. Huncutul szerette. Közben demokrata volt, a legjobb gondolkodásúak között az egyik.

Utolsó heteiben megint megkeresett. Éreztem, hogy baj van, rávettem, hogy folyamatosan

Előhívás

KŐRÖSSI P. JÓZSEF költő, könyvkiadó (Nagyvárad, 1953), a Noran Libro könyvkiadó vezetője. Márkházán él.

élte le finn feleség mellett. Hatvanéves korábban kezdett el írni, a Látóban jelentek meg rövid széprózái, én ott fedeztem fel, és kértem meg Láng Zsoltot, hozzon össze vele. A Mentor kiadónál *Hazatérés* (1998), valamint *Találkozások és búcsú* (2003) címmel két könyve is megjelent. Én magam is két könyvét adtam ki, az egyik az *Óbudai utcák* (2007), a másik a *Gyülelés történetek* (2008). Mind a négyet szerették Svédországban is a magyarok. Az egyikben feleleveníti ezt az anekdotát: Egy Óbudáról érkező küldöttségtől József császár megkérdezi: – Maguk magyarok?, mire a válasz: – Nem, mi óbudaiak vagyunk.

A nálam megjelent két könyvének a bemutatására eljött, egyszer a Vörösmarty téren dedikált. Nehezen mozgott, csak lábait csúsztatva, bottal tudott közlekedni, sohasem tudtam meg, hogy mozgásszervi baját, bajait mikor és hol szerezte.

Gyülelés történetek című munkáját dedikálja az Ünnepi Könyvhéten (2008)

levelezzünk. Az első napokban több levelet váltottunk, főleg délelőttönként, az iramot ő diktálta. Azt hittem, ezzel felébresztettem. Mesélni kezdett. Jelentéktelen, felejthető titkot, felfedhetetlent, megoszthatatlant nem tartalmazó leveleinek kíséző mondata mindig az volt, hogy nem adhatom tovább, nem oszthatom meg senkivel, csak nekem írja. Pedig voltak, lehettek titkai.

Egyszer azt mondta, amikor még közölt a *Látóban*, hogy most (akkor) éppen haragszik Zsoltra, de ezt egyelőre ne áruljam el senkinek. Szerintem rám is többször haragudott, mert gyakran hosszú időre hallgatott el, hiába noszogattam leveleimmel, nem jelentkezett. Érdekes pasas volt – pasas –, lenne értelme ismerni, ha nem mindent akart volna magával vinni abból, amit tudott. Főleg, amit másokról tudott. Meg amit magáról tudott. Egyiket sem találjuk, nem találunk semmit: sem azt, amit magával vihetett, sem azt, amit itt hagyhatott. Hát az néhány könyv. Keresni érdekes.

Egyik könyvbemutatóján Óbudán nagyobb nyilvánosság előtt fölhozta, hogy a család, felesége és gyermekei nem olvassák a műveit, mert nem tudnak magyarul. Kérdeztem, miért nem fordítod le nekik. Isten ments, mondta, most még úgy tudják, nagy író vagyok. Másoló szerzetesnek tartotta magát. Ugyancsak Gergely Tamásnak mondta el: „Igen, íródeákoskodom, bár én másoló szerzetesnek titulálom magam. Az elmúlt évben két könyv megmentésén dolgoztam/dolgozom. Meg vagyok győződve arról, hogy az én érdemem, s a hálás utókornak több oka van nekem megköszönni, mint azoknak, akik a könyveket írták.”

A finn feleségével közös fia gitárművész, nemzetközi szinten ismert, elismert, lemezeit büszkén hozta ajándékba. És egyszer Csoóri első, neki dedikált könyvét. Azt az ötvenes évekbeli rendszerellenes verseket, aztán visszakérte. Nem adtam vissza, azt hazudtam, nem találom, elveszett.

Kezdttem neki parancsolgatni, ha késett: most azonnal válaszolj! Mi a fene van veled? Írj, ne húzd az időt. Aztán egyszer azt írta, hogy ne erőszakoskodjak vele, hagyjam békén, miattam nem tud pihenni. Várjam meg, amíg ő jelentkezik. Egy hétnél nem vártam tovább, megint írtam neki, későre válaszolt: „Miattad keltem ki az ágyból, hagyj békén, nem tudok a masinához jönni.” Mindig zsörtölődött. Zsörtölődött és szeretett. Gondolom, másokkal is így. Rigolyás volt, ha még érti ma valaki ezt. Mindenkihez, akiről én tudok, különleges viszony fűzte, igaz, ez a fűződés csaknem mindenkitől el is szakította.

Eltelt megint jó néhány nap, nem írt, nem válaszolt. Sall Lacit* kértem meg, hogy érdeklődjön. Elsőre azt válaszolta, hogy a feleségével beszélt, Miklós nagyon szarul van, hívjam telefonon, mert írni nem tud. Nem hívtam. Néhány nappal később Sall levélben küldte a hírt, hogy meghalt. 2013-ban?

Gyorsan haragvó, gyanakvó ember volt, mindenkiről azt hitte, hogy hozzá hasonlóan a saját fejében folyamatosan konspirál. Ezt is mondta: „Mindent megteszek, hogy felejtsek.”

* Költő, performer, Nagyváradi, Göteborg

99

„Csillaghegyen meglátogattam egyik barátom[at], volt osztálytársam[at], aki megajándékozott egy könyvvel. A könyvet olvasva tudomást szereztem egy szabadelvű svéd újságíróról, aki több hetet beszélgetett Wesselényivel. Mint derült égből vilámcsapás! Gulyás Miklós találkozott Miklós Gulyással.”

„Anders Lindeberget 1834-ben halálra ítélték, mert jogtalannak tartotta, hogy csak a királynak szabad színházat fenntartani. Felségsértés volt ez, a legfelsőbb bíróság megerősítette az ítéletet. De a bírósági végzés mellé kegyelemből hároméves várfogságot kapott, amit azonban Lindeberg nem fogadott el – jogot kívánt és nem kegyelmet –, és kérte, hogy november 8-án a stockholmi

1520-as vérfürdő évfordulóján és egyben az ő születésnapján végezzék ki. A kormány úgy mászott ki a csávából, hogy a Franciaországból importált király Svédországba érkeztek 24. évfordulójára a felségsértő politikai foglyoknak amnesztiát hirdetett. Lindeberg akkor sem akarta elhagyni börtönét, de egy óvatlan pillanatban bezárták mögötte az ajtót, így nem tudott visszatérni. Népszerűsége hallatlan volt, összegyűjtött írásai hihetetlen példányszámban keltek el. (...) 1840. szeptember 2-án a Galathea nevű gőzös fedélzetén este negyed hét órakor megérkezett Pestre, gróf Széchenyi István társaságában. Ez utóbbi naplójában megemlíti, hogy a svéd utazót Wesselényi Miklós ajánlotta figyelmébe.”

